

Skjutningar i kriminella miljöer

En intervjustudie

Skjutningar i kriminella miljöer

En intervjustudie

Rapport 2019:3

Brå – kunskapscentrum för rättsväsendet

Myndigheten Brå verkar för att brottsligheten minskar och tryggheten ökar i samhället. Det gör vi genom att ta fram fakta och sprida kunskap om brottslighet, brottsbekämpning och brottsförebyggande arbete, till i första hand regeringen och myndigheter inom rättsväsendet.

Publikationen finns som pdf på www.bra.se. På begäran kan Brå ta fram ett alternativt format. Frågor om alternativa format skickas till tillgangligt@bra.se

Vid citat eller användande av tabeller, figurer och diagram ska källan Brå anges. För att återge bilder, fotografier och illustrationer krävs upphovspersonens tillstånd.

ISSN 1100-6676
ISBN 978-91-88599-07-0
URN:NBN:SE:BRA-808

© Brottsförebyggande rådet 2019
Produktion: Ordförrådet AB
Författare: Elin Jönsson och Erik Nilsson
Omslag: Ordförrådet AB
Tryck: AJ E-print AB
Upplaga: 800 ex

Brottsförebyggande rådet, Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna rapport kan beställas hos bokhandeln eller hos Norstedts Juridik,
106 47 Stockholm, Telefon 08-598 191 90, Epostadress: kundservice@nj.se
Webbadress: www.nj.se/offentligapublikationer

Förord

Under senare år har skjutvapenvåldet i kriminella miljöer utvecklats på ett oroväckande sätt, och flera initiativ pågår för att stoppa den negativa utvecklingen. För att kunna genomföra effektiva och väl riktade insatser krävs god kunskap om fenomenet. Flera forskningsmiljöer och inte minst rättsväsendets myndigheter bidrar med bitar till den samlade kunskapen. Brå har i tidigare publikationer exempelvis kartlagt det dödliga skjutvapenvåldets omfattning och utveckling utifrån befintliga statistiska indikatorer. Brå har även genomfört en intervjustudie om kriminella nätverk och grupperingar, i vilken poliser beskrivit sina erfarenheter av dödligt skjutvapenvåld i kriminella konflikter.

Det som hittills saknats är dock ett empiriskt underlag baserat på de direkt inblandade personernas kunskap om konflikterna bakom skjutvapenvåldet – hur de uppstår, och varför de eskalerar. Brå har därför genomfört denna studie om skjutningar inom kriminella miljöer, huvudsakligen baserad på intervjuer med personer som själva har erfarenhet av kriminella miljöer eller skjutvapenvåld.

Rapporten har författats av utredarna Elin Jönsson och Erik Nilsson, som även genomfört materialinsamlingen tillsammans med utredaren Sara Persson. Assistenterna Adina Iatan, Albin Stenström och Joanna Carlestål har transkriberat intervjuerna. Utredaren Per Ottosson var behjälplig vid uppstarten av projektet.

Rapporten har vetenskapligt granskats av professor Jerzy Sarnecki, verksam vid Stockholms universitet, och professor Malin Åkerström, verksam vid Lunds universitet. Vi vill tacka dem, liksom deltagarna i vår externa referensgrupp och enskilda kontaktpersoner som varit till stor hjälp under projektets gång. Avslutningsvis vill vi tacka våra intervjupersoner, som så öppet berättat om sina livserfarenheter och därigenom möjliggjort den här rapporten.

Stockholm i januari 2019

Erik Wennerström

Generaldirektör

Daniel Vesterhav

Enhetschef

Innehåll

Sammanfattning	6
Vägen in i den kriminella miljön	6
Ombytliga relationer och instabila strukturer.....	7
De kriminella marknaderna.....	8
Våld som maktmedel.....	8
Våld som försvar.....	9
Motstånd mot polisiär inblandning	10
Alternativ till att skjuta	10
Brås bedömning	11
Inledning	13
Skjutvapenvåldet i siffror	13
Pågående initiativ mot skjutningar	15
Syfte och frågeställningar	16
Rapportens disposition.....	16
Metod och material	18
Intervjuer	18
Förundersökningar.....	21
Avslutande kommentar	22
Vägen in i den kriminella miljön	24
Anknytning till familj och skola	24
Området och den sociala kontexten	25
Berättelser om polisen	26
Kriminalitetens vardaglighet.....	27
Viljan att vara någon.....	29
Alternativ till kriminalitet.....	31
Avslutande reflektioner.....	32
Ombytliga relationer och instabila strukturer	34
Vänskap och lojalitet.....	34
Lojalitet <i>och</i> svek – en paradox?	37
Avslutande reflektioner.....	43

De kriminella marknaderna.....	45
Narkotikamarknaden.....	45
Skjutvapenmarknaden.....	50
Avslutande reflektioner.....	53
Våld som maktmedel.....	55
Konflikternas orsaker.....	55
Kampen om position.....	58
En förändrad kamp?.....	67
Avslutande reflektioner.....	70
Våld som försvar.....	72
Skjutvapnet som skydd.....	72
Skjutvapnet som provokation.....	74
Vaksamhet och motstrategier.....	75
Erfarenheter av utsatthet.....	76
Vikten av att skjuta först.....	78
Självupprätthållande konflikter.....	79
En orolig tillvaro.....	82
En förändrad hämndlogik?.....	83
Avslutande reflektioner.....	84
Motstånd mot polisiär inblandning.....	86
Motståndets kontext.....	86
Grader av ovilja att samarbeta.....	87
Våldets närvaro i miljön.....	88
Konflikthantering inom miljön.....	92
Avslutande reflektioner.....	94
Alternativ till att skjuta.....	96
Medling.....	96
Lämna den kriminella miljön.....	103
Avslutande reflektioner.....	111
Slutsatser och diskussion.....	113
Instabila relationer och återväxten i miljön.....	114
Våldets betydelse i den kriminella miljön.....	115
Narkotika- och skjutvapenmarknaden.....	116
Referenser.....	119

Sammanfattning¹

Det dödliga skjutvapenvåldet i kriminella miljöer har ökat över tid (Brå 2015a; Polismyndigheten 2018a). Brå har därför genomfört en studie om skjutningar i kriminella miljöer. Studien bygger i första hand på intervjuer med personer som själva har varit aktiva i de miljöer där skjutvapenvåld förekommer. Den utgår från tre övergripande frågeställningar:

- Hur beskrivs strukturen och relationerna i kriminella miljöer av personer som själva har varit aktiva i dem?
- Hur beskrivs konflikter och skjutningar?
- Hur kan vi utifrån detta förstå skjutvapenvåldets förekomst och funktion i kriminella miljöer?

Vägen in i den kriminella miljön

Intervjupersonerna beskriver att de på ett närmast omärkligt sätt kommit att involveras i en kriminell miljö som de inte har haft något egentligt behov av att ifrågasätta och ta avstånd från. Ett återkommande tema i deras uppväxtbeskrivningar är den svaga anknytningen till familj och skola. Det kan handla om instabila familjesituationer och en rotlös tillvaro, eller en i förtid avbruten skolgång. Andra intervjupersoner berättar om hur familjens ekonomiska bekymmer präglade deras uppväxt. Några vittnar även om upplevelser av att det egna området ses som sämre än andra bostadsområden. För vissa intervjupersoner verkar dessa upplevelser bekräftas genom erfarenheter av att bli föremål för vad de ser som omotiverad polisiär kontroll. Många tycks därtill ha sett få möjligheter för sig själva, till exempel när det gäller fortsatt skolgång och vanliga jobb.

Vägen in i den kriminella miljön framstår i själva verket sällan som en väg *in i* någonting överhuvudtaget. Den kriminella miljön har nämligen funnits som ett vardagligt inslag i de flesta inter-

¹ En engelsk version av denna sammanfattning finns på Brås webbplats, www.bra.se. Klicka där på fliken *Publikationer*, och skriv sedan in rapportnumret i sökfältet.

vjupersonernas bostadsområden. I miljön finns löften om pengar, social status och en tillgänglig karriärsväg – löften om att *vara någon*, som intervjupersonerna uttrycker det. En särskilt viktig aspekt som de beskriver tycks vara de sociala relationer som möjliggör delaktighet i miljön. Vägen in i miljön verkar oftast ha gått via personer som man tycker om och ser upp till. Det tycks därmed handla mindre om ”rekrytering” än om umgänge med brottsaktiva vänner, som efter hand övergår i eget deltagande.

Ombytliga relationer och instabila strukturer

Relationer och samarbeten i den kriminella miljön beskrivs ofta i termer av ”vänskap” och ”lojalitet”, och intervjupersonerna betonar betydelsen av att ha vuxit upp tillsammans. Flera intervjupersoner motsätter sig tanken att de skulle ha varit del av etablerade, stabila samarbeten. De identifierar sig inte som formella nätverk eller gäng, och inte heller framstår detta som ett eftersträvanvärt ideal. Detta tycks härröra å ena sidan från idén om vänskap, å andra sidan från att man värdesätter självständighet. Några intervjupersoner menar dessutom att delaktighet i organiserade grupperingar leder till problem och försvarar tillvaron.

Samtidigt som vänskap och lojalitet är återkommande teman framstår relationerna som otillförlitliga. Intervjupersonerna talar mycket om lojalitet i allmänhet, men mindre om specifika roller eller ansvar som binder samman relationer över tid. Man tycks inte i någon större utsträckning vara beroende av varandra för att kunna bedriva sin kriminella verksamhet. Kanske är det delvis just därför som det hela tiden verkar ligga nära till hands att vänskap och lojalitet plötsligt vänds till konkurrens och fiendskap. I vissa fall får beskrivningen av relationerna i miljön något närmast paradoxalt över sig, särskilt i berättelser om vänner som sviker, misshandlar eller till och med mördar varandra. Detta betyder inte nödvändigtvis att lojaliteten är ”falsk”, det vill säga att man låtsas vara lojal eller ljuger för sig själv om lojaliteten. Rent pragmatiskt måste man försöka förlita sig på sina vänner i den här miljön, *trots* att den är beskaffad på ett sådant sätt att allt kan ändras i en handvändning.

Sammantaget ger våra intervjupersoner en bild av en kriminell miljö som är relativt instabil. En viktig aspekt är att relationerna som den bygger på ofta tycks ha tagit form utanför den kriminella miljön. Intervjupersonerna beskriver att de inte har behövt söka upp den kriminella miljön, knyta nya kontakter eller visa sig värdiga förtroende för att kunna träda in i den och avancera. De förtroenden som görs användbara i den kriminella miljön finns i hög grad redan där, producerade utanför miljön eller i dess periferi.

Intervjupersonernas tal om ”vänskap” och ”lojalitet” tycks spegla just detta.

De kriminella marknaderna

Materialet ger bilden av att narkotikaförsäljning i olika led är den dominerande kriminella aktiviteten i miljön. Några intervjupersoner har även sålt skjutvapen. Både narkotika- och skjutvapenförsäljning beskrivs återkommande som ett jobb och intervjupersonerna understryker att det kräver kunskap och skicklighet.

Narkotikamarknaderna beskrivs på delvis olika sätt. Cannabismarknaden framstår som relativt tillgänglig, både för säljare och köpare. Att få tag på cannabis för försäljning tycks ha varit rätt oproblematiskt för våra intervjupersoner, och det är många som har sålt i sina bostadsområden. Kokainmarknaden beskrivs däremot som mer exklusiv. Intervjupersonerna berättar att säljaren åker till sina kunder och att personliga relationer har större betydelse än vid cannabisförsäljning. Några intervjupersoner menar också att narkotikamarknaden, särskilt cannabismarknadens lägre skikt, över tid har blivit ”öppnare” och lättare att ta sig in i.

Skjutvapenmarknaden beskrivs som mer sluten. Intervjupersonerna menar att säljaren utsätter sig för många risker – inte minst risken att bli skjuten med vapen man själv har sålt. Personliga relationer och tillit blir därmed viktigare; säljaren väljer kunden, inte tvärtom. Det finns därför en rad hinder på skjutvapenmarknaden, även om några intervjupersoner menar att det är lättare än tidigare att köpa skjutvapen.

Våld som maktmedel

Konflikterna som leder till skjutningar har, enligt intervjupersonerna, oftast sin grund i narkotikamarknaden, men kan även handla om personliga relationer. Oavsett ursprunget till en konflikt betonar våra intervjupersoner att det är konfliktens *konsekvenser* som är det avgörande, alltså hur konflikten påverkar ens ställning och position inom den kriminella miljön. Det tycks med andra ord inte vara konfliktens orsaker *i sig* – narkotikaskulder, flickvänner eller försäljningsområden – som är det viktiga. Intervjupersonerna berättar att ens omgivning bevakar varje steg man tar, och i kampen om position räknas *allt*. Därför tar man också saker på stort allvar.

Många intervjupersoner ser därför skjutvapenvåldet som en investering i den egna kriminella karriären, eftersom våldet är ett sätt att bygga upp sitt rykte och därmed stärka sin position.

Ryktet – att andra känner till ens namn och vet vad man går för – förknippas med vinster, som att man kan få mer inflytande över den lokala narkotikamarknaden. Samtidigt är ryktet kortvarigt och lätt att förlora. Därför måste det ständigt upprätthållas och försvaras. Konflikter och skjutningar kan därmed vara användbara i spelet om position och makt, både på narkotikamarknaden och i den kriminella miljön i stort.

Ett närliggande tema i intervjuerna handlar om att våldet har förändrats över tid. Intervjupersoner beskriver att mer eller grovare våld måste till för att flytta fram eller skydda den egna positionen. De säger också att unga, perifera deltagare i den kriminella miljön i högre grad än tidigare tar chansen att avancera genom att skjuta. Man kan möjligen säga att vad intervjupersonerna beskriver är en sorts inflationsprocess: mer våld krävs för att åstadkomma en viss effekt. Om aktörer i miljön utgår från sådana antaganden, så får det troligen konsekvenser för deras motivation att söka fredliga lösningar när konflikter uppstår.

Våld som försvar

Skjutvapenvåldet begripliggörs också av intervjupersonerna som ett sätt att skydda sig själv. Detta motiveras utifrån både egna upplevelser av utsatthet och en mer övergripande medvetenhet om de risker som följer av att delta i den kriminella miljön. Den här miljön beskrivs som ett sammanhang där man ständigt riskerar det egna livet, eftersom alla – enligt intervjupersonerna – bär vapen och den våldsamma kampen om position ständigt pågår. Materialet belyser även hur skjutvapen förändrar konflikterna och påverkar våldsutövningen i den kriminella miljön, genom att de höjer risken för alla inblandade samtidigt som de begränsar andra möjliga alternativ.

Många intervjupersoner beskriver att tillvaron i miljön präglas av rädsla, stress och ångest. De beskriver också hur de har försökt parera sin sårbarhet på olika sätt. Några berättar att de har varit uppmärksamma på främmande bilar i närområdet och undvikit det egna hemmet, för att ingen ska hitta en där. Andra berättar att de har införskaffat skjutvapen och sovit med det under huvudkudden för att snabbt kunna agera vid hot. Flera intervjupersoner säger också att man måste skjuta först, för att hindra att man själv blir skjuten. Några menar därtill att behovet av den här typen av strategier har ökat över tid, och att man behöver ta till grovt våld för att hindra en hämndaktion som man räknar med ska inträffa.

Men samtidigt synliggör intervjuerna att detta ”försvarsperspektiv” är fullt av paradoxer. Att äga ett skjutvapen och genomföra en skjutning tycks öka den egna utsattheten snarare än minska

den, eftersom det kan provocera fram motaktioner från andra som känner sig hotade. Därmed hålls konflikter vid liv och kan bli till spiraler där det inte är möjligt att ”skjuta sig fri”, som en intervjuperson uttrycker saken.

Motstånd mot polisiär inblandning

Våldets ständiga närvaro i den kriminella miljön speglas också i hur man förhåller sig till polisen. Det finns stor konsensus kring att man riskerar sin egen, och kanske också anhörigas, säkerhet om man pratar med polisen. Knutet till detta finns även uppfattningen om att polisen inte heller kan skydda en från utsatthet om man skulle delta i en brottsutredning. Konflikter hanteras istället *inom* den kriminella miljön. I materialet finns uttalanden om att polisen inte har någonting med konflikten att göra, att man vill lösa den själv genom en skjutning och att man bränner sin kriminella identitet om man skulle prata – även om motståndet mot polisens inblandning inte tycks vara absolut.

Dessutom finns det problem med polisens legitimitet, vilket flera intervjupersoner vittnar om. Det uttrycks exempelvis genom berättelser om att man tvivlar på polisens intention – om de verkligen har intresse av att skydda en från våld. Det finns också intervjupersoner som beskriver att deras negativa uppfattning om polisen har bekräftats av egna erfarenheter. Att man vill hantera konflikter inom den kriminella miljön kan därmed i en viss mening förstås mot bakgrund av känslan av att polisen inte finns där för en. Samtidigt försvåras därigenom också polisens möjlighet att spela en roll i konflikthanteringen.

Alternativ till att skjuta

Intervjupersonerna resonerar också om alternativ till att skjuta. Det är främst två möjligheter som framkommer i materialet: medling och att helt lämna miljön.

Medling är ibland en möjlig väg att gå. Det gäller framför allt mellan personer som har höga positioner i den kriminella miljön, eftersom deras ställning inte är direkt beroende av att de utövar våld. Det viktigaste för en lyckad medling tycks vara att medlaren är någon som samtliga konfliktdeltagare har förtroende för. Oftast innebär det att medlaren själv har erfarenhet av och goda relationer i den kriminella miljön. Medlare som saknar denna förankring anses inte vara lika pålitliga. En framgångsrik medlare använder sig ofta av personens egen ambivalens inför att använda våld, i syfte att finna utrymme för en alternativ form av konflikthantering. Det tycks dock vara svårt att medla om det

finns starka förväntningar på en hämndaktion, exempelvis när en konflikt redan gått så långt att någon blivit skjuten.

Ett annat sätt att undkomma skjutvapenvåld är att lämna den kriminella miljön, vilket flera av våra intervjupersoner har erfarenhet av. Många av dem ger uttryck för att deras deltagande i miljön inte var som de hade tänkt sig. Denna känsla tycks grundas dels i att lojaliteten och gemenskapen inom grupperingen bröts ner över tid, dels i att våldet inom miljön kom alltför nära eller blev alltmer påtagligt. Men att ”träda ut ur” en kriminell miljö är en komplex process. Några intervjupersoner beskriver att de har lämnat miljön, medan andra endast uttrycker en önskan om att lämna eller är osäkra på vad de ska göra. Det största hindret verkar inte ligga i att det skulle vara otillåtet att lämna, utan att ens deltagande i den kriminella miljön omfattar så stora delar av ens liv att det blir svårt att se realistiska alternativ. Det är därför inte förvånande att de som lyckats lämna framhäver just betydelsen av hjälp och stöd att utforma en ny livsstil.

Brås bedömning

Rapporten ger inga raka svar på vad som kan göras för att bekämpa skjutvapenvåldet. Vårt bidrag är främst att ge ett kunskapsunderlag som, i kombination med andra studier och data, förhoppningsvis kan skapa en bättre förståelse för skjutningarnas förekomst. Denna förståelse är i sig en förutsättning för att bedriva brottsförebyggande arbete. Utifrån rapportens resultat kan vi dock identifiera ett antal områden som bör vara av särskild vikt för det förebyggande arbetet.

I rapporten beskriver vi hur den kriminella miljön upplevs som någonting förhållandevis vardagligt som intervjupersonerna närmast har vuxit in i. Detta understryker att miljön inte kan förstås som isolerad i relation till det övriga samhället, utan speglar övergripande samhällsliga förändringar och förhållanden. Därför kan mer övergripande satsningar ha betydelse, exempelvis inom socioekonomiskt svaga områden.

Vi ser även att skjutvapenvåldet, vid sidan av att fungera som ett medel för att stärka den egna positionen, också används för att skydda det egna livet. Oron över att själv bli skjuten är återkommande i materialet. Därför är det också värt att arbeta för att underlätta och stimulera utträden ur den kriminella miljön, till exempel genom att i större utsträckning än idag stötta personer som vill lämna den.

Vidare upprätthålls den kriminella miljön av de marknader som utgör huvudnäringen i miljön. I vårt material verkar detta främst vara narkotika. Fokus bör då inte bara ligga på tillgången på

narkotika, vilken möjligen kan regleras genom att arbeta mot införsel och smuggling, utan även på efterfrågan. Anledningen till detta är att det inte tycks vara ovanligt med konflikter som har sin grund i exempelvis konkurrens om försäljningsområden och kunder.

Även tillgången på skjutvapen och ammunition skapar i sig förutsättningar för skjutvapenvåld. Vårt material visar dessutom att deltagarna i den kriminella miljön alltid måste utgå från att alla har tillgång på skjutvapen, vilket tycks forma hur våld används i miljön. Brottsförebyggande arbete bör därför inriktas mot att ytterligare strypa införseln av skjutvapen och ammunition till Sverige. Om detta skulle leda till att andra vapen används istället för skjutvapen, vilket gör att våldet består, går inte att säga. Men med färre skjutvapen i omlopp finns det åtminstone en möjlighet att minska dödligheten i den kriminella miljön.

Inledning

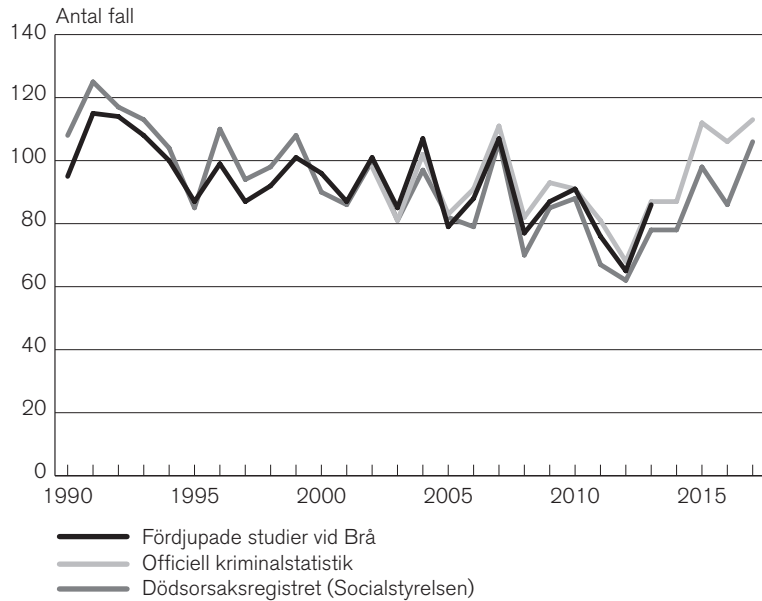
Under de senaste åren har det skett en ökning av dödligt skjutvapenvåld i kriminella miljöer i Sverige (Brå 2015a). Det har fått stort genomslag i såväl nyhetsrapportering som i kriminalpolitisk debatt. Samtidigt finns behov av ny kunskap för att bättre förstå ökningen. Mot bakgrund av detta initierade Brå under 2017 en studie om skjutningar som sker i kriminella miljöer. Med ”kriminell miljö” menar vi i rapporten ett socialt sammanhang där vinstdrivande kriminell verksamhet – såsom narkotikaförsäljning – är en grundläggande förutsättning. Nedan redogör vi för statistik om skjutvapenvåldets utveckling över tid, för att därefter beskriva den aktuella studiens syfte och frågeställningar.

Skjutvapenvåldet i siffror

Dödligt våld utgör en förhållandevis liten brottstyp rent antalsmässigt, vilket innebär att den årliga variationen i konstaterade fall kan vara stor (Brå 2017a). Kriminalstatistiken visar dock att det dödliga våldet har legat på en högre och jämnare nivå under de senaste tre åren (2015-2017), jämfört med tidigare under 2000-talet (Brå 2018a). Samtidigt är dagens nivå fortfarande lägre än toppnoteringen år 1991 (se Figur 1).

Det har dock skett en strukturförändring inom det dödliga våldet, nämligen att andelen fall som begås med skjutvapen har ökat över tid (Brå 2015a; Brå 2017a). År 2011 började Brå dela in de konstaterade fallen av dödligt våld efter om brotten begicks med eller utan skjutvapen. Statistiken visar att antalet fall där skjutvapen använts har ökat kontinuerligt, från 17 fall 2011 till 40 fall 2017 (undantaget 2016, se Brå 2018a).

Men inte bara det *dödliga* skjutvapenvåldet har ökat över tid. Det finns även tecken på att det har skett en mer övergripande ökning av skjutningar i landet. I en tidigare analys av polisanmälningar fann Brå (2015b) att totalt 365 bekräftade och sannolika skjutningar ägt rum under 2014, jämfört med 306 skjutningar 2006. Detta motsvarar en tjugoprocentig ökning. Man identifierade även 111 fall av skottskador mot person under 2014,

Figur 1. Antal fall av dödligt våld i Sverige enligt Socialstyrelsens statistik över dödsorsaker åren 1990–2017, officiell kriminalstatistik över dödligt våld åren 2002–2017 samt Brås uppgifter om dödligt våld åren 1990–2013. Källa: Brå och Socialstyrelsen.

vilket kan jämföras med 75 fall under 2006. Vidare visar Socialstyrelsens patientregister att antalet personer som behandlats i slutenvård för skottskador har ökat sedan slutet av 00-talet (Brå 2015a). Detta tyder på att även det grövre skjutvapenvåldet utan dödlig utgång har ökat (se även Sturup m.fl. 2018). Vad gäller fördelningen av dödligt och icke-dödligt skjutvapenvåld under 2018 visar Polismyndighetens statistik för januari till och med november att 42 personer avlidit och 129 personer skadats till följd av skjutningar (Polismyndigheten 2018b).

Skjutvapenvåldet är inte jämnt fördelat, vare sig i landet eller i befolkningen. För det första gäller ökningen av såväl dödligt som icke-dödligt skjutvapenvåld främst unga män i åldrarna 15 till 29 år (Sturup m.fl. 2018; se även Socialstyrelsen 2018). För det andra är skjutvapenvåld – och skottlossningar överlag – vanligare i storstadslänen och förekommer då särskilt i områden som präglas av ett socioekonomiskt utanförskap (Brå 2015a; Brå 2015b). För det tredje kan en allt högre andel av det dödliga skjutvapenvåldet länkas till konflikter i kriminella miljöer² (medan övriga former av dödligt skjutvapenvåld har minskat). I Tabell 1 fram-

² Med konflikter i kriminell miljö avses "dödligt våld inom ramen för annan brottslig verksamhet (dock inte i direkt samband med rån eller inbrott) eller uppgörelser i samband med sådan verksamhet, exempelvis narkotikahandling eller organiserad brottslighet" (Brå 2015a, s. 22).

går det att närmare hälften av det totala antalet offer för dödligt skjutvapenvåld mellan åren 2008 och 2013 miste livet inom ramen för sådana konflikter, jämfört med en knapp femtedel år 1990 till 1995.

Tabell 1. Offer för dödligt skjutvapenvåld i Sverige utifrån de sammanhang som brotten skedde i. Antalsmässig och procentuell förändring 1990–1995, 1996–2001, 2002–2007 respektive 2008–2013. Källa: Brå 2015a.

	1990–1995	1996–2001	2002–2007	2008–2013
Familje- och partnervåld	35 (30 %)	34 (29 %)	25 (26 %)	22 (20 %)
Kriminella konflikter	21 (18 %)	33 (27 %)	39 (40 %)	53 (48 %)
Spontanbråk och dispyter	28 (24 %)	13 (11 %)	15 (15 %)	19 (17 %)
Rån- eller inbrottsmord	5 (5 %)	8 (7 %)	4 (4 %)	2 (2 %)
Övrigt eller okänt	27 (23 %)	30 (25 %)	15 (15 %)	15 (13 %)
Totalt	117 (100 %)	118 (100%)	98 (100%)	111 (100%)

Förskjutningen mot kriminell miljö synliggörs även i Polismyndighetens statistik, som visar att antalet registrerade dödliga skjutningar i kriminell miljö har ökat från 8 till 37 mellan åren 2006 och 2017 (men siffran för 2017 är preliminär, se Polismyndigheten 2018a). Det är således mot denna bakgrund som vi initierade den aktuella studien.

Pågående initiativ mot skjutningar

Särskilda satsningar mot skjutningar pågår på flera håll i landet, men det finns ingen övergripande nationell strategi, och arbetet kan därför skilja sig åt mellan olika regioner. Ett av de mer uppmärksammade projekten är ”Sluta skjut”, som bedrivs i Malmö och utgår från metoden GVI (group violence intervention). Metoden, som tidigare främst använts i USA, bygger på fokuserad avskräckning, genom att såväl myndigheter som civilsamhälle tydligt kommunicerar att våldsutövning inte accepteras och kommer föranleda skarpa reaktioner från rättsväsendet. För att även möjliggöra utträde ur den kriminella miljön, ska socialt stöd samtidigt vara tillgängligt. Dessa budskap förankras inom miljön genom att personer som använder våld får möta representanter för myndigheter och civilsamhället vid en särskild träff (”call-in”), vilket är tänkt att påverka dynamiken i miljön (Malmö stad 2018; se även Braga och Weisburd 2012).

I region Stockholm arbetar polisen med en särskild insats, kallad Max, som fokuserar på att bryta våldskurvan i länet och minska antalet illegala skjutvapen och handgranater. Särskilt fokus ligger på att först identifiera centrala aktörer i kriminella nätverk, för att sedan göra det svårare för dem att begå brott (Polismyndigheten 2019a). Man arbetar även för att utveckla polisens arbets-

metoder vid utredningar om dödligt våld med skjutvapen (Polismyndigheten 2019b). Olika satsningar bedrivs således i olika delar av landet – här nämns endast två, men det finns givetvis fler.

Syfte och frågeställningar

Samtidigt som olika satsningar redan bedrivs på olika håll i landet finns behov av ytterligare kunskap om skjutvapenvåldet i Sverige. Den här studien syftar till att bidra till kunskapsunderlaget om skjutningar kopplade till kriminella miljöer. Den bygger i första hand på intervjuer med personer som har erfarenhet av eller insyn i de miljöer där skjutningar förekommer. Studien utgår från tre övergripande frågeställningar:

- Hur beskrivs strukturen och relationerna i kriminella miljöer av personer som själva har varit aktiva i dem?
- Hur beskrivs konflikter och skjutningar?
- Hur kan vi utifrån detta förstå skjutvapenvåldets förekomst och funktion i kriminella miljöer?

Rapportens disposition

I nästa kapitel beskriver vi hur studien genomförts och vilka material som ligger till grund för våra analyser. Därefter följer sju empiriska kapitel. Det första kapitlet, *Vägen in i den kriminella miljön*, återger hur intervjupersonerna beskriver sina möten med den kriminella miljön och hur de kom att bli delaktiga i den.

I nästa kapitel, *Ombytliga relationer och instabila strukturer*, beskriver vi den kriminella miljö där skjutningar förekommer i större detalj. I rapportens tredje kapitel, *De kriminella marknaderna*, återger vi intervjupersonernas erfarenheter av narkotika- och skjutvapenmarknaden.

Därefter följer två kapitel som beskriver hur intervjupersonerna begripliggör skjutvapenvåldet inom den kriminella miljön. I *Våld som maktmedel* tittar vi närmare på hur våldet kan användas för att stärka och skydda den egna maktpositionen i den kriminella miljön. I *Våld som försvar* tar vi istället sikte på hur intervjupersonerna förstår våldet som ett sätt att skydda sig själva från utsatthet. I *Motstånd mot polisiär inblandning*, rapportens sjätte kapitel, fokuserar vi på intervjupersonernas berättelser om polisen och deras motstånd till att samarbeta med polisen i skjutningsrelaterade fall. I det sjunde kapitlet, *Alternativ till att skjuta*, tittar vi närmare på de alternativ till skjutvapenvåld som intervjupersonerna beskriver.

I rapportens sista kapitel, *Slutsatser och diskussion*, redovisas och diskuteras våra övergripande slutsatser. Vid sidan av att sammanfatta våra huvudsakliga fynd reflekterar vi kring de ledtrådar till

skjutvapenvåldets utveckling som vårt material ger. Vi tar även upp områden som bör vara av vikt för det brottsförebyggande arbetet.

Metod och material

Studien har en kvalitativ ansats och bygger huvudsakligen på intervjuer med personer som själva har erfarenhet av skjutvapenvåld i kriminell miljö. Den fokuserar på hur personerna själva förstår sina aktiviteter och sammanhang. Som ett komplement till intervjuerna har vi även analyserat förundersökningar om skjutningar. I detta kapitel beskrivs hur respektive material samlats in och bearbetats. Dessutom diskuterar vi materialens begränsningar i relation till studiens syfte och frågeställningar.

Intervjuer

Totalt har 21 personer intervjuats, samtliga män. Två av dem har intervjuats vid två tillfällen. Tolv av intervjupersonerna är mellan 18 och 30 år, medan övriga nio är 30 år eller äldre. Samtliga har varit aktiva i kriminell miljö, de flesta på narkotikamarknaden. Merparten har själva använt skjutvapen, och flera har själva blivit beskjutna. Ett par intervjupersoner har också varit aktiva på den illegala skjutvapenmarknaden.

Valet att intervjua personer med egna erfarenheter av kriminella miljöer grundas i att det är de som står närmast fenomenet vi vill studera (skjutvapenvåld). De kan därför ge en särskild inblick i miljöerna och skjutningarnas förekomst som inte går – eller åtminstone är mycket svår – att nå genom andra upplägg (jfr Troshynski och Blank 2008).

Intervjupersonerna har värvats genom kontakter med myndigheter och organisationer som arbetar med personer i kriminella miljöer eller i områden som haft problem med återkommande skjutningar. Vissa av intervjupersonerna säger sig helt ha lämnat den kriminella miljön och brutit med tidigare vänner, medan andra fortfarande har viss kontakt. Tidsramen för när individerna säger sig ha slutat begå brott varierar från några månader till omkring tio år. Sex intervjupersoner var frihetsberövade vid tidpunkten för intervjun. Vissa av dessa säger sig vilja lämna den kriminella miljön när de friges, medan andra uttrycker en avsikt att återvända så snart som möjligt.

Variationen i intervjupersonernas närhet till kriminella miljöer innebär att vi har tillgång till lite olika perspektiv på miljöerna och deras utveckling. Där det bedöms vara relevant skriver vi ut om intervjupersonen vi hänvisar till är äldre (över 30 år) eller yngre (under 30 år). Men i första hand hänvisar vi i rapporten till de yngre intervjupersonerna, eftersom de har förmedlat en mer aktuell bild.

Intervjupersonerna

Vi har främst intervjuat personer med anknytning till områden som kännetecknas av ett socioekonomiskt utanförskap, eftersom tidigare studier visar på en högre förekomst av skjutningar i sådana områden (se avsnittet *Skjutvapenvåldet i siffror* ovan). Studiens huvudfokus hamnar därmed på den del av den kriminella miljön som består av vad tidigare forskning bland annat har beskrivit som ”nätverk” (Rostami m.fl. 2018) eller ”förorts-och stadsdelsbaserade grupperingar” (Brå 2016a). Det är viktigt att understryka att studien alltså inte belyser organiserad brottslighet eller den kriminella miljön i sin helhet, utan mer avgränsade sammanhang. Det som framkommer i rapporten gäller troligen inte exempelvis situationen i mc-gäng (ibid.).

Samtidigt kan de olika sammanhangen eller miljöerna vara delvis överlappande. Några av våra intervjupersoner har erfarenhet av olika typer av grupperingar eller nätverk. Det gör det möjligt för oss att synliggöra variationer mellan olika miljöer. Vi har dock främst använt oss av beskrivningar från intervjupersoner med anknytning till förortsområden, eftersom det är denna kriminella miljö vi är särskilt intresserade av.

Vilka intervjupersoner som deltar i studien har viktiga implikationer för hur empirin bör tolkas. Vi försöker ge en bild av skjutningar som fenomen – snarare än exempelvis av hur vanliga de är. Därför har vi aktivt sökt intervjupersoner med egen erfarenhet. Intervjupersonerna har tackat ja till att tala med oss om just skjutningar, och i våra frågor har vi intresserat oss mer för situationer som lett till skjutningar än situationer som inte gjort det. Upplägget gör det möjligt för oss att belysa skjutningarnas mekanismer, men kanske till priset av att skjutvapenvåldet framstår som vanligare och mer ofrånkomligt än det egentligen är.

Tillvägagångssätt och bearbetning

Intervjuerna varade i genomsnitt i en och en halv timme. Intervjuaren utgick från en intervjuguide som bestod av centrala teman och stödord. Det möjliggjorde ett öppet förhållningssätt under själva intervjun och såg till att fokus tydligt föll på intervjupersonens berättelse. Detta tillvägagångssätt bedömdes vara

passande, eftersom intervjuerna behandlade svåra och inte sällan känsliga ämnen. Det var till exempel några intervjupersoner som på förhand gjorde klart att de inte ville prata om sin familj eller återge detaljer kring skjutningar de varit med om. Genom att intervjupersonerna fick inflytande över intervjuens takt och omfång kunde de själva leda vägen och bestämma hur mycket – eller lite – de ville berätta om vissa ämnen. Vi försökte också använda ett språk som inte var anklagande eller dömande. Det kunde exempelvis ta sig uttryck i att vi frågade om intervjupersonen kunde beskriva en situation där en skjutning hade ägt rum, istället för att fråga varför intervjupersonen hade skjutit någon (jfr Becker 2008).

Merparten av intervjuerna spelades in med diktafon och transkriberades. Sex intervjupersoner ville dock inte spelas in. Då antecknade vi under intervjun istället. Transkriberingarna och anteckningarna kodades sedan utifrån ett antal förhållandevis öppna och övergripande koder (exempelvis ”konflikter” och ”relationer”), som vi arbetade fram samtidigt som vi gick igenom materialet. Detta gjorde det möjligt för oss att sortera och bearbeta återkommande teman. Vi har också analyserat intervjuerna i sin helhet för att förstå intervjupersonernas sammanhängande narrativ.

I resultatredovisningen återges både citat och längre utdrag från intervjuerna. Vi återger främst citat och utdrag från inspelade och transkriberade intervjuer, och endast enstaka ord eller fraser ur våra anteckningar. Citaten har redigerats och omarbetats för att dels göra dem mer lättlästa, dels omöjliggöra identifiering av enskilda individer. Vi har strukit namn på personer och platser, och andra utmärkande detaljer har tagits bort eller ändrats.

Metodologiska begränsningar

En uppenbar risk med att förlita sig på kvalitativa intervjuer är att man reproducerar ett visst perspektiv, eller till och med missuppfattningar, som präglar intervjupersonernas förståelse av sig själva och sin omgivning. Det kan vara så att intervjupersoner som är eller har varit aktiva i den kriminella miljön romantiserar tidigare faser i sina kriminella karriärer (exempelvis genom att prata om ”den gamla goda tiden”, jfr Åkerström 1988), och på så vis framställer samtiden som betydligt värre än den i själva verket är. Berättelser om våld, som den här rapporten i stort återger, är dessutom särskilt viktiga i den kriminella miljön. De fungerar inte bara som ett sätt att förmedla individuella erfarenheter på, utan är också forum där berättarna kan positionera sig på olika sätt. Det kan också vara så att berättaren anknyter till en övergripande diskurs om våld som redan finns i den kriminella miljön, som på så vis präglar den beskrivning vi får ta del av

(Sandberg m.fl. 2015). I rapporttexten försöker vi hantera dessa svårigheter genom att noggrant skilja på intervjupersoners utsagor och våra resonemang, i första hand lyfta fram sådant som är konkret och som framkommer från flera källor, samt påminna om och diskutera svårigheterna löpande.

Retrospektiva berättelser av den typ som materialet i hög grad består av tenderar vidare att ”konstruera [...] ett förflutet från vilket nutiden följer logiskt” (Järvinen 2001, s. 276, vår översättning). En intervjuperson som återberättar ett konfliktförlopp kanske framställer en ordväxling i ljuset av att den senare mynnade ut i en skjutning, även om den där och då inte nödvändigtvis förbådade skjutningen. Samtidigt kan det vara intressant att veta hur sådana förlopp återberättas, eftersom det kan vara relevant för hur nya situationer tolkas i den kriminella miljön. I slutändan handlar det om att vara medveten om att vi inte bara får vad intervjupersonen säger genom intervjuerna, utan också hur detta sägs och hur intervjupersonen positionerar sig själv i förhållande till den historia som berättas (jfr Holstein och Gubrium 1995). Berättelser förmedlar med andra ord inte bara information om vad som enligt berättaren har hänt (eller hur det tolkas), utan illustrerar även den sociala kontext som berättaren levat och verkat i (se Presser 2009; Sandberg 2010).

Förundersökningar

Förundersökningarna har i första hand utgjort ett komplement till intervjuerna. Det beror på att de sällan innehåller information som tagen för sig gör det möjligt att på ett nyanserat sätt förstå de inblandades relationer, skjutningens motiv eller sättet som konflikten eskalerade på. Att använda förundersökningar som material är dessutom något problematiskt i sig, eftersom de egentligen säger mer om hur polisen arbetar och vad de bedömer som intressant än om forskningsfrågorna i den aktuella studien (se Korsell 2003). Därför har vi främst använt förundersökningarna till att bekräfta och illustrera intervjumaterialet. Observera dock att förundersökningarna *inte* är knutna till eller utvalda på basis av intervjupersonerna.

Urval

Vi begärde ut alla förundersökningar från 2017 som handlade om skjutningar från samtliga sju polisregioner. Sammantaget fick vi ta del av 189 avslutade eller nedlagda förundersökningar. Av dessa bedömdes 44 vara relevanta och analyserades närmare. Förundersökningarna rör fall där de inblandade personerna blivit dömda för brott tidigare eller redan är kända av polisen. Det kan även handla om fall där skjutningen misstänks vara grundad i en

konflikt som är knuten till en kriminell miljö. För att vara relevant ska förundersökningen även handla om skott mot person. Det har däremot inte varit möjligt att fokusera på en särskild typ av gruppering i vårt urval av förundersökningar. Detta bottnar i att det är svårt att i förundersökningarna urskilja om personerna som är inblandade i en skjutning tillhör någon form av gruppering, och i så fall vilken. Men trots att vi inte kunnat kontrollera urvalet på detta sätt tycks förundersökningarna i hög grad bekräfta intervjumaterialet. De belyser exempelvis samma typer av konflikter som intervjupersonerna berättar om.

Vissa förundersökningar inkluderades inte i urvalet, även om de var intressanta. Det gäller exempelvis förundersökningarna som handlar om skottlossning mot fastigheter och bilar, där det var svårare att utläsa huruvida det fanns en koppling till kriminella miljöer. Det finns också många ärenden som rör skjutningar på allmän plats där det inte finns misstänkt, målsägande eller annan information att gå på, varför även de exkluderades.

Bearbetning

När vi kodade förundersökningarna hade vi en mer deduktiv ansats än vi hade med intervjuerna, eftersom mycket av den information som ingick i förundersökningarna inte var av intresse för studien. Vi kodade därför förundersökningarna enligt ett på förhand konstruerat kodschema, som förvisso reviderades något efterhand. Kodschemat bestod av ett antal övergripande teman (som "kriminalitet") med separata underteman (som "kriminalitet_narkotika"). På vissa ställen i resultatredovisningen citerar vi ur de förhör som inkluderades i förundersökningarna. Dessa citat har, i likhet med intervjuцитaten, redigerats för att bli mer lättlästa och för att inte kunna härledas till enskilda personer.

Avslutande kommentar

Sammantaget bör materialet hålla för att besvara våra frågeställningar. Vårt intryck är att intervjupersonerna generellt sett har talat relativt öppet och svarat så gott de kunnat på våra frågor. Deras berättelser och hur de berättade påminde mycket om varandra. Mycket av det som framkom i intervjuerna illustreras dessutom av förundersökningarna.

Samtidigt bör det betonas att detta är en kvalitativ studie som i första hand bygger på ett förhållandevis litet antal personers berättelser. Studiens resultat är i hög grad beroende av intervjupersonernas förståelse av sig själva och sina sammanhang. Vi kan därmed inte anta att resultatet gäller för den kriminella miljön i stort. Det betyder bland annat att man bör vara försiktig med

att dra generella slutsatser om skjutvapenvåldet och dess ökning enbart utifrån vad som framkommer i den här rapporten.

Vägen in i den kriminella miljön

Det här kapitlet fokuserar på hur intervjupersonerna beskriver sina vägar in i den kriminella miljön. Det utgår från aspekter som de själva lyfte fram som särskilt viktiga för dessa vägar. Syftet är dock inte att förklara hur intervjupersonerna började begå brott – det ligger utanför projektets ramar. Sannolikt finns det faktorer som haft betydelse för deras delaktighet i kriminalitet, som de själva inte har återgett. Men med tanke på att rapporten utgår ifrån intervjupersonernas berättelser är det på sin plats att ge dem ett lite större sammanhang.

Inledningsvis kan vi lyfta fram ett par generella aspekter av intervjupersonernas bakgrund. De flesta är tidigare dömda för brott, men inte nödvändigtvis i skjutningsrelaterade fall. Några enstaka intervjupersoner har haft kontakt med socialtjänsten och varit föremål för tvångsåtgärder som unga. Många har vuxit upp i förortsområden till större städer, och kom i kontakt med den kriminella miljön under tonåren. Flera, men inte alla, har utländsk bakgrund. Den betydelse dessa aspekter spelar för intervjupersonerna själva synliggörs på olika ställen i kapitlet. Vi börjar med att i korthet beskriva deras erfarenheter av sin familj och skolgång samt sitt bostadsområde. Mot bakgrund av de problem och svårigheter som framkommer diskuteras därefter intervjupersonernas beskrivningar av sina vägar in i den kriminella miljön.

Anknytning till familj och skola

Många intervjupersoner har varit ovilliga att prata särskilt ingående om sin uppväxt. Men ett återkommande tema hos de som har berättat handlar om problematiska relationer till familj och skola. Med svag förankring i både familjen och i skolan har många av intervjupersonerna tillbringat mycket tid under uppväxten utan uppsikt från vuxna.

För det första berättar flera intervjupersoner om en rotlös tillvaro med instabila familje- och bostadssituationer. En av dem beskri-

ver bland annat att han inte kunde bo hemma under tonåren, utan istället flyttade runt bland vänner. En annan berättar att han blev uppfostrad av syskon, eftersom han själv inte hade någon nära kontakt med sina föräldrar. En tredje talar om myndighet-somhändertaganden och rymningar. Effekterna av ekonomiska bekymmer återkommer också i några berättelser. En ung intervju-person berättar om livet innan han började delta i den kriminella miljön på följande vis:

Bodde hemma hos morsan. Mamma är sjuk, pappa jobbar arton timmar för att vi ska kunna tjäna ihop dom här pengarna för att vi ska ha det bra hemma, vi ska ha mat på bordet. Vi var flera bröder, systrar som bodde hemma. Kom in i det här [kriminalitet] i sextonårsåldern, började se upp till dom andra. Du vet, klockor, kedjor, pengar, tjejer, som alla andra.

För det andra uppger flera intervju-personer att de har haft en problematisk skoltid. Några av dem avbröt skolgången tidigt, vilket enligt dem själva gjorde det möjligt för dem att delta mer aktivt i kriminalitet. En av dessa kopplar problemen i skolan till att vara nyanländ i Sverige och förväntas hänga med i skolarbetet trots bristande språkkunskaper. Några andra intervju-personer berättar om dyslexi och olika inlärningssvårigheter. Flera uttrycker då missnöje över det stöd som de fått av skolan, och menar att de inte upplevde det som tillräckligt. En intervju-person menar exempelvis att han "sparkades ut" ur skolan när han var 15 år för att han var stökig, till följd av svårigheter att följa med i skolarbetet.

Men negativa upplevelser från skolan kan också handla om en kombination av olika svårigheter. En intervju-person berättar att hans skoltid formades av att dels ha en neuropsykiatrisk diagnos (som inte blev diagnosticerad förrän i vuxen ålder), dels bli utsatt för mobbning och dels alltid "få skulden" för problem som uppkom.

Området och den sociala kontexten

Intervju-personernas berättelser om sin uppväxt berör ofta bostadsområdet och den sociala kontexten utanför familj och skola. Flera intervju-personer beskriver det egna området på ett sätt som tyder på att området upplevs som något skilt från, eller annorlunda i jämförelse med, övriga samhället. Ett vanligt tema handlar då om kriminalitetens vardagliga närvaro i det egna området. En äldre intervju-person, som lämnat kriminaliteten och nu har egna barn, berättar så här om sitt område:

Det är ingen optimal miljö, alltså att ditt barn ska behöva gå igenom centrum till sin skola och behöva se folk som knarkar öppet. Bara det sätter en tanke i det här barnet. Det är normalt, det här. Och till slut, när det upprepar sig hela tiden, det blir en normal grej och det ska inte va en normal grej.

Andra intervjupersoner knyter bilden av att området är annorlunda till sin egen position som utlandsfödd. En av dem säger att ”vi invandrare, vi känner oss kanske som lite lägre status, du vet. Vi känner oss inte som en del av Sverige, så här, generellt”. Att dessa områden skulle vara annorlunda än andra framhävs också genom att intervjupersonerna gör jämförelser med hur de uppfattar att det är i andra, mer välbärgade bostadsområden. Det visar följande citat:

Du har allt vad du vill där [i de välbärgade områdena]. Du väljer mat, lyxmat, lyxmellis, lyxleksaker – allt är lyx. Sen ser jag våra ungdomar. Tretton år, sitter och säljer hasch. Han har en bror som sitter inne, han har en bror som är död, han har en bror som är handikappad, han har en bror som ... Varför?

Ett relaterat tema som intervjupersonerna beskriver handlar om att man som boende i ett förortsområde internaliserar en negativ bild av området, som andra aktörer upprätthåller och förmedlar. Detta exemplifieras av en äldre intervjuperson, när han berättar om ungdomars väg in i kriminalitet:

De ser ingenting, de bor i områden där det ständigt skrivs om att de är dåliga: ”det här är dåligt”, föräldrar säger ”du har varit dålig”, socialtjänsten säger ”du är dålig”. De får ju massa med etiketter så de tänker ”okej, det här är min verklighet. Det här är min verklighet, det är så det ska vara”.

Berättelser om polisen

När vi pratade med intervjupersonerna om deras bostadsområden, eller om förorten mer generellt, var det inte ovanligt att de även tog upp polisens agerande. Det framkom då en bild av att polisen inte bryr sig om personerna som blir skjutna. Intervjupersonerna tror att detta beror på att offren bor i ett förortsområde och har utländsk bakgrund, vilket ofta jämförs med om en skjutning skulle ske i ett mer välbärgat område (vilket då skulle få högre prioritet).

Men parallellt med denna syn finns även upplevelsen att polisen bara bryr sig om brottsligheten i förorten, vilket ofta knyts till omotiverad maktutövning. Intervjupersonerna berättar att

polisen återkommande och rutinartat åker till, eller befinner sig i, vissa områden för att kontrollera personer som vistas där. Detta tolkas då som en maktdemonstration från polisens sida och som att de vill visa upp sig, snarare än att de faktiskt misstänker brott eller har något intresse av personerna de hanterar. Upplevelsen av att bli föremål för visitering återkommer på flera ställen i materialet, men en intervjuperson berättar så här:

Alltså jag har blivit visiterad kanske tusen gånger. Första månaden jag fick körkort, jag blev stoppad tio gånger till exempel. Jag brukade bara promenera i centrum. Det kom två poliser, dom pratade, ”ja hej, tja, vad ska ni göra på valborg?”. Jag tänkte så här, ”abo shit, det är människor, kan man prata med dom?”. Jag pratade med dom i tjugio minuter. Jag skojar inte med er. Vet du vad dom säger till oss? ”Ställ er mot väggen, vi vill visitera er”. Alltså du har pratat med mig i tjugio minuter, pratat om vad vi ska göra ikväll och hit och dit, och jag vet inte vad. Hur kan du säga till mig ”vänd dig om och ställ dig mot väggen”? Mitt i centrum, min kompis föräldrar står där, ser mig medan dom håller på att visitera mig och det är bara så här dålig stämning du vet. Det är klart, du kommer inte tycka om dom.

Här blir även nyanserna i interaktionen mellan polisen och intervjupersonen tydlig: polisen går från att vara ”någon man kan prata med” till att bli en representant för statlig makt. Visiteringen tolkas i det här sammanhanget närmast som ett svek, samtidigt som intervjupersonen uttrycker skam över att bli offentligt visiterad framför andra i sitt område.

Kriminalitetens vardaglighet

Mot bakgrund av beskrivningarna av en svag anknytning till familj och skola, och närheten till synlig kriminalitet i bostadsområdet, framstår vägen in i den kriminella miljön ofta som närmast naturlig i intervjupersonernas berättelser. Den framstår i själva verket ofta inte som en *väg in* i någonting överhuvudtaget. Istället beskriver intervjupersonerna en närhet till miljön som helt enkelt består i att man bor i ett område där kriminalitet är synligt, eller att man umgås med personer som har kopplingar till kriminalitet. Det blir därmed svårt att tala om ett dramatiskt inträde i någonting; snarare handlar det om att man blir mer delaktig i en miljö som funnits där sedan tidigare. Vi kan låta ett längre citat av en ung intervjuperson illustrera detta:

Ja, jag är ju uppväxt i den där världen. Jag kom till Sverige som liten, så jag hade redan krig i bakhuvudet. Men nej, jag vet inte riktigt, jag växte upp i [förort], och jag tror det är

en stor faktor, det är det egentligen. Man såg upp till de äldre och alla var kriminella då, det var det som var inne och det var det som var häftigt. Alltså man, jag vet inte, man har inte ens sett det som att det var varit något udda, det har inte varit kriminellt som alla andra har tänkt. Eftersom man har växt upp i den miljön, det blir som att det är vanligt, det är som att man blir uppfostrad till slut, vet du? Så för min del har det väl egentligen varit att jag bara har hamnat i det. [...] Du vet, om jag är hemma hela tiden och mina föräldrar betar sig på ett visst sätt, jag kommer att vara som dom, jag kommer lära mig att vara på det sättet. Det är okej, förstår du vad jag menar? Men, om jag däremot nu tio till femton år av mitt liv är ute kanske arton timmar och umgås med dom här personerna varje dag. Blir det inte naturligt då? Du umgås sen med samma kompisar varje dag och alla ser upp till dom, för att när du ändå hänger i din jävla torg varje dag, du har inte ett skit och göra, vilka är det du ser då? Det är dom här när dom kommer förbi, där dom röker sin joint kanske du vet och hög musik och du vet folk, alla går och hälsar på dom du vet. Dina föräldrar själva kanske hälsar på dom också, för att dom där är inte så onda heller. Dom har respekt mot föräldrar, dom är fina, dom behandlar dig bra. Det är klart som fan att du vill vara som dom. Och sen när du går i det här så många år så blir det naturligt, du har inget annat val till slut. Du vill inte något annat själv. För att det, det är naturligt. Hur ska man förklara det?

Flera intervjupersoner framhäver just *normaliteten* i att vara i närheten av kriminalitet – vanligtvis i form av narkotikamarknader – och *vanan* av att umgås med personer som är kriminellt aktiva (då oftast som narkotikaförsäljare). Den kriminella miljön framstår på så vis som allt annat än märkvärdig. Den egna delaktigheten i denna miljö beskrivs som en del av vardagen snarare än resultatet av en aktiv rekryteringsprocess. Därför blir inte heller avståndet till kriminalitet särskilt långt. En intervjuperson uttrycker det istället som en ”norm” i området:

Alltså om du är uppväxt i vissa miljöer där du har sett saker framställas på ett visst sätt, då är det en normal norm, det är inget som sticker ut. [...] När du är i tonåren så hör du om de äldre som har gjort, ja, mycket pengar, eller som har uppnått en viss respekt i den här världen, via våld eller pengar eller olika saker. Och då formas du utav det. Är du uppväxt i ett annat område så kanske du hör om äldre som har blivit jätteduktiga piloter eller, men ...

Den kriminella miljön framstår således inte som ett klart avgränsat sammanhang. Snarare beskriver intervjupersonerna den som

en social och vardaglig miljö. Några intervjupersoner beskriver umgänget med vännerna som lika viktigt som själva kriminaliteten – eller viktigare. I citatet ser vi exempel på hur sociala relationer kan föregå kriminaliteten:

Jag brukade se dom [andra killarna] samlas där och där. Så fick jag lära känna en av dom, tyckte det var roligt att umgås med dom här liksom och hänga därute och prata och skratta och sånt. Så började det i alla fall. Jag såg att han gjorde pengar, han sålde narkotika, han köpte den jackan han ville, han kunde köpa dom skorna. Så tänkte jag: ”varför inte, jag kan också”.

Det är mindre troligt att intervjupersonen hade fortsatt umgås med samma personer, och därigenom blivit än mer förankrad i den kriminella miljön, om han inte hade tyckt om personerna han umgicks med – om de inte kunde ”prata och skratta och sånt” tillsammans. Så här berättar en annan intervjuperson om sina relationer inom den kriminella miljön:

Det är en målgrupp som lyssnar på dig, människor som hör dig. Du märker att dina idéer blir hörda, folk jobbar mot det. Alltså folk vill dig väl, i den miljön. Dom vill utveckla dig. ”När du lyckas, lyckas vi”. [...] Jag hittar min trygghet i centrum. Tyvärr, jag kunde inte hitta den i skolan. Jag hade inget annat, jag kunde inte hitta det i fritidsgården. Jag kunde det på mitt jobb [narkotikaförsäljning]. Jag kunde hitta det.

Mot bakgrund av en avbruten skolgång och kriminalitetens synlighet i det egna bostadsområdet beskriver intervjupersonen hur han fann en yrkesbana bortom den reguljära arbetsmarknaden. I citatet synliggörs även hur detta kan gå till: ”dina idéer blir hörda”, ”dom vill utveckla dig”. Detta visar på hur kunskap om att delta i kriminalitet – hur man gör och vad som krävs – kan överföras mellan personer i anslutning till den kriminella miljön. Även på andra ställen i intervjuerna återkommer bilden av att äldre personer i den kriminella miljön lär de yngre om brott, exempelvis genom att berätta om skjutvapen och hur de kan gömmas för att ingen ska hitta dem. En av våra intervjupersoner menar att denna inlärningsprocess, med den yngre killen som frågar den betydligt mer erfarne mannen om råd, är ”nästan som i skolan”.

Viljan att vara någon

Några av intervjupersonerna ger sig själva en mer tydligt definierad och aktiv roll när de försöker beskriva vad de sökt i den

kriminella miljön. Ett centralt tema är viljan att *vara någon*. Ofta representerar denna någon en person som redan finns i den kriminella miljön, och som på så vis förkroppsligar det man själv längtar till och vill vara. Sökandet tycks även vara väldigt åldersbestämt, eftersom intervjupersonerna främst beskriver hur pojkar och unga män ser upp till något äldre män. En intervjuperson talar om detta på följande vis:

Det är mycket ”ja men han är tuff i området. Han är ju kändis, fan jag vill också va en av hans kompisar, spelar ingen roll om han är tio år äldre än mig. Jag skulle jättegärna vilja umgås med han”. Det var ju det här, se upp till en förebild, kicken och återigen, för mycket fritid. För mycket fritid och för lite att göra.

Några av intervjupersonerna sätter sitt eget sökande efter status och pengar i relation till de brister och problem som de har upplevt i sitt bostadsområde och under sin uppväxt. Det kan exempelvis handla om erfarenheten av att leva under ekonomiskt svaga förhållanden. När en av intervjupersonerna beskriver det häftiga i att tjäna pengar genom kriminalitet kommer han självmant in på sina familjeförhållanden:

Andra tycker ju att det är skithäftigt [med dyra kläder och accessoarer], dom kanske ser upp till en, speciellt om det är lite yngre killar. Dom ser alla dom här kläderna, märkeskläderna och dom tycker självklart att det är coolt, dom vill också ha det. Och så får man inte glömma att man kommer från väldigt fattiga förhållanden från början. Jag har aldrig varit i en familj där vi haft pengar, utan mamma var ju ensamstående, styvpappa alkoholist och allt det här runt om, så jag har ju aldrig haft det som andra barn haft. Dom har ju haft mobiler, iPods och sådant, men jag har ju alltid fått sno helt enkelt. Så att det var ju mycket alltså för att kompensera för det man inte haft i barndomen.

Sökandet efter att vara någon knyter inte bara an till ålder och socioekonomisk bakgrund, utan kan även förstås som ett könat fenomen. Intervjupersonerna – samtliga män – uttrycker på olika sätt att det är en maskulin identitet som de eftersträvat, exempelvis genom att beskriva sina förebilder som äldre män. I dessa berättelser framstår kvinnor snarast som accessoarer, vid sidan av andra attribut som signalerar framgång och status. Detta synliggörs i följande citat:

Alla dom här jävla [musik]videos och Sveriges hiphopvärld har också exploderat. Häftiga bilar och du vet, pengar och flash och tjejer och Moncler [klädmärke] och du vet, det är

klart att när jag såg det, det var fan respekt. Det här du vet, det är någon man vill vara.

Den identitet som, enligt intervjupersonerna, eftersträvas av många unga män som dras till den kriminella miljön tycks även omöjliggöra alternativa identiteter. Två intervjupersoner som blev intervjuade tillsammans säger följande om sociala mediers roll:

Intervjuperson A: Tänk att va en tolvåring och se den där musikvideon gjord i HD med drones och grejer uppifrån som vi säger i orten, och du vet guldkedjor och du vet så här skor för tjugo tusen, jag vet inte vad alltså. Vad är coolare än det där? Är det coolare att göra din matteläxa eller?

Intervjuperson B: Det han säger, det är sant. Är det coolare att göra sin matteläxa? Det är det man kommer komma längst med, men när man är ungdom, man ser ju bara liksom en halvmeter framför sig, och det är det man ser, det är just det han pratar om. Alltså som du nämnde precis, dom här videorna. Det är det som inspirerar. Dom tänker shit, han är ju lyckad den här killen, han rappar om hur tufft det är, kolla vad han har på sig, kolla vad för bil han har på videon.

Intervjuperson A: Han har så här mycket likes, han har så här mycket views.

Intervjuperson B: Han vet inte att bilen är leasad och pengarna som han har liksom, kläderna som han har på sig. Det är kläder som han har sparat pengar till, jag vet inte hur länge. Det är bara en falsk fasad.

Här synliggörs återigen att innebörden av att vara ”lyckad” knyts till ekonomisk framgång som visas upp genom exempelvis kläder, smycken och bilar. Några intervjupersoner kommer också in på att ungdomarna i vissa bostadsområden ofta får en skev bild av vad som kan vara eftersträvansvärt. De menar att de känner många som bott i samma område som de själva som lyckats få vad de beskriver som bra jobb, exempelvis som chef på ett företag. Men eftersom de här personerna sällan bor kvar i området får unga män istället en ofullständig bild av vilka vägar till framgång och status som finns tillgängliga för dem.

Alternativ till kriminalitet

Många intervjupersoner säger sig ha sett få alternativ till de irreguljära försörjningsformer som erbjuds inom den kriminella miljön (främst på narkotikamarknaden). Det kan möjligen, och

åtminstone delvis, bero på den typ av asymmetri som uppstår när människor som lyckats på andra sätt lämnar området. Upplevelsen av att det saknas alternativ kan också bero på mer konkreta saker, såsom avbruten skolgång eller fällande domar i tidig ålder, som skapar hinder för unga män att ta sig in på den reguljära arbetsmarknaden. Några intervjupersoner menar dock att alternativen, om de var tydligare och enklare att tillgå, skulle kunna locka unga mer än ”att stå och frysa och hela tiden ta den här risken”, som en intervjuperson uttrycker saken. En annan intervjuperson berättar följande på samma tema:

Alltså vet du hur många som vill ha jobb av dom här unga? Men dom vet inte hur dom ska få det, det är så jävla lång väg till jobbtorget eller vad det heter, ”skriv in dig här, gör så här, gör så här”. Vissa vet inte ens vad det här betyder, förstår du? Dom tänker ”fuck det, jag går och gör något annat”.

Samtidigt finns det de som beskriver hur lätt det är att välja bort andra alternativ när man som ung har fått smak på snabba pengar och status. En av de yngre intervjupersonerna förklarar det på följande vis:

Han är redan i det här, han becknar redan [säljer narkotika]. Han tjänar fan fyra tusen i veckan, när hade han gjort det annars, förstår du? Han tänker ”vad ska jag med din hjälp till? Jag får fan fyra tusen, jag går och äter i pizzerian varje dag, jag är tuff, tjejerna kollar på mig”. Förstår du? När man var liten, fan fem kronor man fick hemifrån du vet, åh. Och plötsligt, du börjar få tusenlappar i fickan. Seriöst? Nej, lycka till och övertala mig då. Och då är du för dum för att inse att det kommer inte att hålla. Du kommer antingen dö eller åka in på långa voltor [fängelsevistelser]. Men hur ska du övertala en unge om det?

Citatet vittnar om de löften som finns i den kriminella miljön, men samtidigt om den initiala omedvetenheten om att ens deltagande i miljön kan komma med ett pris: den egna friheten eller det egna livet.

Avslutande reflektioner

Flera intervjupersoner beskriver att de närmast omärkligt kommit att involveras i en kriminell miljö som de inte haft något egentligt behov av att ifrågasätta och ta avstånd från. De berättar om svag anknytning till familj och skola – de institutioner för informell social kontroll som är särskilt viktiga under ungdomen (Sampson och Laub 2005). Några av intervjupersonerna vittnar

även om en känsla av att det egna bostadsområdet ses som sämre eller annorlunda, jämfört med andra områden. I vissa fall verkar denna känsla ha befästs genom att de utsatts för vad de anser vara omotiverad polisiär kontroll (jfr Solhjell m.fl. 2018). Flera intervjupersoner tycks därtill ha sett få alternativa möjligheter, som exempelvis fortsatt skolgång eller vanliga jobb.

Samtidigt berättar intervjupersonerna om hur den kriminella miljön funnits som ett naturligt eller vardagligt inslag i deras bostadsområden. I miljön finns löften om pengar, social status och en tillgänglig karriärsväg – löften om att *vara någon*, som intervjupersonerna uttrycker det (jfr Forkby och Liljeholm Hansson 2011). Detta känns igen från subkulturforskningen, som betonat hur kriminella miljöer kan fungera som alternativa sammanhang för att bygga respekt, självständighet och tillhörighet (se Bourgois 2003; Lalander 2009; Sandberg och Pedersen 2011). Det man söker är inte utmärkande i sig – som vi sett handlar det ofta om social och ekonomisk status – utan snarare hur och i vilken miljö man söker det (jfr Bourgois 2003). I takt med att personerna gradvis förankras i den kriminella miljön stängs de samtidigt ut mer och mer från andra alternativ, exempelvis inom den reguljära arbetsmarknaden (jfr Hagan 1993).

En annan viktig aspekt av den miljö som våra intervjupersoner beskriver tycks vara de sociala relationer som möjliggör delaktighet. Vägen in i miljön verkar oftast ha gått via personer man tycker om och ser upp till. Det tycks handla mindre om ”rekrytering” och mer om umgänge med brottsaktiva vänner, vilket efter hand övergår i eget deltagande (jfr Kolind m.fl. 2017). Även dessa associationer är av betydelse för kriminalitet i ungdomen, vid sidan av svag anknytning till familj och skola (Sampson och Laub 2005). Det verkar nämligen vara genom dessa som många intervjupersoner lärt sig hur man deltar på de olika kriminella marknaderna (jfr Hagan och McCarthy 1997). Som vi kommer att se i nästa kapitel påverkar den sociala samhörigheten och vänskapen inte bara tillväxten i den kriminella miljön, utan även dess inre dynamik.

Ombytliga relationer och instabila strukturer

För att förstå våldet som utövas inom kriminella miljöer behöver man förstå relationerna mellan och organiseringen hos de som utövar det (Decker 1996) – vilket är vad vi försöker åstadkomma i detta kapitel. Här beskrivs den kriminella miljö där skjutningar förekommer, främst utifrån berättelserna från unga intervjupersoner. Ur intervjuerna framträder en relativt samstämmig bild av en miljö som domineras av rörliga och föränderliga relationer och samarbeten. Å ena sidan beskrivs relationerna i miljön som vänskapliga och byggda på lojalitet; å andra sidan framstår de som i hög grad ombytliga och otillförlitliga. I det här kapitlet belyser vi båda dessa aspekter.

Vänskap och lojalitet

Intervjupersonernas beskrivningar av relationerna i den kriminella miljön har inte sällan något romantiserande över sig, men säger ändå något om miljöns struktur. Relationerna beskrivs som *vänskapliga* snarare än kollegiala och instrumentella. Flera av intervjupersonerna växte upp i bostadsområden där kriminella aktiviteter var synliga i det offentliga rummet och började begå brott tillsammans med vänner de vuxit upp med. Lojaliteten till varandra beskrivs därför ofta som någonting som härstammar från uppväxten.

Det kommer ju från barndomen. Att man har gjort det, vi har ätit, vi har sovit, vi har gråtit, vi har ... Du vet, man är ute ihop, det är därför förortsgängen idag är mycket starkare än alla andra gäng.

Relationerna föregår alltså de kriminella samarbetena. Därför framstår brottsligheten i intervjupersonernas berättelser ofta som något man halkat in i tillsammans. Flera intervjupersoner understryker att de aldrig *organiserat sig* på något medvetet sätt.

Det är äkta som sagt. Det här är det, människors liv. Jag har mina kompisar, vi umgås varje dag. Vi har inte tänkt sedan vi var tio år gamla ”ey nej, vi organiserar oss”, vi har inte ens tänkt ett skit, vi är kompisar. ”Bror ska vi tjuva den, vi tjuvar den. Ska vi råna den, vi rånar den. Ey vi får hundra kilo, ska vi beckna dem?”. Det är så, vi säger inte att vi är kriminella. Nej, det är vårt liv, vi har inget att göra, det blir så.

Relationerna som beskrivs i materialet har ofta betydelse även utanför den kriminella verksamheten. Gränserna för vad som överhuvudtaget kan kallas en kriminell miljö framstår därmed som flytande. I materialet finns återkommande berättelser om hur man, vid sidan av att begå brott, exempelvis även äter middag ihop, sover över hos varandra och spelar tv-spel tillsammans.

En av våra intervjupersoner beskriver att den gemensamma historia man delar spelar stor roll för tilliten, eller ”lojaliteten” som intervjupersonerna ofta säger. Man litar mer på dem man har vuxit upp med än på dem man har träffat senare i den kriminella miljön. Beskrivningar av att man ställer upp för varandra i svåra situationer och inte sviker sina vänner om de får problem är återkommande i materialet. Vänskapen och lojaliteten beskrivs inte sällan som absolut avgörande för den egna positionen – på liv eller död – vilket ger relationernas innebörd en särskild tyngd. En av våra intervjupersoner beskriver hur denna ömsesidiga lojalitet tagit sig uttryck bland dem han umgåtts med:

Intervjuperson: Det finns så jävla mycket lojalitet just bland dom här grabbarna. Jag vet vilken lojalitet jag har. Jag skulle ta ett skott för mina vänner. För att man tror på varandra. [...] När jag berättar mitt problem, jag hör att dom hör mig. Dom jobbar för mitt problem. Dom vill lösa mitt problem.

Intervjuare: Så du skulle kunna säga ”ja men nu är det den här jävla killen, han är skyldig mig”, liksom?

Intervjuperson: Ja men då är dom där och skjuter han. Då är dom där och pressar ut pengarna från honom. Förstår du vad jag menar? Det är ju det här. Och det är svårt att bryta det mönstret. Det är jättesvårt. Har jag ett problem idag i mitt liv, blir jag av med allt jag har, vet jag att det finns en målgrupp som tar hand om mig. Det är kriminalitet. Går jag tillbaks till dom, dom fixar allt till mig (knäpper med fingrarna), så där. För det är en lojalitet där.

Lojaliteten knyts i utdraget till känslan av att andra vill en väl och hjälper till att lösa de problem som kommer i ens väg. Intervjupersonen beskriver att han inte upplevt någon motsvarighet

till lojaliteten i den kriminella miljön någon annanstans. Miljön beskrivs ofta som en kontext där man blir sedd och hörd av andra människor, vilket i sin tur stärker de känslomässiga band som finns mellan vännerna i den kriminella miljön.

Några intervjupersoner kontrasterar gärna lojaliteten och vänskapen de beskriver mot girighet och ekonomisk vinst. En intervjuperson menar exempelvis att han gett bort en stor del av de pengar han tjänat till sina vänner. En annan berättar så här om en särskilt betydelsefull relation:

Allt handlar inte om pengar, inte för min del i alla fall. Jag vet att för många är det ett intresse. Min kompis är död idag. Jag gillar inte att prata om han så mycket men för han, det handlade inte heller om pengar. Jag lovar, han älskade livet, han älskade det verkligen. Det var inte pengar för honom. Jag kommer ihåg, jag hjälpte han en gång med en grej. Han pussade min hand, vi höll på att dricka, han pussade min hand. Han bara ”ditt nästa problem, jag sköter det när du ligger hemma”. Förstår du vad jag menar? Då tänkte jag ”det här är en vän”.

Gäng och organisationer – vad man *inte* är

Intervjupersonerna är genomgående noga med att markera avstånd till organisationsformer som de inte identifierar sig med. De är *inte* organiserade, formella nätverk eller gäng, och deras verksamhet liknar *inte* mc-gängens, deras supportergrupperingars eller andra typer av strukturerade nätverks verksamhet. Sådana grupperingar ses som något kvalitativt annorlunda än de typer av samarbeten som de flesta av våra intervjupersoner har erfarenhet av, där vänskap och gemensam historia premieras framför gemensamma regler och symboler. Intervjupersonerna är dessutom väldigt tydliga med att de inte ser upp till den här typen av gäng. Så här kan det exempelvis låta när de kommer in på mer organiserade grupper:

Alltså dom här Hells Angels och Bandidos, dom har ingenting att säga till om, jag lovar dig. Om dom skulle åka ut till [förortsområden], folk skulle säga ”ja vadå? Du med din jävla väst, jag skjuter väl dig ändå, vem tror du att du är”. Folk bryr sig inte om sånt längre. [...] Folk har bildat vänskapsgäng i förorter och där är dom tajta. Hells Angels är något jävla, fan vet jag alltså, jag har aldrig gillat dom heller. Jag har bråkat med folk när dom har kommit, typ Red and White och sånt. Jag har slagits med dom alltså, för att jag inte vill att dom ska vara i min stad, eller jag har sett det som min stad.

Intervjupersonens inställning till organiserade grupperingar och de symboler som karaktäriserar dem speglas även hos andra i intervjumaterialet. En väst, till exempel, är inte någonting som anses vara statushöjande eller inge respekt – snarare tvärtom.

Avståndstagandet till mer organiserade grupperingar och nätverk blir även synligt när våra intervjupersoner talar om hur media och polisen ser på den kriminella miljön. Intervjupersonerna tycker sig se en överdriven vilja hos polisen att placera personer i distinkta grupper genom att exempelvis ”nätverksklassa” dem, som en av dem uttrycker saken. Detta rimmar illa med intervjupersonernas egen förståelse av sin tillhörighet. Eftersom de främst ingår i konstellationer baserade på vänskap och gemensam uppväxt, finns det inga tydligt dragna gränser för var en konstellation börjar och en annan slutar. En av våra intervjupersoner illustrerar detta:

Det kan ju bara varit att jag och du tittar snett på varandra fastän vi är barndomsvänner. Vi har växt upp tillsammans, vi har gjort allting tillsammans, men nu när det kommer till den här punkten: ”okej fan, jag umgås mer med dom här fem och han umgås mer med dom fem, men du vet om jag tjafsar med den där, då är jag närmare mina fem kanske”. Och ur polisens synvinkel: ”men fan, de är ändå fem mot fem”.

På ett liknande sätt menar några intervjupersoner att medias skrivelser om skjutningar och kriminella miljöer förvränger verkligheten. En intervjuperson menar att så fort någon i den kriminella miljön blir skjuten så skriver media att offret var en ”tungt kriminell” med ”stort inflytande” och så vidare, när det i verkligheten ofta handlar om ”småkriminella, inga viktiga personer”. Flera intervjupersoner menar vidare att polisen tenderar att överdriva miljöns organisationsgrad:

Om vi nu är några kompisar, och min kompis han åker fast för ett rån imorgon, det är lätt för polisen att säga ”ja men det är den gruppen, de gjorde det rånet tillsammans”.

Det övergripande intrycket är att den kriminella miljö som intervjupersonerna beskriver är mindre organiserad än vad utomstående observatörer kan göra rättvisa. En brottshandling kanske inte är knuten till en gruppering, utan snarare till en enskild person. Därmed kan det vara missvisande att avgränsa relationerna till särskilda grupperingar.

Lojalitet och svek – en paradox?

Intervjupersonerna använder, som vi har sett, ofta positiva ord som ”vänskap” och ”lojalitet” för att beskriva samarbeten i den kriminella miljön. Men om vi vänder blicken mot andra delar i intervjuerna, och mot materialet i sin helhet, blir det tydligt att detta är en ensidig bild. På många ställen i materialet framstår de beskrivna samarbetena och relationerna som allt annat än lojala och vänskapliga. Som vi kommer att se ännu tydligare senare i rapporten är allvarliga konflikter knappast något som bara uppstår med personer utanför vänskretsen. Denna motsättning i materialet tittar vi närmare på i det här avsnittet. Hur kan ”lojala” och ”vänskapliga” relationer samtidigt te sig så ojämlika och svekfulla?

Inte oväntat är det framför allt äldre intervjupersoner, de som är runt 30 år gamla och uppåt, som understryker svek och brusten vänskap. Ett gemensamt narrativ hos dem är att lojalitetens och vänskapens innebörd förändras i takt med att ens delaktighet i den kriminella miljön fördjupas. Så här säger en av dem:

Från början är de väldigt nära, väldigt lojala mot varandra. Sen när man kommer djupare in i kriminaliteten så blir man girig, man tar droger, man blir falsk mot varandra och alla blir sin egen man till slut. Och man går i krock.

Flera intervjupersoner beskriver hur lojaliteten och vänskapen sätts på spel när några börjar tjäna väsentligt mer än andra. Det uppstår avundsjuka och slitningar. En intervjuperson, även han i det äldre åldersspannet, berättar följande:

Alltså vi kan vara bästa kompisar, men när du börjar tjäna stora pengar så blir man mer girig och man blir mer misstänksam mot allt och alla. Och sen tänker man så här: ”okej, undrar om han pratar sanning, han kanske har tjänat lite extra pengar här som han inte berättar om. Okej, då går jag också och gör det”. Och då börjar han märka det, då blir han misstänksam mot mig. Jag har inte ens konfronterat honom, han kanske inte ens har gjort det där. Och så börjar dom här grejerna – alla var så tajta och bröder hit och dit, och plötsligt så bara (slår ihop händer).

Detta illustreras även i andra intervjupersoners berättelser. En intervjuperson beskriver hur han blev utsatt för hot och våld av en vän som misstänkte att han ljugit om deras gemensamma narkotikalager. Misstänksamhet kan med andra ord få våldsamma konsekvenser, trots att de inblandade är vänner.

Ett par intervjupersoner som lämnat den kriminella miljön tycks vara fullständigt desillusionerade inför den ”vänskap” och

”lojalitet” som sägs karaktärisera den. En av dem uttrycker sig på följande vis:

Jag är trött på hela det livet. Det handlar inte bara om mina vänner. Jag vet att det är så i alla delar av Sverige. Det finns ingenting som heter lojalitet och sånt. Jag vet att dom flesta som slutar med kriminalitet och sånt säger så. Det finns ingen lojalitet.

En annan intervjuperson ger en liknande bild, och menar att avsaknaden av verklig lojalitet präglar relationerna som kan existera i den kriminella miljön.

Alltså du får glömma det här med lojalitet helt och hållet. Nuförtiden finns inte det här. Alla kan hugga varandra i ryggen, på sekunder alltså, det ... Man har inte en riktig vän, det finns inte det här. Jobbar man, så antingen jobbar man för sig själv, eller så ska man skaffa vänner men vara försiktig. Så att man inte säger allting till dom om vad man gör och inte gör.

De båda utdragen måste förstås i ljuset av att båda intervjupersonerna upplevt mycket grovt våld på nära håll. Den ena har själv varit mycket utsatt, och den andre har förlorat en närstående i en konflikt mellan vänner. Deras erfarenheter utgör skarpa påminnelser om att den kriminella miljön är en våldsamt plats, i vilken lojalitetsband inte alltid kan upprätthållas. Denna vetskap kan, som det sista citatet visar, göra att deltagarna i miljön snarare väljer att verka mer självständigt än att samarbeta med sina vänner, eftersom detta samarbete inte utgör någon garanti för att inte själv bli utsatt.

Även yngre intervjupersoner, som generellt tycks se miljön i ett mer positivt ljus, kommer in på den vänskapliga lojalitetens baksidor och begränsningar. Det finns en stark medvetenhet om att vänskapen och lojaliteten *i praktiken* är kringskuren och villkorad på olika sätt. Att en gruppering baseras på vänskapsband behöver inte innebära att relationerna är jämlika. Detta synliggörs kanske tydligast av en intervjuperson som tillsammans med sina vänner var med i en områdesbaserad gruppering. Han menar att lojalitet främst var någonting som skulle riktas uppåt i grupperingens hierarki. Detta innebar bland annat att det föll på honom att ta över andras vapen om polisen kom.

Jo, ibland gick dom runt själva med vapnet. Det kanske var så här att nån hade ett vapen och jag hade ett vapen. Om polisen kom så sa han: ”här, ta vapnet och spring”. Så gav han mig vapnet, så fick jag springa med båda. Han skulle aldrig springa själv med ett vapen. [...] Dom [högre upp i

hierarkin] har bevisat vilka dom är och då ska dom yngre gör det dom säger. Det är ett kriminellt stadium, alltså man går över från att vara aktivt kriminell till att utöva makt och kontroll istället och får andra att göra grejer åt en. För att man inte ska behöva sitta inne, för att man ska kunna sitta på sitt arsle och säga till folk, ”gör det här, gör det här, annars dödar jag dig”. Men internt har dom inga problem att göra saker. För dom är så säkra på att ingen kommer gå till polisen med det.

Intervjupersonen beskriver vidare att han kunde acceptera att grupperingen inte var jämlik, eftersom han kände sig välkommen och ”fick lite kärlek”. Han berättar också att han faktiskt avtjänat ett straff för innehav av ett vapen som inte var hans – något som han framställer som en möjlighet att bevisa sin lojalitet. Trots att den kriminella miljön beskrivs som definierad utifrån vänskaplig närhet, kan det alltså finnas en uppenbar social ordning inom dem. ”Den villkorlösa lojaliteten” – enligt vilken det exempelvis aldrig är ett alternativ att sätta dit sin vän – kan därmed i praktiken både underbygga och vara en konsekvens av ojämlika maktförhållanden inom grupperingen.

I andra situationer kan det snarare vara så att det är möjligt för den enskilde att välja sina strider och laborera med lojaliteter på ett strategiskt sätt. En av våra intervjupersoner beskriver att det är så svårt att lita på varandra i den kriminella miljön att man egentligen inte heller har så mycket skyldigheter. Då kan man exempelvis fundera på vad det skulle innebära för ens egen position om man väljer att vara lojal och ställa upp för en vän. En annan intervjuperson ger en likartad bild:

Hos oss var det oftast lugnt, men jag har sett andra. Det är mycket bråk liksom. Vi hade vänner som bråkade nästan tre, fyra gånger i månaden. Med andra ställen liksom. Så samlas man och bråkar. Så ringde dom till oss också, ”kom var med”. Och vi ville helst undvika dom här grejerna. För att du vet, man vill inte synas. När jag väl har haft problem så har jag aldrig bett någon vara med. Jag gillade inte att blanda in mina vänner så att dom inte sen kan säga till mig ”vi behöver dig, kommer du ihåg, vi ställde upp” och sånt.

Det finns alltså ett drag av självständighet inbäddat i dessa berättelser, där man inte vill lämna över för mycket av kontrollen och bestämmanderätten åt någon annan. Detta förutsätter förstås att personen i fråga har utrymme att fatta den här typen av beslut – något som exempelvis inte tycktes gälla för intervjupersonen som förväntades bära sina vänners vapen.

I flera intervjuer får beskrivningarna av lojaliteten och vänskapen å ena sidan, och sveken och misstänksamheten å andra sidan, något närmast paradoxalt över sig. Flera intervjupersoner betonar vänskapens betydelse *samtidigt* som de beskriver att det inte är ovanligt att sälja ut sina vänner. Vad begreppet ”vän” egentligen betyder för intervjupersonerna blir här svårt att uttyda. En intervjuperson beskriver exempelvis hur en av hans närstående i miljön blev lurad av sin ”bästa vän” att komma till en viss plats, där han sedan skjuts till döds.

Först och främst så tog vi droger och sånt. Och droger leder till att man bråkar, man håller på och fixar vapen och massa kriminella vänner. Det är alltid så det börjar. Sen var det så att, ja, det hände ett litet bråk. Det blev tjafs liksom och vi slog ner en kille. [...] Efteråt lurade en bästa vän till [personen som blev skjuten] honom till ett ställe. Dom hade förväntat sig att han skulle bli slagen, eller ... bråk liksom, man mot man. Men killen hade väl en pistol istället och sköt honom.

Den kriminella miljön utgör med andra ord ett sammanhang där deltagarna inte bara löper risk för att bli skjutna av sina uppenbara fiender eller konkurrenter, utan också av andra inom den egna gruppen – till och med av sina vänner. En annan intervjuperson beskriver hur snabbt en vänskap kan gå om intet, men antyder också att det är omöjligt att agera utifrån den premissen.

Intervjuare: Men lojalitet och relationer och sådant, det känns som att det inte är värt så mycket kanske?

Intervjuperson: Jo, i stunden när dom är så täta du vet, men äh det kan ändras så (knäpper med fingrar), det kan ändras så.

Intervjuare: Vad är det som gör att det kan ändras så?

Intervjuperson: Alla är människor som sagt. Vissa är kanske lojala till döden, men för någon kanske det räcker med en halv mille och han tar han på köpet du vet. Det har ju hänt faktiskt i krigen också. Folk har sålt sina egna kompisar, lurat in dom i fällor. Så, inget förvånar.

Intervjuare: Nej, man är beredd på allting liksom?

Intervjuperson: Ja. Men som kriminell, det är inte så lätt heller att gå runt och tänka ”imorgon, vem kan sälja mig?” Du vet. Du har folk runt omkring dig ...

Det finns med andra ord en medvetenhet om att vänskapen i den kriminella miljön är ombytlig, vilket även gäller för konstel-

lationerna som grundas i den. Men precis som intervjupersonen antyder betyder det kanske inte nödvändigtvis att lojaliteten är ”falsk” – att man låtsas vara lojal eller ljuger för sig själv om lojaliteten. Rent pragmatiskt måste man försöka förlita sig på sina vänner, *trots* att miljön är beskaffad på ett sådant sätt att allt kan ändras i en handvändning. Intervjumaterialet ger snarare bilden av att deltagarna i den kriminella miljön *är* lojala, men de kan också vara illojala, och gränsen däremellan är ibland mycket tunn. Något paradoxalt skulle man kunna säga att säga att lojaliteten är absolut, men inte konstant.

Vikten av att vara sin egen

Ett individualistiskt perspektiv präglar ofta intervjupersonernas beskrivningar av den kriminella miljön. Intervjupersonerna återkommer ofta till värdet av att vara självständig. Status beskrivs som knutet till individer snarare än till grupper. De ger också uttryck för en ovilja att vara underordnad, ha skyldigheter eller jobba för någon annans räkning. Så här säger exempelvis en intervjuperson om att vara en del av en grupp:

Tjänar man pengar så ska man dela med hela gruppen. Det är bara huvudvärk. Blir det problem så måste du vara med och liksom ... kriga mot andra.

En annan intervjuperson är av samma uppfattning och använder ett liknande språkbruk:

Jag vet att jag hade problem med [nätverk] inne i stan, för jag gick in på deras klubbar och sålde där inne. Det är så man bygger upp sig. Man måste ju göra reklam för sig själv. Man måste själv ut och jaga kunderna. Så jag var på en klubb och fick problem. Dom [nätverket] är schyssta men ändå inte. Förklarade tidigt att ”här styr vi, här bestämmer vi, här håller vi till”. Men sen orkade jag inte med den huvudvärken. Jag orkade inte ha med dom att göra. Jag orkade inte med problem. Jag ville bara göra mina pengar.

Flera intervjupersoner menar, likt dessa två, att det är betydligt enklare att vara självständig i den kriminella miljön. Det betyder inte att samarbete eller kontaktskapande inte finns – flera intervjupersoner berättar exempelvis att de under sin fängelsevistelse knöt kontakter med andra kriminella. Men kontakterna tycks inte vara en grundläggande förutsättning för att lyckas. Samarbeten med andra ses sällan som möjligheter att själv ta sig framåt i miljön, exempelvis genom att utnyttja ett större kontaktnät. Snarare förknippar flera intervjupersoner det med problem och

en svårare tillvaro. De premierar istället självständighet och kontroll. Det syns i följande citat:

Jag beknade från de äldre, kritade lite tills jag kom på fötterna. Sen när man blev lite äldre så lär man sig mycket om var den [narkotikan] kommer ifrån och så. Så då vill man ta över själv. Till exempel, varför ska jag hämta från dig och lägga den här vinsten i din ficka. Jag vill ha till mig själv och dom som var med mig.

Sammantaget tycks intervjupersonerna vara relativt överens om att man kan klättra i den kriminella miljöns hierarki utan att ingå i stabila grupper, samt att detta också är att föredra i flera avseenden. Det är dock möjligt att detta främst gäller vänskaps- och områdesbaserade grupperingar. En av våra intervjupersoner, med bakgrund i en mer organiserad gruppering, beskriver en kriminell miljö där deltagarna betalar medlemsavgift, knyter kontakter med personer i andra städer och delar med sig av all sin intjänade vinst till andra i gruppen. Detta skiljer sig markant från berättelserna ovan, och det illustrerar relevansen i att tala om olika kriminella miljöer.

Avslutande reflektioner

Intervjupersonernas beskrivningar av organiseringsgraden och relationerna i den kriminella miljön är ibland svåra att få riktigt grepp om. Det beror åtminstone delvis på att orden de använder – ”gäng”, ”nätverk”, ”vara sin egen” och så vidare – är mångtydiga och används på olika sätt. I den ena stunden kan en intervjuperson tala om ”gäng”, men i den andra motsätta sig benämningen. I det första fallet tycks ”gäng” betyda något allmänt och vagt (som i ”ett gäng kompisar”), och i det andra något mer specifikt och strukturerat (som till exempel Hells Angels). Ibland får man därför försöka se bortom ordvalet för att förstå andemeningen.

Oavsett hur de formulerar sig motsätter sig flera intervjupersoner tanken att de skulle ha varit del av etablerade eller formaliserade samarbeten. Det tycks inte stämma överens med deras erfarenhet. De säger sig inte vilja ingå i sådana samarbeten, och några tycker dessutom att omvärlden projicerar idéer om struktur och stabilitet på den kriminella miljön.

Men att intervjupersonerna betonar rörlighet och oberoende betyder däremot inte att de agerar ensamma. De lyfter ofta fram relationerna i den kriminella miljön som ”vänskaper”. Men relationerna framstår genomgående som instabila. Intervjupersonerna talar mycket om lojalitet i allmänhet, men mindre om specifika roller eller ansvar som binder samman personer över

tid. Man tycks inte i någon större utsträckning vara beroende av andra för att kunna bedriva sin kriminella verksamhet eller bygga sitt rykte. Kanske är det delvis just därför som det hela tiden verkar ligga nära till hands att vänskap och lojalitet plötsligt vänds till konkurrens och fiendskap

En viktig aspekt av relationerna som beskrivs är att de ofta tycks ha tagit form *utanför* den kriminella miljön. Intervjupersoner berättar att de inte har behövt söka upp miljön, knyta nya kontakter eller visa sig värdig förtroende för att kunna träda in i den och avancera. De förtroenden som görs användbara i den illegala verksamheten finns i rätt hög grad redan där, producerade utanför den kriminella miljön eller i dess periferi. Intervjupersonernas tal om ”vänskap” och ”lojalitet” tycks spegla just detta.

Bilden som framträder i intervjuerna kan kontrasteras med den typ av kriminella miljöer som ofta har beskrivits i forskningen om gäng och organiserad brottslighet. Där ges exempel på hur intern sammanhållning skapas och upprätthålls genom bland annat medlemskap, etablerade regler, gemensamma symboler och kollektiv våldsutövning (se exempelvis Brå 2016a; Decker 1996, 2001; Rostami 2016; Rostami m.fl. 2017). Den som träder in i sådana miljöer måste förtjäna förtroende för att bli delaktig. Just eftersom relationerna inte redan finns där – åtminstone inte på samma sätt som i vårt material – måste de produceras och re-produceras genom olika sociala praktiker. Detta ser flera av våra intervjupersoner som märkligt och kanske till och med lite löjligt. Kontrasten mellan dessa olika typer av miljöer är i realiteten förstås inte absolut, men här verkar det finnas viktiga skillnader. Snarare än att producera förtroenden tycks de samarbeten som våra intervjupersoner beskriver bryta ner förtroenden över tid. Man träder in i miljön som vänner men kan plötsligt ställas mot varandra i en dödlig konflikt. Detta illustrerar instabiliteten i den miljö våra intervjupersoner beskriver.

De kriminella marknaderna

I det här kapitlet tittar vi närmare på de kriminella marknader som intervjupersonerna varit verksamma på, nämligen narkotikamarknaden och skjutvapenmarknaden. Marknaderna är väldigt olika vad gäller struktur och upplägg, men det finns vissa likheter i hur intervjupersonerna beskriver dem. Många talar om den kriminella verksamheten som ett ”jobb”, som följande intervjuperson: ”Det är som alla andra arbeten egentligen. Det blir ju så, man befordras och du får vara där du är”. Att delta på en kriminell marknad har på så vis varit ett sätt för intervjupersonerna att försörja sig utanför den reguljära ekonomin. Vi inleder kapitlet med att titta närmare på den marknad som de flesta intervjupersoner deltagit på – narkotikamarknaden – för att sedan gå vidare till den mer svårtillgängliga skjutvapenmarknaden.

Narkotikamarknaden

Både intervjuer och förundersökningar ger bilden av att narkotikaförsäljning är den dominerande huvudnäringen i den kriminella miljön. Som illustrerades i kapitlet *Vägen in i den kriminella miljön* var det via den lokala narkotikamarknaden som många intervjupersoner introducerades till den kriminella miljön. Många talar om narkotikaförsäljningen som ett jobb och som något man gör för att kunna försörja sig. Så här berättar en intervjuperson:

Alltså narkotikan är bara en, hur ska man säga? En nyckel till pengar vid sidan om, förstår du? Dom här grabbarna jobbar inte, så pengarna måste komma in någon annanstans.

Men samtidigt som det är ett jobb som många verkar ha, tycks det inte vara ett särskilt enkelt jobb. Samma intervjuperson som ovan menar att narkotikaförsäljning förvisso innebär mindre risker än grövre brott när det gäller vilka straff man kan få, men att man samtidigt måste undvika och parera polisiär uppsikt.

”Det är fett mycket spanare där på narkotika, så förr eller senare brukar man åka fast”, menar han. Även en annan intervjuperson beskriver narkotikaförsäljningen som ett särskilt hårt jobb – det är inte ”snabba pengar”, utan man sliter varje dag för ganska små summor.

Tillgång och konkurrens

Narkotikamarknaden, framför allt cannabismarknaden, framstår i materialet som relativt tillgänglig. Att få tag på narkotika för försäljning tycks inte ha varit något egentligt problem för våra intervjupersoner. Några av dem beskriver det som lätt att ta sig in på marknaden, men menar att konkurrensen om positioner och kunder är intensiv. Därmed skapas konstant nya konflikt-tytor. Flera intervjupersoner är också inne på att marknaden blivit mer öppen över tid – att det blivit en plats där nästan ”vem som helst” kan verka, särskilt i hierarkins lägre skikt. En av våra äldre intervjupersoner säger så här:

Jag kan säga så här, från mina tider, då var du tvungen att söka upp kriminalitet. Förstår ni hur jag menar? Det var inte så här synligt. Du var tvungen att söka upp kontakter, du var tvungen att begå vissa handlingar och det var en ganska sluten cirkel. Men nu har den här cirkeln blivit offentlig. Förut handlade det om kontakter, om du skulle fixa bra grejer eller om du skulle fixa mängder, eller om du bara generellt skulle fixa. Du var tvungen att känna folk, dom var tvungna att känna dig. Så det var inte bara vem som helst. Nu kan vem som helst fixa, han behöver bara på en halvtimme, alltså bara säga vad han vill ha och han får det. Så det har blivit så öppet. Det har blivit en annan slags miljö. Det är många nu som lever det här livet.

Att ”vem som helst kan fixa” och att ”cirkeln blivit offentlig” är med stor sannolikhet överdrifter, men man kan tolka det som att det ofta räcker med vänner och förankring i området för att kunna ta sig in på marknaden. Detta kan förstås mot bakgrund av det som vi i ett tidigare kapitel beskrev som ”kriminalitetens vardaglighet”. En intervjuperson beskriver exempelvis hur han och kompisarna började hänga i centrum, såg och lärde sig av hur de äldre gjorde, för att sedan börja använda och sälja själva. Själva *tillgången* till narkotika för försäljning tycks således inte ha varit något problem i intervjupersonernas berättelser om hur de började sälja.

Den här tillgängligheten betyder dock inte att vem som helst kan inta vilken position som helst – snarare tvärtom. Detta illustreras av en intervjuperson som beskriver en vanlig konflikt på cannabismarknaden i det förortsområde där han bott. En kund, som

redan ringt till en langare för att se om denne är tillgänglig och kan leverera, åker ut till området. Väl där lägger andra försäljare märke till kunden ("dom har varit med så länge, så dom vet att han är ute efter gräs"). De går då fram till kunden och erbjuder honom att köpa av dem istället. Kunden, som bara vill köpa sin narkotika så fort som möjligt och sen åka iväg igen, köper av de här andra försäljarna och lämnar därefter området. I efterhand får den ursprungliga langaren reda på att kunden köpt narkotika av någon annan, vilket kan leda till en konflikt. Skulden faller inte på kunden, utan på gatuförsäljarna som tagit över kunden. Enligt intervjupersonen kan detta hända flera gånger om dagen.

Flera intervjupersoner beskriver en social stratifiering av marknaden, som i sin tur även påverkar den kriminella miljöns hierarki. Personer som smugglar in narkotika till landet och säljer stora partier vidare till andra försäljare befinner sig överst i hierarkin. Några enstaka intervjupersoner har haft sådana positioner. Längst ner i hierarkin finns de som köper och brukar narkotika, men utan att själva vara involverade som försäljare (i vissa fall beskrivs dessa även som att de står helt utanför den kriminella miljön). Mellan dessa positioner finns de övriga narkotikaförsäljarna, som har olika mycket makt beroende på vilket led de säljer i. De som säljer större partier narkotika till andra langare har med andra ord en starkare position än den enskilde säljaren på gatan. Det är här, på olika positioner i mitten av hierarkin, som de flesta av våra intervjupersoner befunnit sig.

De som har en starkare ställning på narkotikamarknaden är dessutom ofta något äldre än de som befinner sig längre ner. Det kan resultera i ett förhållande som inte bara är ojämnt på grund av position, utan också på grund av ålder. "De äldre" – som är från mitten av tjugooårsåldern och uppåt – beskrivs ofta som de som köper in den narkotika som "de yngre" senare säljer. I kapitlet *Ombytliga relationer och instabila strukturer* gav vi exempel på hur denna ojämlighet kan ta sig uttryck, när en intervjuperson berättade att han blivit utsatt för våld av en vän som misstänkte att han ljugit om deras gemensamma lager. Samtidigt är det värt att notera att många intervjupersoner betonar sin egen självständighet som narkotikasäljare, snarare än att tala om de svårigheter som kan följa av denna roll.

Olika marknader

Olika droger tycks dessutom vara olika attraktiva att sälja. Cannabis och kokain beskrivs genomgående som de vanligaste drogerna som våra intervjupersoner sålt. Det är också dessa droger som intervjupersonerna själva har brukat mer eller mindre sporadiskt (endast ett fåtal intervjupersoner berättar om ett missbruk). Även olika typer av smärtstillande och lugnande tabletter nämns

i materialet, men de brukas sällan av intervjupersonerna själva. Flera intervjupersoner tar avstånd från heroin, med hänvisning till att det är ”smutsigt” och att man riskerar att överdosera. De är också negativt inställda till amfetamin (”tjack”), vilket en intervjuperson beskriver som den ”billigaste och äckligaste drog som finns”.

Som vi tidigare visat spelar området en stor roll för narkotikamarknaden, och särskilt då för cannabisförsäljning. Flera intervjupersoner berättar att de haft ett eget avgränsat område att sälja i, och att kunder åker dit för att köpa narkotika. De har också försökt skydda området från utomstående, eftersom det – enligt intervjupersonerna – finns många som säljer cannabis. Det tycks med andra ord inte vara en särskilt exklusiv marknad att verka på. Försök att skydda området kan då bli en viktig faktor i våldsamma konflikter, vilket vi även kommer att se längre fram i rapporten.

Men för några intervjupersoner tycks önskan om att skydda sitt område inte bara grundas i att de vill etablera monopol och avskräcka konkurrenter. Det kan även finnas en viss emotionell anknytning till området, eftersom de växt upp där tillsammans med sina vänner:

Om du är uppväxt på den här gården, och dina andra tio vänner också växte upp i den här gården, ni kommer alltid att vara på den här gården, och en kille som ni aldrig har sett kommer in och börjar stå där och sälja. Alltså, jag tror vem som helst skulle känna sig kränkt även om ni inte sålde, förstår du? Det skulle grannarna tycka, äldre människor, alltså allt det här.

I situationer där försäljaren åker till köparen och inte tvärtom blir området istället mindre viktigt. Det handlar då främst om försäljning av kokain, där den huvudsakliga kundkretsen befinner sig i innerstan medan försäljarna bor i förortsområden. Kokainmarknaden beskrivs även som unik jämfört med andra narkotikamarknader, på grund av försäljarnas relationer till köparna. Så här beskrivs dessa skillnader av en intervjuperson:

Träffar jag på en människa som håller på med kola [kokain], det är ändå en fräsch fin människa. En bra miljö. Träffar jag folk som håller på med Tramadol, träffar jag folk som håller på med hasch, det är så trasiga människor. Och det är så låga summor, man vill krita, man vill det. Och det är bara så onödigt huvudvärk. [...] Kola, det kan vara lite annorlunda. Du träffar då och då på slutmänniskor, men oftast är det en fin miljö. Du har mer att göra. Jag har

haft mycket med kändisar att göra, jag har haft mycket med advokater.

De som säljer kokain tycks överlag befinna sig i det övre skiktet av den kriminella miljöns hierarki. Det illustreras av berättelserna om att få träffa kändisar och befinna sig i en ”fin miljö”, som de kanske aldrig fått tillgång till annars. En annan intervjuperson uttrycker dessutom att de som kokainförsäljare anpassade sig efter sina kunder på ett sätt som inte förekommer inom andra marknader:

Vi skickade inte vem som helst för att träffa dom här [kunderna]. Vi skickade alltid någon som var klädd i fina kläder, som inte ville visa upp sig och säga ordet ”mannen” och sånt. Så att dom [kunderna] kan känna sig trygga. [...] Men det är just när man jobbar med kokainet. Inte vilken drog som helst.

Hur mycket försäljarna tjänar

Maktpositionerna på narkotikamarknaden blir också uppenbara när våra intervjupersoner har fått berätta ungefär hur mycket pengar de har tjänat på att sälja narkotika. Berättelserna varierar: vissa menar att narkotikaförsäljarna tjänar förhållandevis lite och sannolikt skulle tjäna mer på ett ”vanligt jobb”, medan andra framhåller att det går att tjäna tiotusen kronor om dagen. Ens kriminella inkomst är delvis beroende av positionen som individen har i försäljarledet. En intervjuperson beskriver att de som endast säljer narkotika till brukare – ”de som bara står där och becknar” – inte tjänar så mycket. Det är istället de som befinner sig snäppet över i hierarkin som gör de stora pengarna, exempelvis genom att sälja vidare större partier narkotika till enskilda försäljare.

Intervjuperson: Handlar dom kola får man en hel del i dricks. Jag höll bara på ett halvt år, men jag gjorde sjuka pengar. Alltså jag gjorde verkligen sjuka pengar.

Intervjuare: Om du jämför med att sälja hasch, cannabis ...

Intervjuperson: Nej, nej, nej. Det är inte ens i närheten. [...] Min kompis, han gjorde pengar på hasch som du säger, men det var dom här mängderna – kilo. Det var dom här leveranserna. Han hade, fem, sex, sju stycken [narkotikaförsäljare] under sig.

I utdraget synliggörs det även att typen av narkotika kan spela roll för ens inkomst. Om man säljer kokain går det att tjäna mer pengar, eftersom försäljningen sker i särskilda sammanhang med

en viss kundkrets. Men att sälja cannabis, vilket våra intervju-personer beskriver som det allra vanligaste i den kriminella miljön, tycks inte ge så mycket, såvida man inte gör det högre upp i distributionskedjan.

Skjutvapenmarknaden

Skjutvapenmarknaden skiljer sig avsevärt från narkotikamarknaden såvitt vi kan se, eftersom den är betydligt mer sluten och svårtillgänglig. Endast några enstaka intervju-personer har varit verksamma som försäljare av illegala skjutvapen. De flesta är snarare bekanta med marknaden som köpare och användare av vapen. Deras beskrivningar visar samtidigt hur den typen av vänskapsrelationer som diskuterats i kapitlet *Ombytliga relationer och instabila strukturer* blir viktiga även här.

Tillgänglighet och risker

Att skjutvapenmarknaden inte är lika öppen som narkotikamarknaden speglar troligen mindre efterfrågan, men också att rollen som vapenförsäljare kräver mycket. Så här beskriver en intervju-person, som själv ägnat sig åt att sälja illegala skjutvapen, några av svårigheterna med verksamheten:

Jag tror att alla som håller på med det här vet att man inte säljer vapen till vem som helst, för det slår tillbaks mot en. Och då, då blir det inte dom här pengarna man är ute efter. Sitta och sälja vapen fritt till folk, ja då tjänar du pengar. Jag kunde köpa en Glock för tolv, tretton [tusen] och sälja den för tjugotvå. Ja men då, två, två gånger i månaden ville nån köpa. Men skulle jag sälja fritt, ja men då kunde jag sälja tio i månaden. Men då skulle det vändas tillbaks mot mig. Det vänds tillbaks mot en. Så man har inte så stort intresse av det.

Att sälja vapen är alltså förenat med stora risker. Trots vinsterna det skulle ge att ha ett fritt förhållningssätt gentemot potentiella kunder vågar man inte sälja till vem som helst, på grund av risken att vapnet i ett senare skede används mot en själv. En intervju-person menar att han aldrig sålde eller lånade ut vapen av den här anledningen: ”det kommer bara sluta med att vi blir skjutna av våra egna vapen”. Givet riskerna måste försäljare på vapenmarknaden vara strategiska – de måste reflektera över vilka konflikter som påverkas av vapnen och hur det i sin tur relaterar till den egna positionen.

Man tänker, alltså som du vet, som politiker tänker – här säljer dom andra, här kan det slå tillbaks, den har problem

med den, säljer vi vapen till den kan det komma och slå mot den.

Svårigheterna tycks göra att marknaden inte är särskilt attraktiv, trots att den kan vara väldigt lukrativ. Inte alla orkar med, eller vill ens ha, det ansvar som verkar krävas för att vara en skjutvapenförsäljare. Det kan istället vara enklare att engagera sig i en annan kriminell marknad – intervjupersonerna hänvisar till narkotikamarknaden – eftersom det helt enkelt är lättare att tjäna pengar där.

Till följd av svårigheterna tycks de som faktiskt säljer vapen, eller som anser agera mellanhand och fixa fram vapen, ha en hög ställning i den kriminella miljön. Det finns förvisso en risk att skjutvapnen som säljs kan komma att användas mot försäljarna själva, men en intervjuperson menar att man egentligen inte vill ”fucka med dem”. Anledningen är att försäljarna också har tillgång till mycket vapen och känner till alla som dödar varandra i den kriminella miljön – de har ju själva beväpnat konflikten.

Tillgången till vapen och ammunition

När det gäller vapentillgången framkommer en dubbel bild i materialet. Tillgången tycks nämligen vara god, men som vi kommer se senare är det inte helt okomplicerat att komma över ett vapen. Det är särskilt de äldre intervjupersonerna som menar att det blivit lättare att få tag på vapen idag än vad det brukade vara. Detta förklaras oftast med att det blivit mer lukrativt att sälja vapen och att säljarna därför är mindre nogräknade med vem de säljer till. Andra intervjupersoner menar även att det finns mer vapen i den kriminella miljön idag, till följd av att det tagits in mer från utlandet.

Vad gäller ammunition framkommer två övergripande teman bland intervjupersonerna: ammunition är billigt, och det är enkelt att få tag på – ibland enklare att få tag på än själva skjutvapnet. Vanligen införskaffas ammunitionen tillsammans med vapnet, men finns också personer på marknaden som endast säljer ammunition.

Få intervjupersoner berör varifrån deras skjutvapen kommer, men de som gör det talar om Balkanländerna. Ännu färre är det som berättar *hur* de har fått tag på skjutvapen. Men en intervjuperson ger en inblick i detta när han börjar berätta om hur många skjutvapen som förs in i landet:

Intervjuperson: Han jag berättade om, han brukade hämta, vi säger, tjuugo till tjugofem stycken [skjutvapen]. Det är ändå mycket. Tänk dig om han kommer en gång varan-

nan månad, så tänk dig vad det blir efter ett år. Sen kan du tänka dig dom andra [i andra områden].

Intervjuare: Ja. Men han killen som ni köpte av, sålde han bara i [ett område] då eller sålde han till andra med, vet du det?

Intervjuperson: Det vet jag inte för att man inte ställer såna frågor till såna [personer]. Han kom, öppnade bagaget, gav det som var beställt, ”här, här, här”, pengarna och så gick han. Han ville inte heller ens säga sitt namn.

Intervjupersonen hade således en kontakt som tog in skjutvapen från utlandet och sålde dem ur bakluckan på sin bil. Men det var inte vem som helst som kunde köpa av denna kontakt – säljare och köpare behöver kunna lita på varandra. Detta tittar vi närmare på i nästa avsnitt.

Relationernas betydelse för försäljningen

Eftersom vapenförsäljning är förenat med risker kan inte vem som helst köpa ett illegalt skjutvapen. Stor vikt läggs vid personliga relationer mellan säljare och köpare, vilket inte betonas på samma sätt på narkotikamarknaden. Ofta krävs det att säljaren och köparen känner varandra sedan tidigare, eller att det finns en mellanhand som kan gå i god för dem. En intervjuperson menar exempelvis att om hans vän försäkrade honom om att köparen var ”en bra kille”, så räckte det för att transaktionen skulle genomföras. En annan intervjuperson talar mer explicit om tillitens betydelse i relation till den egna utsattheten:

Du kan inte bara komma in och fråga bara ”ey, kan du fixa ett vapen?” Om det är någon jag inte känner eller inte litar på eller ingen har rekommenderat och personen frågar mig efter vapen, och sen går och dödar någon, vad slutar det med? Att det kan ju sluta, alltså nästan åttio procent med att du kommer sätta dit mig, bara säga att du har köpt av mig.

Att det finns en personlig relation i bakgrunden av transaktionen tycks fungera som en försäkran om att inte själv bli såld, till följd av vad skjutvapnet använts till.

Eftersom området betyder mycket för de grupperingar som växer fram i den kriminella miljön, är det kanske inte förvånande att området där en potentiell kund bor också spelar roll vid ett vapenköp. Det illustreras i följande citat:

Okej men har vi område A. Där har vi den och den som har vapen. Just i det området är det jättepulärt att sälja till

sina ungdomar, för man styr redan området. Men ska du idag från [ett område] gå och köpa vapen från [ett annat område]. Då blir det svårt. Då blir det ett helvete. [...] Man vet ju vilka i varje ort som har och vilka som inte har, alltså.

Grupperingar i olika områden har alltså koll på vapentillgången i andra områden. Området i sig tycks också fylla en avgränsande funktion i bemärkelsen att det kan vara betydligt svårare, eller omöjligt, för någon som inte själv bor i området att köpa ett vapen där. En intervjuperson berättar om ett tillfälle då grupperingen han tillhörde hade problem med att få tag på vapen, eftersom personer från ett annat område dominerade marknaden just då. Då vände sig intervjupersonen till en gruppering i ett helt annat område och bad om hjälp. De fick beskedet att de skulle få hjälp att skaffa vapen, mot att de sköt någon. Att göra någon en tjänst kan alltså vara ett sätt att få tag på vapen, när andra vägar är stängda.

Men även om man uppfyller alla de krav som vi har beskrivit ovan är det inte självklart att man får tag på ett skjutvapen. En intervjuperson menar att det är säljaren som väljer kunden; ingen säljer till någon man inte litar på. Sammantaget kan man därför säga att vapenmarknaden i hög grad är beroende av den typ av lojalitet som beskrivits tidigare, det vill säga den som ofta är formad i överlappningen mellan den kriminella miljön och bostadsområdets sociala kontext.

Avslutande reflektioner

Det här kapitlet har berört de kriminella marknader som intervjupersonerna varit delaktiga i. Det är viktigt att komma ihåg att intervjupersonerna främst talat om marknaderna i relation till skjutningar, snarare än att de gett fullödiga beskrivningar av marknaderna och deras komplexitet.

Den dominerande huvudnäringen i den kriminella miljön tycks vara narkotikamarknaden, genom vilken många intervjupersoner introducerats till miljön. Vad gäller cannabismarknaden framstår den som relativt tillgänglig. Det tycks ha varit tämligen oproblematiskt för våra intervjupersoner att få tag på cannabis för försäljning, och många har sålt förhållandevis öppet i sina bostadsområden. Kokainmarknaden beskrivs däremot som mer exklusiv. Intervjupersonerna berättar att säljaren åker till sina kunder, inte tvärtom, och att personliga relationer har större betydelse än vid cannabisförsäljning. På så vis påminner kokainmarknaden mer om en sluten marknad som baseras på sociala nätverk och relationer, medan cannabismarknaden är av en mer öppen natur (se May och Hough 2004).

Skjutvapenmarknaden beskrivs som mer svårtillgänglig. Intervjupersonerna menar att säljarna utsätter sig för många risker – inte minst att bli skjutna med vapen som de själva sålt. Det är därför ett stort ansvar som följer rollen som vapensäljare, vilket gör att personliga relationer och tillit blir än viktigare. Som många uttrycker saken är det säljaren som väljer kunden, och inte tvärtom (jfr Hales, Lewis och Silverstone 2006; Morselli 2012). Det tycks därför inte vara enkelt att få tag på vapen, även om några intervjupersoner menar att det åtminstone är lättare än tidigare.

Ett gemensamt drag hos intervjupersonerna är att de beskriver sin delaktighet som ett ”jobb”, och vissa poängterar att jobben kräver viss kunskap och skicklighet (jfr Åkerström 1983). Som kokainförsäljare anpassar man sig efter sina kunder för att få dricks, och är man vapenförsäljare måste man vara taktisk och strategisk. Att se sina handlingar som jobb – och därtill betona jobbets utmaningar – kan vara ett sätt för intervjupersonerna att försöka skapa en mer legitim eller respektabel position åt sig själva, i ett sammanhang som sällan associeras med sådana begrepp (jfr Skeggs 2000). Vi kan relatera detta till den önskan om att vara någon som togs upp i kapitlet *Vägen in i den kriminella miljön*, och som många intervjupersoner beskrev som viktig för deras initiala delaktighet i kriminalitet. De kriminella marknaderna tycks fungera som ett sammanhang där intervjupersonerna kunnat vara handlingskraftiga och självständiga, men till priset av att de därigenom utestängs alltmer från övriga samhället (jfr Sandberg och Pedersen 2011; Hagan 1993).

De kriminella marknader vi beskrivit i det här kapitlet är en förutsättning för den kriminella miljöns existens. Samtidigt kan vi även se hur marknaderna har stor betydelse för de konflikter som utspelar sig i miljön. Till följd av skjutvapenmarknadens existens blir konflikterna beväpnade – vilket i sig höjer riskerna för aktörerna i miljön – och narkotikamarknaden är av central betydelse för det våld som utspelar sig där. Detta är några aspekter som vi tittar närmare på i nästkommande kapitel.

Våld som maktmedel

I intervjupersonernas berättelser framställs skjutvapenvåldet som en närmast ofrånkomlig del av den kriminella miljön. Våldet beskrivs som ett maktmedel som behövs för att upprätthålla och stärka sin egen ställning. Det beskrivs också som nödvändigt för skydda sig från andras våldsutövning. I detta kapitel fokuserar vi på den första av dessa två aspekter. Vi börjar med att kortfattat ge exempel på konflikter i den kriminella miljön. Därefter analyserar vi vilken betydelse konflikterna och skjutvapenvåldet har för konkurrensen om makt och position.

Innan vi redovisar resultaten är det värt att påminna om att intervjupersonernas berättelser främst ger oss en inblick i hur våldet förstås i den kriminella miljön. Materialet är alltså *inte* ämnat att ge någon uppfattning om skjutningarnas frekvens eller omfattning.

Konflikternas orsaker

Inledningsvis kan vi konstatera att orsakerna till skjutningar sällan är entydiga. Våra intervjupersoner famlar ibland själva efter sätt att beskriva dem på, och de återkommer ofta till att konflikter uppstår för att man ”tjafsar”. Ibland har de svårt att förklara i närmare detalj vad detta innebär eller varför tjafset kan leda till en väpnad konfrontation. Men trots detta finns det ett antal teman som återkommer i intervjumaterialet. Dessa teman handlar främst om konflikter knutna till narkotika, försäljningsområden och pengar, men kan även beröra personliga relationer i vissa fall.

Konflikter på narkotikamarknaden

Det absolut vanligaste är att konflikter knyts till narkotikamarknaden, och då främst till försäljningen av cannabis – ”allt är narkotika”, som en intervjuperson uttrycker saken. I intervjuerna återges ofta scenarion där konflikter handlar om skulder och blåsningar mellan olika aktörer på marknaden. Narkotikaskulder kan uppstå på flera olika sätt, exempelvis mellan den högre

uppsatta distributören och den lägre positionerade försäljaren. Det kan vara så att försäljaren fått ett större parti narkotika i syfte att sälja det vidare, men istället använder narkotikan själv. Det kan också hända att polisen beslagtar försäljarens narkotika. Då uppstår en skuld som i sin tur kan generera en konflikt. Ett liknande scenario är att någon i ett sent skede drar sig ur en affär, eller att någon köper narkotika på krita och sedan inte betalar för sig. Det behöver inte nödvändigtvis handla om några stora summor pengar, utan även mindre skulder kan ge upphov till konflikt enligt intervjupersonerna.

Men inte alla scenarion som involverar pengar handlar om narkotikamarknaden, även om så ofta är fallet. En av våra yngre intervjupersoner beskriver att riktiga skulder förvisso existerar, men att det också är möjligt att etablera en påhittad skuld och ”böta någon”. En person som accepterar sina böter och betalar utan att det finns en faktisk skuld förlorar sin position i den kriminella miljön, ses som en ”råtta” och kan lätt komma att bli utsatt för ytterligare böter. Personen som däremot lyckas driva in en påhittad skuld vinner inte bara pengar, utan stärker även sin position på den andres bekostnad.

Det som vidare framkommer i materialet är att det finns olika mycket utrymme för konflikt på olika narkotikamarknader. De intervjupersoner som sålt kokain beskriver kokainmarknaden som förhållandevis konfliktfri, och att det försäljningstjafs som uppstår främst förekommer på cannabismarknaden. Enligt en intervjuperson är förklaringen till detta att man åker utanför det egna förortsområdet när man säljer kokain, till ett ”finare” område – inte sällan innerstan – där man träffar på ”fina människor”. Att sälja narkotika i förortsområden förknippar intervjupersonen däremot med stress och oro. ”Man ligger själv i skiten”, säger han, ”sen ska man träffa ett ortenbarn som står skumt och väntar på dig med keps. Det blir, så här, oroligt”.

Ett närliggande tema är konflikter om tillgången till områdena där narkotikan säljs. Att ha kontroll över ett område, och kanske framför allt att visa andra att de inte har någonting med området att göra, är djupt förankrat i behovet att få inflytande över och makt i den kriminella miljön. Så här förklarar en av våra intervjupersoner detta, när han beskriver en situation som ledde till en skjutning:

Det berodde på att man ville äga mark. Man började uppgradera sig, från att vara en luffare till att börja sälja hasch – fortfarande en luffare. Till att börja sälja kola – fortfarande en luffare. Till att man börjar ha pengar – fortfarande en luffare. Men så kommer makten när man ska börja styra. ”Det är mitt område, ditt område”, den mentaliteten, ja.

När man inte är rädd för att sitta inne, man är inte rädd för polisen.

Att ha kontroll över ett område är, som citatet visar, också nära förbundet med att visa upp att man inte är rädd för formella sanktioner (som att bli tagen av polisen och att sitta i fängelse).

Även berättelser om konflikter knutna till det egna området, som vi beskrev i föregående kapitel, kan innehålla skuldmoment. En intervjuperson, vars gruppering kontrollerat ett område och skyddat det från andra som försökt sälja narkotika där, beskriver en situation där en annan kille utmanat deras monopol på följande sätt:

Jag tog typ hundra gram röka av honom och så sa jag till honom ”du ska betala tiotusen”, något datum, men så betalade han inte. Och sen fick vi höra igen att han hade börjat sälja [i området] igen. Och då gick min andra kompis och tog det av honom, bötfällde honom och han betalade inte. Då slutade det med att min kompis sköt honom, han sköt honom i benet bara. Eller bara och bara, men han sköt honom i benet.

Här beskriver intervjupersonen skuldmomentet som kopplat till en önskan om att skydda ”sitt” område, inte som att man nödvändigtvis var ute efter pengarna i sig. Konflikter om narkotika, pengar och område flyter ofta in i varandra på det här sättet. Detta märks även i de granskade förundersökningarna. I ett ärende berättar en anonym tipsare för polisen att en ung kille genomförde en skjutning på uppdrag av de som kontrollerar narkotikaförsäljningen i området. Uppdraget är, enligt tipsaren, sannolikt en delbetalning av en skuld som uppstod när killen försökte skaffa sig inflytande och ta över kunder på den lokala narkotikamarknaden. Detta sågs inte med blida ögon av de som ansåg sig kontrollera området. Att då tvinga killen att skjuta en annan person – också han en deltagare på narkotikamarknaden – fungerade därmed som ett sätt att reglera skulden, samtidigt som det befäster positionerna på marknaden.

Personliga relationer kan leda till konflikter

Ett fåtal berättelser skiljer sig dock från dessa scenarier. De handlar om skjutningar till följd av personliga slitningar, oftast knutna till flickvänner och relationer. Många av dessa berättelser tycks dock ta sin utgångspunkt i samma händelse, som flera intervjupersoner har återgivit oberoende av varandra. Konflikten i fråga uppstod till följd av att en ung man hade förödmjukat en annan genom att ha en relation med dennes flickvän. Denna situation eskalerade sedan till en skjutning. Det kan även vara

så att konflikter grundas i att en person har knuffat till eller med avsikt gått in i någon annan. Detta har då tolkats som respektlöst och hanterats genom en skjutning. Men sammantaget berättar intervjupersonerna alltså främst om skjutningar som tycks bero på konflikter om resurser – reella eller potentiella – på narkotikamarknaden.

Orsaken är sekundär till den möjliga vinsten

Samtidigt som intervjupersonerna berättar om till synes konkreta orsaker bakom konflikterna, visar deras utsagor på att konflikterna alltid tycks handla om något *mer* än skälen till att de blossar upp. Konflikter kan egentligen handla om ”vad som helst”, som många uttrycker saken.

Ett illustrativt exempel från intervjuerna rör en till synes personlig konflikt som i själva verket handlar mer om de inblandade personernas position. En person orsakade ett mord, genom att berätta för en kille att hans syster och hans bästa vän hade en relation. Den bästa vännen blev sedermera mördad. Personen som berättade om relationen hade ingenting emot den – den angick honom inte. Däremot var han intresserad av att undanröja en konkurrent på narkotikamarknaden.

Med andra ord kan man i den kriminella miljön tjäna på att reagera med kraft över saker, egentligen oberoende av hur allvarliga de är i sig, eftersom det finns någonting att vinna i bakgrunden. Denna vinst knyts ofta till den egna positionen. Det som framstår som orsakerna till en konflikt tycks alltså många gånger vara sekundära och tillfälliga i intervjupersonernas berättelser. Detta är utgångspunkten för nästföljande avsnitt.

Kampen om position

Oavsett anledningen till att en konflikt uppstår har konflikten i sig stor betydelse för maktrelationen mellan de inblandade parterna. Konflikterna i den kriminella miljön handlar därmed inte nödvändigtvis, eller endast, om skulder, områden eller flickvänner, utan framför allt om positioner. Vi kan se tecken på detta i berättelserna ovan om att inte vilja bli förödmjukad och underminerad, att försöka behålla sin makt och sitt monopol i ett område samt att skjuta trots att konfliktens orsaker endast finns i periferin.

En av våra intervjupersoner förklarar kampen i den kriminella miljön genom sin beskrivning av hur miljön är socialt strukturerad. Han menar att samtliga deltagare i miljön vill stärka den egna positionen. De som befinner sig högst upp i hierarkin har redan gjort sig ett namn, och de är därför främst intresserade av att tjäna pengar. Men de som befinner sig längre ner i den sociala

hierarkin är *ingen* och vill därför bli *någon*. Om ens position är i mitten av hierarkin är man främst upptagen med att skydda den egna positionen och behålla de resurser man tillskansat sig. Man kan alltså skjuta någon för att stärka och flytta fram den egna positionen och för att skydda och behålla denna position. Om det finns en möjlighet att påverka sin ställning i den kriminella miljöns hierarki måste den helt enkelt fångas – annars kommer någon annan att göra det. Som en intervjuperson uttrycker det:

Det är ett litet bröd att dela på och för att få det brödet så måste du ha makt. Alltså, den mest ledande gestalten eller den ledande grupperingen har ju störst byte och för att få det bytet så måste du ha mest makt. Och för att få den makten så måste du begå grövst våldsbrott. Så alla dom här delarna hänger ju någonstans ihop.

Hur kommer det sig då att våldet får en så central betydelse för möjligheterna att slå sig fram i den kriminella miljön? Ett svar som våra intervjupersoner ger är att användningen av våld har betydelse för individers rykte, vilket beskrivs som värdefullt i miljön. På så vis är våldsanvändningen och ryktet det ger tätt sammanflätat med individens kriminella karriär. I det kommande avsnittet tittar vi närmare på olika aspekter av detta.

Ryktets grundläggande betydelse

Det kanske viktigaste värdet för den egna positionen är enligt intervjupersonerna ens *rykte* eller ens *namn* – att andra deltagare i den kriminella miljön vet vem man är och vad man är kapabel till. Ryktet fungerar på så vis som en tillgång, som man kan investera i och använda för olika syften. På samma sätt som intervjupersonerna beskriver narkotika- och vapenförsäljning som ett jobb utanför den reguljära arbetsmarknaden, talar de om ryktets betydelse för deras kriminella karriärmöjligheter. Detta synliggörs i följande utdrag:

Intervjuperson: Ryktet, alltså på gatorna, att man är en tungt belastad kriminell eller att det har uppmärksammats om dig i tidningar och sådant. Då har du en record, det är ett CV i den kriminella världen.

Intervjuare: Så det är viktigt?

Intervjuperson: Ja det är viktigt, såklart det är det. Precis som en person som utbildar sig, kommer till arbetsmarknaden och vill bygga sig – så är det i kriminalitet också. Fast där kan du bli skjuten till döds eller skjuta någon till döds. Det är väldigt farligt.

Flera intervjupersoner beskriver på ett liknande sätt att uppmärksamhet i media kan påverka ens position i den kriminella miljön, och att uppmärksamheten kan användas i syfte att bygga upp sig själv. Det kan markant förändra maktrelationerna inom en vän-skapsgruppering, som följande intervjuperson berättar om:

När polisen ändå målar upp att han är ledare och att han har så mycket makt, [då tänker han]: ”okej, men då kanske jag borde utnyttja min makt. Då gör vi det till ett jävla gäng då. Ey, du lever ju på mitt rykte ju, du är ju med mig. Det är vårt gäng men det är jag som är ledaren, ska du med mig eller inte?” Det blir ju så. Går du inte med på det kan det sluta på ett värre sätt.

Ett imponerande rykte – som främst byggs med hjälp av våld – anses fylla samma funktion för deltagarna i den kriminella miljön, som ett välmeriterat CV gör för personer på den legala arbetsmarknaden. Genom ryktet kan deltagarna få högre positioner i en social hierarki, med ökat inflytande och högre lön. Man vill med andra ord vara någon som andra lägger märke till.

Intervjuperson: Man vill liksom inte att vännerna ska säga ”ja, han gjorde inte det”. Du vet, man vill alltid att folk ska säga ”åh, han gjorde det, han”. Under tiden man är med kriminella och själv är kriminell så vill man alltid liksom klättra upp. Och visa upp sig för alla andra, vem jag är och vad jag kan göra och inte göra.

Intervjuare: Vad är det som är viktigast då, ”nu kan jag få mer pengar” eller ”nu vet alla vad jag kan”?

Intervjuperson: Ja, men det är också det att man vill bestämma mer. Och kunna ta hand om ett visst ställe. Du vet, där man bor. Så ska man ta över: ”dom som säljer får inte ta från nån annan, dom ska bara komma till mig”.

Ryktet är alltså viktigt eftersom det gör det möjligt för deltagarna i den kriminella miljön att tillskansa sig kontroll och inflytande över miljöns aktiviteter, och på så sätt stärka sin position. Det finns alltså en tydlig vinst förknippad med att vara *någon* – någon som andra känner till och har ögonen på.

Skjutningen som kommunikation

För att lyckas bygga ett våldsamt rykte krävs det att våldet utövas *framför* någon, eller att det finns någon som kan sprida berättelser om ens våldsanvändning. Det är därför föga förvånande att synlig våldsanvändning beskrivs som central för att bygga upp sitt rykte. Att skjuta någon är kanske det tydligaste

sättet man känner till för visa upp för andra att ens position i miljön är förtjänt, och att andra ska respektera den. Skjutningar kan naturligtvis även lösa konkreta problem, exempelvis genom att få konkurrenter ur vägen eller straffa någon. Men i våra intervjupersoners beskrivningar framstår de ofta som kommunikativa handlingar.

Den senaste tiden handlar det alltid om att, som jag säger, dom vill skjuta för att visa och sätta gränser. ”Du ska inte jävlas med mig”. Så gör vi om någon jävlas med oss. Man markerar sitt ställe. För att du vet, om jag skjuter en person, så vet jag att tio andra kommer tänka så. ”Oj, han här är ingen att tjafsas med”, liksom.

Konflikten och dess orsaker framstår här som mindre viktiga. Syftet med skjutningen är snarare att kommunicera med andra deltagare i den kriminella miljön, vilket i sin tur gör det möjligt att bygga upp ett rykte. Det kan på så vis, som en annan intervjuperson menar, också vara statushöjande att ligga i konflikt, eftersom det är ett tecken på att man vågar ta plats och hävda sig gentemot andra – trots riskerna detta innebär.

Skjutningens betydelse för ryktet är alltså beroende av att det finns en *publik*. Det tycks vara ett ständigt närvarande moment inom den kriminella miljön. En av våra intervjupersoner – som försöker förklara varför skjutningarna är nödvändiga – menar att man ständigt blir iakttagen av andra i miljön, vilket blir mer påtagligt ju högre position man har. Andra deltagare försöker ständigt hitta ens svagheter för att själva kunna utmana ens position och ta ens plats i den sociala hierarkin. Eftersom andra observerar varje steg så räknas allt, beskriver intervjupersonen. Det gäller intressant nog inte bara våldet. Han ger exemplet att om någon med en hög position skulle dra ett skämt eller bli påtagligt berusad, så kan andra personer se detta och konstatera att personen inte är seriös. Då öppnas möjligheten för någon annan deltagare att utmana hans position. Det här illustrerar hur pass iakttagna deltagarna i den kriminella miljön tycks vara. Det visar också hur osäkra positionerna är och hur lite som verkar krävas för att hota en annan deltagares position. Sammantaget framstår den kriminella miljön som ett sammanhang där kampen om makt ständigt pågår. Det finns med andra ord få – om ens några – tillfällen där konfliktdeltagarna kan vila i att deras position är säker.

Ryktet som färskvara

Det råder alltså en stor osäkerhet bland deltagarna i miljön, vilket föder ett ständigt behov av att iscensätta styrka med hjälp av våld. Det medför i sin tur att ryktet är en färskvara. Flera intervjupersoner understryker att det måste underhållas även i

frånvaron av specifika hot. Ryktets kortlivade och förgängliga karaktär illustreras i följande citat, där en intervjuperson berättar vad som hände när hans kompis skjutit en annan kille i benet:

Intervjuperson: Min kompis kom just ut från fängelset, och han tror han var så jävla tuff och stor och gangster. Då sa dom till han direkt: ”Du kan inte leva på det du gjorde för ett år sen. Folk har glömt det du har gjort. Det räknas inte som du har gjort någonting.” Men direkt när skjutningen hade hänt då var alla så här, pussade honom och sa ”fan va bra, du är lojal” och sånt.

Intervjuare: Så man får status om man skjuter någon?

Intervjuperson: Ja, men typ i en vecka kanske.

Förtjänsten som följer en skjutning är med andra ord inte varaktig, enligt intervjupersonerna. Det tycks gälla oavsett hur hög eller låg den egna positionen är. En intervjuperson beskriver att hur mycket respekt man än har, måste man ändå visa sig kapabel till att använda våld. Detta framhävs även av andra intervjupersoner, som menar att även de med mycket inflytande i den kriminella miljön regelbundet måste förvalta sitt rykte.

Om du har väldigt mycket pengar, då måste du ändå ibland visa att du fortfarande har det här våldskapitalet kvar för annars så kommer det ... Är du för snäll så kommer dom här unga till slut, för dom är ju mycket hungrigare.

Att ryktet är förgängligt kan vara en av anledningarna till att det är så värdefullt i den kriminella miljön, eftersom det kan användas omedelbart. Ryktet är alltså ingen tillgång som växer över tid, utan en oerhört kortsiktig sådan. Det kan förstås mot bakgrund av den kriminella miljöns osäkerhet – deltagarna lever hela tiden med vetskapen om att de själva kan förlora sin position till någon annan.

Ryktesspridningens mekanismer

Den kommunikativa funktionen som en skjutning fyller möjliggörs av att det i miljön finns olika mekanismer som får rykten att spridas. Intervjupersonerna är förhållandevis eniga om att man själv som skytt inte vill berätta för någon att man utfört en skjutning, eftersom det är ”orutinerat” och ”oseriöst”. Trots det framkommer ändå bilden av att alla vet vem som har skjutit, vem som blev skjuten och varför. En intervjuperson förklarar det på följande vis:

Jag vet inte hur det kan komma fram på något sätt, men det finns ju alltid någon tredje person som kanske såg, förstår du? Som kanske inte vill säga det, och där båda parterna från konflikten vet inte att den här tredje personen såg. Den här tredje personen går och berättar till sin vän, som berättar till sin vän och så vidare.

Även en annan intervjuperson menar att det alltid finns fler som pratar än som håller tyst. I det fallet verkar det som att de som befinner sig i närmast anslutning till skjutningen håller tyst, medan andra pratar. Den kriminella miljön framstår i intervjupersonernas berättelser som ett sammanhang där alla försöker vara medvetna om vad som pågår. Det är förståeligt, eftersom det är en riskfylld miljö de befinner sig i. En intervjuperson förklarar att man ständigt är på sin vakt och vill hålla koll på skvallret som cirkulerar i miljön, för då kan man få reda på vem som har skjutit vem – något som blir särskilt viktigt om man själv skulle bli utsatt.

En anledning till att rykten sprids fort i den kriminella miljön kan vara att de är förhållandevis slutna rum. Flera intervjupersoner hänvisar till att ”alla känner alla” i miljön. Denna närhet mellan personerna gör det också möjligt att gissa sig till vem som skjutit och vad som har hänt, även om få vill berätta öppet. Fenomenet att ”alla känner alla” avgränsas vanligtvis i intervjuerna till olika områden, men det är också tydligt att deltagarna i den kriminella miljön försöker få insyn i andra områden eller städer än platsen man själv är aktiv på. Ryktesspridningen kan även nå personer som är frihetsberövade:

Alltså, alla vet. Dom pratar i telefonen, dom pratar öppet, ”ja det är han, han blev skjuten” och dom säger namnet, ”det är han”. Liksom bara ”[namn], han dödade [namn]”. Dom vet och alla vet, båda grupperingarna. Till exempel där i [stad], den här skjutningen, jag vet exakt vilka dom är, och alla vet vilka dom här är. Förstår du? Till och med när jag satt inne, jag vet vilka dom är. Och alla dom som sitter inne vet.

Skytten vill, som sagt, oftast inte bekräfta rykten som går. Men en intervjuperson menar att man ändå kan antyda att man skjutit någon, i syfte att skrämja de som vill utmana ens position:

Man behöver inte säga direkt ”jag mördade den här killen” eller ”jag gjorde så här mot den här killen”. Man kan bara säga så här: ”Kommer du ihåg vad som hände med [namn]?”. Då blir dom så här ”ja, var det du?” typ. Då blir dom rädda, man kan vara nyckfull.

En skjutning kan alltså fylla funktionen att stärka en deltagares position i den kriminella miljön, eftersom man då investerar i det rykte som ökar ens inflytande i och kontroll över miljön. Tack vare mekanismerna i den kriminella miljön sprids ens rykte och berättelser om skjutningar förhållandevis fort och brett.

Våld som ett sätt att *bli* någon

Några intervjupersoner menar att skjutningar är särskilt gynnsamma för unga deltagare i den kriminella miljön, eftersom de ännu inte har gjort sig ett namn och därför har låg ställning i miljöns sociala hierarki. En skjutning blir då en offensiv investering i det egna ryktet. En äldre intervjuperson beskriver det på följande vis:

Intervjuperson: Dom här sjuttonåringarna, dom är i jämn-ålder, alla är hetsiga, alla vill framåt. Och det är alltid en eller två som sticker ut. Dom gör det [skjuter]. Det är så dom bygger upp sig i hierarkin.

Intervjuare: Så kan det vara så att man vill vara den som skjuter då för att man får status, eller?

Intervjuperson: Ja, absolut. För att man vill ju upp, man vill ju vara som dom äldre som åker dom här feta bilarna, då måste han bygga upp sig dit. Det finns alltid drivande människor också. Någon som är extrem.

Skjutningen framstår i citatet som ett verktyg för unga att ”bygga upp sig” i den kriminella miljöns hierarki. Denna logik förekommer på fler ställen i vårt material, bland annat i de analyserade förundersökningarna. I ett ärende blir några unga män – som är vänner – beskjutna utomhus. Under utredningens gång framkommer det att endast en av killarna var måltavlan för skjutningen, och att han blivit såld av en vän som också befann sig på platsen. Anledningen till detta sägs vara att vännen ville förbättra sin egen position – ”han vill vara ’någon’”, som det återges i ett av förhören.

Detta sätt att beskriva våldet – som investeringar i individens kriminella karriär – är återkommande i materialet. Samtidigt är det värt att notera att det finns undantag. Två av våra intervjupersoner beskriver att de undvikit konflikter och skjutningar, eftersom det tolkats som negativt för den egna positionen. Att de lyckats med detta tycks i hög grad bero på att de haft andra sätt att ”bli någon”. De har haft kontakter som gjort det möjligt för dem att själva ta in större partier narkotika till Sverige. Detta har fungerat som ett sätt för dem att säkra sin ställning i den kriminella miljön. Deras positioner tycks dessutom vara mer stabila

än de vars position vilar på våldsanvändning. Vid frågan om det finns en oro för potentiella utmanare svarade en av intervju-personerna att ”kan dom ta min plats, varsågod, ta den och gör som jag gör, men det är ingen som kommer handla från den personen”. Dessa undantag tycks bekräfta och precisera det som sagts ovan: det är framför allt unga *utan andra resurser* – i form av till exempel internationella kontakter – som är beroende av våld för att bygga sitt rykte.

Att försvara sitt rykte med hjälp av våld

Skjutningarnas betydelse beskrivs inte bara i offensiva termer, utan också i defensiva: man måste kontinuerligt försvara sitt rykte genom att använda våld. Det gäller egentligen oavsett vilken position man befinner sig på, men tycks vara särskilt viktigt för de som redan kommit upp sig och därför har mer att förlora. Så här beskriver en intervju-person en situation där han kände sig tvungen att markera genom att skjuta:

Jag var upprörd, jag hade tagit droger och det var en kille som jag kände – han var väldigt spydig och han hade själv tagit droger och han var väldigt, alltså, han hade ingen respekt. Alltså missförstå mig inte, men den kriminella respekten som man bör ha för mig. Jag ville markera han. Och jag tog bara ett snabbt beslut, jag tog med mig vapen.

Respektlöshet kan förstås som ett hot mot det egna ryktet, vilket enligt den här intervju-personen krävde ett våldsamt försvar. På samma sätt som ens rykte i den kriminella miljön kan byggas upp genom att positivt laddade berättelser sprids, kan det alltså försvagas om negativt laddade berättelser kommer ut.

Alltså lyssna, grejen är så här. I förorten, jag säljer knark på ett ställe, det här området är mitt, jag och mina vänner säljer här. Om någon kommer och håller på och säljer där nu som vi inte känner, ryktet kommer att gå om att jag och mina grabbar tillåter det här utan konsekvenser. Förstår du? Alltså ryktet går ju hur snabbt som helst. Då kommer vi se ut som om vi har fått bajs kastad på ansiktet. Och det här snackar folk om. Förstår du? Det är där det börjar.

Återigen är publiken och ryktesspridningen central. Den egna positionen försvagas genom att andra uppfattar den som försvagad. Berättelser om hur ens ställning har utmanats kan, enligt intervju-personerna, göra att man förlorar de tillgångar som utgör grunden för ens position. Detta synliggörs ännu tydligare i en annan intervju:

Man blir lättare kränkt i den miljön för där vet man också att folk kommer prata. Om vi går ut här och ingen hälsar så skiter jag fullständigt i det, det bryr inte jag mig om, men om du har liksom en grupp, där dom tänker så här: ”ey, han hade inte respekt för han”. Helt plötsligt tappar alla respekt för dig.

Det som står på spel om någon inte visar tillbörlig respekt, eller utmanar ens position på andra sätt, är således att ens överlevnad i den kriminella miljön blir förhandlingsbar, eftersom ”helt plötsligt tappar alla respekt för dig”. Det handlar alltså inte om att någon inte hälsar i sig, utan hur denna handling tolkas i den kriminella miljön och vilka konsekvenser som följer en sådan tolkning.

Det är därför inte förvånande att flera intervjupersoner förklarar varför det är nödvändigt att skjuta genom att betona omgivningens starka förväntningar. Förväntningarna syns framför allt i svårigheten i att *inte* skjuta. En intervjuperson illustrerar detta när han berättar om hur han försökt resonera med en yngre kille, som varit på väg för att skjuta någon när en konflikt precis börjat:

Men du märker, det är helt låst i hans huvud. Han måste hämnas för att om han inte hämnas, han har skämt ut sig, punkt slut. Vad tänker hans kompisar om honom, hur kommer det här påverka hans namn, hur kommer det här påverka hans rykte. Så det är mycket saker som står på spel, som kan underminera hans namn, och i hans huvud måste han rädda allt det här genom att hämnas. För det finns inget annat sätt. Vad ska han göra? Han kan inte säga förlåt, för han tycker att han har fått stryk. Om han bara slutar och inte vill göra någonting så, automatiskt, alla åskådare kommer tycka att den här andra personen vann. Han vet att dom kommer tycka så, och det går inte. Du vet, det är ändå i slutändan en popularitetstävling. Vem är populärast, lite som allt i världen.

Som intervjupersonen nämner är åskådarna – de som man speglar sig själv i – oftast ens vänner. Förväntan på en motreaktion kan därmed också få karaktären av att vara ett slags kompistryck. Dessa förväntningar hänger samman med att man absolut inte får visa sig svag i den kriminella miljön. Flera intervjupersoner lyfter att det är omöjligt att prata om att man exempelvis mår dåligt eller tycker att någonting är jobbigt, eftersom det blir ett tecken på att man inte hör hemma i miljön. Dessutom gör det en till ett lätt offer för potentiella utmanare. Som en intervjuperson uttrycker det: ”man måste va hård i det hårda livet”. Vännernas

förväntningar om en skjutning kan därför upplevas som pressande. Så här beskrivs detta av en intervjuperson:

Ibland, det kan vara så här, du kan säga till dina vänner ”jag ska skjuta han idag, det blev en konflikt”. Eller ”han är skyldig mig det här, det här, det här”. Då blir det så här: ”åhhh skjut han, skjut han, skjut”. Och han har redan sagt och han måste stå vid sitt ord, så han gör det.

I den kriminella miljön tycks därmed ens position bero på våldet man använder och de tillgångar som våldet ger. Att inte använda våld i en sådan miljö blir då synonymt med att man inte har någonting i miljön att göra. En av våra intervjupersoner berättar om en bekant som avstod från att skjuta en person trots att det förväntades av honom, med hänvisning till att han inte klarade av det. Han lämnade området och kom inte tillbaka förrän flera år senare. Intervjupersonen berättar att de andra först blev chockade över vad han gjort, men ”sen blev det ju mer att folk bara hånade honom eller skrattade åt att han var en sån här fegis”.

En förändrad kamp?

En aspekt av berättelserna om våldets betydelse för individens kriminella karriär och position är *förändring*. Några av våra äldre intervjupersoner menar att användningen av våld inom den kriminella miljön blivit alltmer ostrukturerad. De säger även att våldsanvändningen är mer oförutsägbar idag än tidigare. Det har i sin tur gjort det lättare att använda våld i syfte att stärka sin position. Så här beskriver en intervjuperson utvecklingen:

I förorten finns ingen struktur. Kriminaliteten behöver struktur. Förut, om man skulle attackera någon, då behövde du ha ett argument till varför du ska göra det. Och folk kunde säga ”nej men du kan inte göra det, det är onödigt. Tänk så, tänk så”. Men idag finns inte det. Du tänker åt dig själv, fast det är en pistol som pratar.

Även en annan intervjuperson betonar bristen på struktur när han talar om skjutvapenvåldets framväxt, och kontrasterar med andra delar av den kriminella miljön:

Det handlar om att dom [nya grupperna] blir starkare tillsammans, men sen så börjar dom blåsa varandra och så där och girigheten tar över. Sen började dom skjuta mot varandra. Dom blir inte lika starka som till exempel Hells Angels. Där finns det ändå ... en president, där finns det ju liksom pengar och det finns en struktur. Dom här lösa [grupperna], dom är starka kanske ett tag men sen så bara

fallerar allt och dom klipper sina egna ledare. Girigheten tar över. Och det ser man att, dom är starka ett tag bara men dom försvinner också.

Enligt intervjupersonen används alltså inte våld på samma sätt där det finns en tydlig hierarki och struktur, som exempelvis inom mc-gängen. Men bland de lösligare grupperingarna finns inte samma interna kontroll, vilket gör att de ”klipper sina egna ledare”, som intervjupersonen uttrycker det. Liknande tolkningar av utvecklingen finns även på andra ställen i materialet. Några intervjupersoner menar att bristen på struktur har gjort att en vidare krets av aktörer är involverade i det grova våldet idag, både som förövare och offer. De beskriver att även perifera aktörer, som befinner sig längre ner i den kriminella miljöns hierarki, har incitament och möjlighet att genomföra skjutningar. En intervjuperson berättar följande om samtidens våldssituation:

Det finns många hangarounds också. Och dom kan på en dag förvandlas till den tuffaste killen. Förut var du tvungen att bråka, du var tvungen att va modig. Du var tvungen att inte banga. Jag skulle nog säga att dom som blev tuffa förr i tiden, var dom som var modiga. Det fanns en tydlig hierarki. Men nu räcker det med att en sjuttonåring bestämmer sig för att skjuta någon. Okej, då vet alla att den här personen kan skjuta folk. Och helt plötsligt blir han tuffare än alla dom som har varit tuffa i tio år. Du vet, han har tagit över.

Samtidigt som några intervjupersoner menar att det blivit lättare att klättra i den kriminella miljöns hierarki genom att använda våld, så menar andra att det snarare blivit svårare. En av dem menar att skjutvapenvåldet numera är närmast normaliserat, vilket gör att det krävs grövre och grövre våld för att befästa sin position.

Problemet idag är ju att alla skjuter, så du kan inte vara speciell. Idag är det typ så här: om du vill va ett namn i den kriminella världen, du gör flera skjutningar.

Det är dock inte bara äldre intervjupersoner som menar att kampen om position i den kriminella miljön förändrats på senare år. Även yngre intervjupersoner menar att våld används på ett annat sätt nu för tiden. Men istället för att härleda förändringen till miljöns övergripande struktur, så talar de främst om hur våldets uttryck blivit annorlunda. Ett vanligt tema är att man idag använder grövre våld än tidigare, samtidigt som tröskeln till att överhuvudtaget använda våld sänkts. Följande utdrag, där en

ung intervjuperson beskriver en typisk konflikt som kan leda till skjutvapenvåld, illustrerar båda dessa aspekter.

Intervjuperson: Ett litet exempel som händer överallt där folk dör nu. Man kritar en femma, lånar en femma. Jag lånar ut till den ungdomen och den ungdomen betalar inte och då ska den här manliga bilden komma fram. Han måste betala tillbaka och det har han inte. Då slår jag honom och då blir det en konflikt. Förstår du? Det är lite, fem hundra kronor. Det krävs inte mer än så för att ett liv ska försvinna idag. Fem hundra kronor.

Intervjuare: Är det mer liksom principen eller?

Intervjuperson: Ja, principen. ”Vad fan, du ska inte hustla mig. Kan du betala tillbaka kanske?” Nej. Jag skjuter han i benet, det var då för tio år sen, men idag skjuter man i huvudet.

Även andra unga intervjupersoner beskriver denna förskjutning mot grövre våld, och då särskilt hur våldets innebörd har förändrats. En av dem säger att ”när man förut sköt nån i benet, då var man en tung kriminell. Idag är du en pajas om du skjuter i benet”. Mindre grovt våld tycks vara närmast kontraproduktivt som investering i det egna ryktet, eftersom det – enligt intervjupersonen – kan skada anseendet snarare än öka det.

En mörk framtid?

Intervjupersonerna tenderar också att projicera utvecklingen på framtiden. De flesta tror att våldet kommer öka ytterligare. Så här säger en av dem:

Intervjuperson: Vi tror vi har sett det värsta, vi tror vi har sett det värsta.

Intervjuare: Men det har vi inte?

Intervjuperson: Nej, det tror jag fan inte. Hoppas man inte är här och ser.

Intervjupersonerna tycks genomgående ha svårt att se hur deltagarna i miljön ska kunna vända utvecklingen. Snarare beskrivs utvecklingen som ett pågående fenomen bortom deltagarnas makt eller kontroll. Logiken är egentligen enkel: antingen deltar man i den kriminella miljön utifrån de premisser som finns, eller så gör man det inte.

Avslutande reflektioner

Många intervjupersoner ser skjutvapenvåldet som ett maktmedel, som används för att skapa ett rykte om sig i den kriminella miljön. Konflikter och skjutningar kan därför vara användbara i spelet om position och makt, både på narkotikamarknaden och i miljön i stort. Vi kommer nu avslutningsvis att belysa tre aspekter som framkommit särskilt tydligt i kapitlet.

Först vänder vi uppmärksamheten mot konflikterna i den kriminella miljön. En tidigare Brå-studie (2016a) beskriver konflikterna utifrån intervjuer med polisanställda och underrättelserapporter. De sägs ofta handla om upplevda kränkningar och oföretter, där lättkränkhet gör att bråk om exempelvis flickvänner eller narkotikaskulder leder till skjutningar. ”Oföretten blir svår att bära”, varpå en skjutning genomförs (ibid, s. 67–68). Rapporten konstaterar samtidigt att konflikterna har att göra med individens strävan att behålla sin ställning och hävda sig gentemot andra, inom eller utom den egna gruppen. Vårt material fördjupar bilden ytterligare genom att belysa de till synes triviala konflikternas betydelse för kampen om position och inflytande. Det som kan te sig trivalt för en utomstående aktör upplevs och tolkas inte så i miljön. Istället för att se till ursprunget till en konflikt betonar intervjupersonerna att det är konfliktens *konsekvenser* som är det avgörande – alltså hur konflikten påverkar ens ställning och position. Det tycks med andra ord inte vara konfliktens ursprungliga orsaker *i sig* – narkotikaskulder, flickvänner eller försäljningsområde – som är det viktiga. Eftersom ens omgivning bevakar varje steg man tar måste man ta saker på stort allvar och reagera med kraft, som intervjupersonerna uttrycker det. Allt räknas i kampen om position.

På samma sätt som intervjupersonerna beskriver att konflikten har betydelse för ens position, menar de att våldet i sig är avgörande för ens ställning i den kriminella miljön. Det våldsamma ryktet framstår som en maktresurs, som används i den kriminella miljön för att skydda den egna ställning och få inflytande över miljöns aktiviteter (jfr Sandberg 2008). På så vis kan våldet användas i syfte att positionera sig och reglera sociala hierarkier. Det våldsamma ryktet har i tidigare forskning begripliggjorts inom ramen för ett så kallat *street capital* – en kapitalform som innefattar den kunskap, de värden och de resurser som är viktiga inom den kriminella miljön (Sandberg och Pedersen 2011). Utmärkande för denna kapitalform är just det våldsamma ryktet, vilket även känns igen från tidigare studier av kriminella subkulturer (se exempelvis Luckenbill och Doyle 1989; Anderson 1999; Bourgois 2003). Brå har i tidigare studier istället använt begreppet *skrämselkapital*, för att beskriva och förstå någons våldsamma rykte (se exempelvis Brå 2014; Brå 2016a). Oavsett vilket begrepp vi

använder kan vi se att ryktet ackumuleras genom användning av och berättelser om våld (jfr Brå 2016a; Sandberg 2008). Våra intervjupersoner beskriver främst våldet som en investering i den egna kriminella karriären – snarare än som en kollektiv resurs – eftersom det fungerar som ett sätt att bygga upp det egna ryktet. Detta rykte – att andra känner till ens namn och vet vad man går för – förknippas med vinster, som att man kan få mer inflytande över den lokala narkotikamarknaden. Därför är det viktigt att ständigt upprätthålla och försvara sitt rykte mot andra som försöker ta ens plats.

Ett närliggande tema i intervjuerna handlar om att våldet har förändrats över tid. Intervjupersoner beskriver att mer eller grövre våld måste till för att flytta fram eller skydda den egna positionen. De menar även att unga, mer perifera deltagare i den kriminella miljön numera oftare tar chansen att avancera genom att skjuta. Om våldsryktet utgör ett kapital, kan man kanske säga att intervjupersonerna beskriver en sorts inflationsprocess: mer kapital krävs för att åstadkomma en viss effekt.

Det är förstått svårt att veta om denna typ av förändringsnarrativ speglar reella förändringar, eller om de snarare ger en bild av intervjupersonernas perspektiv på verkligheten. Oavsett vilket framstår det som viktigt i sig att intervjupersoner beskriver miljön på det här sättet. Om aktörer i miljön utgår från antaganden om ständig inflation och eskalering så får det troligen konsekvenser för deras motivation att söka fredliga lösningar när konflikter uppstår. Samtidigt är det möjligt att hela tanken på ständig förvärring främst är ett sätt att rationalisera den egna våldsutövningen som ett nödvändigt ont.

Det är också värt att reflektera över inflationstanken utifrån vad som framkommit i föregående kapitel. För våra intervjupersoner tycks tillgång till narkotika sällan varit ett problem. Det verkar heller inte ha varit särskilt avgörande för dem att bygga och upprätthålla relationer och förtroenden i den kriminella miljön; de vänner och lojaliteter som de tog med sig in i miljön räckte ofta, och det tycks ha varit av mindre vikt att försöka bevara dem över tid. En möjlighet är att våldets relativa betydelse som konkurrensmedel påverkas av dessa förhållanden. Konkurrensmedel måste per definition bestå av knappa tillgångar – om alla har tillgång till dem ger de inga fördelar. När varken narkotikatillgång, relationer eller förtroenden är bristvaror blir kanske ryktet – som i hög grad bygger på ens historia av våldsamhet – mer avgörande. Det är kanske detta som gör våldet så centralt i kampen om position.

Våld som försvar

Kampen om position i den kriminella miljön handlar inte bara om individers ställning, utan den sker på liv och död. Deltagarna behöver därför inte bara skydda sitt rykte mot angrepp från andra, utan även sitt liv. Det är mot denna bakgrund som många intervjupersoner ser skjutvapenvåldet som nödvändigt för att överhuvudtaget kunna överleva och delta i miljön. Våldet blir en försvarsstrategi, och porträtteras utifrån detta perspektiv som defensivt snarare än offensivt.

Vi inleder kapitlet med att ta sikte på en grundläggande förutsättning för att delta i den kriminella miljön, nämligen skjutvapnet. Därefter går vi vidare till intervjupersonernas beskrivningar av vaksamhet och riskhantering i miljön, innan vi landar i berättelser om skjutningen som ett skydd mot utsatthet. Vi uppmärksammar återkommande de paradoxer som präglar berättelserna om våldsanvändning som försvar, eftersom den i själva verket tycks öka utsattheten snarare än att minska den.

Skjutvapnet som skydd

Ett vanligt sätt att freda sig i kampen om position och skydda den egna livhanken i den kriminella miljön är att skaffa ett skjutvapen. Det behöver inte pågå en faktisk konflikt eller finnas ett omedelbart hot inom räckhåll för att det ska ses som motiverat. Snarare förstås vapenbehovet mot bakgrunden av att en skjutning kan ske när som helst, och att man därför måste vara förberedd. En intervjuperson beskriver det så här:

Det handlar om att idag, det skjuts mer och dom påverkas av det här som sker. För dom, dom är inte dumma heller. Dom tänker så här: ”Okej, det skjuts väldigt mycket, men jag kan också bli skjuten”. Och dom är kvar i bubblan och dom kan inte ta sig ur, dom vet inte hur dom ska ta sig ur, dom har ingen kunskap. Så vad gör dom? Dom köper en pistol.

Vapenköpet blir en säkerhetsåtgärd i syfte att hävda och försvara sig mot andra som befinner sig i den kriminella miljön. Detta blir särskilt viktigt för deltagare på narkotikamarknaden, som dominerar den kriminella miljö vi undersökt. Som vi sett tidigare riskerar en ökad konkurrens att skapa fler konfliktytor, vilket gör att behovet av skjutvapen närmast framstår som en självklarhet.

Oftast handlar det om att skydda sig mot andra kriminella. Och det kommer ju, alltså, när man håller på med narkotika så får man ju det problemet.

En annan intervjuperson framhäver också behovet av skjutvapen på narkotikamarknaden. Han kontrasterar detta med bankrånare, som inte behöver gå beväpnade till vardags eftersom det huvudsakliga hotet kommer från rättsväsendet. Som han själv uttrycker det: ”Vad ska han [bankrånaren] vara rädd för, staten bara?”. Istället tycks det vara förekomsten av andra beväpnade kriminella som gör att skjutvapnet blir ett nödvändigt redskap, vilket i sin tur gör att det koncentreras till narkotikamarknaden.

Det är därför också viktigt att införskaffa skjutvapnet i förebyggande syfte, *innan* man riskerar att hamna i en konflikt (vilket framstår som en tidsfråga snarare än en risk). En intervjuperson menar exempelvis att man inte ska försöka köpa ett vapen när en konflikt väl har tagit sin början, eftersom man då är särskilt sårbar:

Du måste ha ett [vapen]. Du måste ha det. [...] Ska du vara den som springer runt och frågar efter ett vapen imorgon när du väl är i skiten eller? Nej. Du vet inte om det kanske är hans kompisar som du frågar. Dom kanske dödar dig när du är på väg och frågar om vapen för att gå mot honom ju. Så nej. Folk bunkrar upp till och med.

När en konflikt börjat kan skjutvapnet även användas som skydd mot andra genom att fylla en avskräckande funktion. Flera intervjupersoner beskriver att de burit och aktivt visat upp skjutvapen för andra, i syfte att förhindra angrepp eller bromsa möjliga konflikter i ett tidigt skede.

Du vet, alla kriminella brukar ofta ha vapen vid sidan om, ifall om det händer någonting och så. Händer det problem med andra ställen så går man dit liksom. Han hämtar sitt [vapen] och han hämtar sitt. Man kan skrämman bort folket och så. För har man vapen så räknas det som att, ja, den här personen har vapen och då har han pengar också.

Genom att visa upp ett skjutvapen markerar man alltså sin position inför andra i miljön, i linje med den kommunikativa

funktion som en skjutning kan fylla. En annan intervjuperson menar dessutom att denna funktion kan förstärkas: eftersom vapen är makt, så blir den som har mest vapen också den som har mest makt.

Skjutvapnet som provokation

Samtidigt kan innehavet av skjutvapen få motsatt effekt genom att provocera fram våld. En intervjuperson menar exempelvis att det kan förvärra situationen om två personer börjat bråka med varandra och den ena får reda på att den andre bär vapen, eftersom det nu finns ett större hotmoment inbäddat i konflikten. Det kan även få livshotande konsekvenser att visa upp skjutvapnet eller använda det för att hota andra i syfte att avskräcka angrepp. Det illustreras i följande citat:

Din avsikt var inte att du vill skjuta, du sa bara ”din jävel” och ville skrämman den här personen. Men den här personen tog hotet på allvar, så han tog kanske vapen och svarade tillbaka [sköt först]. Så det har aldrig varit en bra lösning.

Risken är alltså att vapnet inte avskräcker andra, utan istället blir starten till ett konfliktscenario där ens motståndare känner att han måste skjuta först, eftersom han nu tolkar det egna livet som hotat. Att skjutvapnet skulle fungera som ett skydd tycks därför, åtminstone i någon mån, vara en illusion.

Men trots att deltagarna i miljön är medvetna om skjutvapnets begränsade användbarhet framstår det som svårt för dem att avstå från att skaffa och bära skjutvapen. Intervjupersonerna delar en uppfattning om att *alla* i den kriminella miljön har tillgång till vapen, så om man själv inte skulle ha det kan man omöjligt skydda sig. Då blir man ett lätt byte, och risken att utsättas för våld ökar. Detta gör att den kriminella miljön är en beväpnad miljö, enligt en intervjuperson:

Intervjuperson: Om man bor i mitt område och man håller liksom på med kriminalitet och sånt, det är klart man måste ha vapen. Om du har möte eller ska träffas och prata, alla är beväpnade. För att man måste ha vapen.

Intervjuare: För att alla andra liksom ...?

Intervjuperson: Dom är beväpnade, ja. Till exempel, varför ska min mamma gråta, jag ska låta hans mamma gråta istället. Det har blivit så. Förut, det var inte så. Vi träffas, det blir lite tjafs, man slåss bara och sen går alla sin väg, det var över. Men nu, det finns inte. Alla har vapen med sig.

Skjutvapnet blir på så vis en förutsättning för att överhuvudtaget kunna delta i den kriminella miljön, på grund av det konstanta hot från andra deltagare som intervjupersonerna beskriver.

Vaksamhet och motstrategier

Deltagarna i den kriminella miljön agerar som om de alltid är utsatta för hot, vilket gör att de ständigt måste vara uppmärksamma på signaler som vittnar om detta. Flera intervjupersoner beskriver de känslor av stress och oro som formar vardagen i den kriminella miljön. Känslorna knyts vanligen till en rädsla för att bli skjuten, men ibland även till oron över att bli gripen av polis. Detta synliggörs i följande utdrag:

Intervjuare: Är det någon gång man känner sig rädd? När man är ute?

Intervjuperson: Alltid.

Intervjuare: Alltid?

Intervjuperson: Ja. Alltid, man är paranoid. Är det en civilpolis eller någon fiende eller någon som man har gjort illa eller som man har varit med tidigare? Hela tiden, man är paranoid.

Upplevelsen av att ständigt vara hotad tycks även lämna spår hos våra intervjupersoner, vilket syns genom att deras rädsla och oro stannat kvar även efter att de lämnat den kriminella miljön. En intervjuperson, som förändrade sin livsstil för flera år sedan, beskriver exempelvis att det är först under det senaste året som han slutat känna sig orolig över att någonting ska hända honom. En yngre intervjuperson, som lämnade den kriminella miljön mer nyligen, beskriver sina känslor på följande vis:

Alltså förut, då var jag katastrof alltså. Jag var paranoid för allt, jag vågade inte ens gå ut på stan och sånt själv. Jag kollade varenda bil, och så fort någon gick nära mig så var jag beredd att något skulle hända. Jag gillar fortfarande inte att gå ut på kvällarna, för jag ser inte så långt, jag kan inte ha översyn. Jag observerar fortfarande allt jag ser.

För att hantera sin oro vidtar deltagarna i miljön olika försiktighetsåtgärder. Som intervjupersonen beskriver ovan kontrollerar de exempelvis bilar de inte känner igen som står i närheten av deras hem. Andra intervjupersoner berättar om hur de försöker vara i konstant rörelse, om de misstänker eller vet att de löper risk att bli skjutna. En av dem berättar att man helst undviker det egna hemmet, eftersom det är den farligaste

platsen att befinna sig på. Andra kan enkelt hitta en där, berättar intervjupersonen. Då spelar det mindre roll om man är beväpnad eller inte, eftersom det är svårt att försvara sig om man blir överraskad. Därför föredrar många att bo hos vänner eller att ta in på hotell, och de undviker även öppna platser där de ofta ses (exempelvis vissa delar av ett område). Om man är indragen i en pågående konflikt är det också vanligt att bära skottsäker väst. Flera intervju personer medger dock att västen i själva verket är onödig och ger en falsk känsla av säkerhet, eftersom man kan bli skjuten någon annanstans på kroppen istället.

Några intervju personer beskriver vidare att de helst vill ha sitt skjutvapen nära till hands om de känner sig hotade eller otrygga. Ett par av dem har exempelvis sovit med vapnet under kudden, för att snabbt kunna försvara sig vid angrepp:

Tjejer sover över, jag har vapen under kuddarna, förstår du vad jag menar? Det känns som vi var i mitt hemland. Hela tiden paranoid.

Vardagen i den kriminella miljön tycks alltså vara präglad av en ständig oro över att bli utsatt för våld, trots att man försöker undkomma det på olika sätt. Tillvaron blir därför slitsam väldigt fort, eftersom det finns få möjligheter för deltagarna att sänka garden.

Erfarenheter av utsatthet

För många av våra intervju personer finns det levda erfarenheter bakom deras vaksamhet och införskaffande av skjutvapen. Till följd av den ständigt pågående kampen om position sker en konstant överlappning mellan att å ena sidan utsätta andra för våld, å andra sidan själv utsättas. Detta framkommer i såväl förundersökningar som intervjuer. En intervju person synliggör överlappningen i följande utdrag:

Jag lovar, jag har varit med i kanske femton till tjugo skjutningar. Jag höll på att dö fyra, fem gånger. Jag höll på att döda andra fyra, fem gånger. Det är något jag ångrar idag. Det är inget jag är stolt över när jag berättar det. Jag verkligen ångrar mig och önskar jag kunde spola tillbaka tiden.

Om man deltar i en miljö där användningen av våld reglerar positionerna i den sociala hierarkin, så framstår det som nästintill omöjligt att inte själv bli utsatt. Några intervju personer som talar om sin utsatthet gör det på ett nedtonat och närmast prosaiskt sätt: ”Ja, jag har blivit skjuten”. Andra nämner sin utsatthet i förbifarten medan de berättar om någonting annat, exempelvis sin syn på polisen eller relationerna i miljön. Erfarenheterna av

utsatthet blir sällan ett tema i sig under intervjuerna, samtidigt som de ständigt är närvarande i bakgrunden.

Medvetenheten om att ständigt löpa risk att utsättas för våld inom den kriminella miljön beror inte enbart på egna upplevelser. Den förstärks även av att bevittna andra människors utsatthet. Flera intervjupersoner berättar om hur deras vänner, som också deltagit i den kriminella miljön, har skadats eller omkommit till följd av skjutningar. En av dem berättar så här:

Jag har förlorat väldigt många av mina vänner och bekanta, som själva har mördat folk. Dom har blivit mördade och det har varit på det mest brutala sättet, typ. Dom har fått så här, kanske trettio skott i ansiktet.

Den övergripande bilden som intervjupersonerna ger är att *alla* kan bli utsatta för våld i den kriminella miljön. I linje med att ryktet är kortvarigt beskriver följande intervjuperson hur en till synes trygg position inte i sig fungerar som ett skydd mot utsatthet:

Varje dag, jag läste [tidningen]. ”Va? Hur kan han bli skjuten? Hur kan han bli skjuten?” Dom här har varit drivande människor. [...] Under tiden när jag satt inne så fanns det en person som jag umgicks med. Jag kollade på nyheterna en dag, han hade blivit dödad, det var typ precis efter han hade muckat från fängelset. Och jag tänkte ”uff, vad händer?”. Och han var också en ledare, väldigt högt uppsatt ledare.

Att alla kan utsättas för våld märks även i berättelserna om hur vänner utsätter vänner för våld, vilket vi redan berört på flera ställen i rapporten. Intervjupersonerna beskriver att skjutningarnas logik är densamma oavsett om personen som utsätts är ett definierat hot, en uttalad konkurrent, en bekant från samma område eller en vän. De konstellationer som finns i den kriminella miljön har dessutom sällan tydliga gränser som gör det enkelt att utläsa vem som tillhör den egna gruppen och vem som inte gör det. Därför blir det svårt att tala om externa respektive interna konflikter.

Detta problem blir särskilt tydligt i en av förundersökningarna. En ung man som blir skjuten uppger för polisen att han vet vem som sköt honom, men han vill inte berätta vad skytten heter. När mannen ligger på sjukhuset berättar han dock för en polis att ”det är en vän som skjutit en vän”. Det är enligt mannen anledningen till att det inte är så många som hälsat på honom på sjukhuset – ”dom vet inte vems sida dom ska stå på”, menar han. Gränserna för vem som är ”vän”, ”bekant”, ”konkurrent” eller ”fiende” framstår därför som flytande och otydliga.

Vikten av att skjuta först

Att deltagarna i den kriminella miljön både utövar och utsätts för våld visar hur pass våldsam miljön faktiskt är. En strategi för att skydda sig själv blir därför att skjuta innan man själv blir skjuten, eftersom man utgår från att detta kommer att ske. En intervju-person beskriver detta på följande vis:

Det blir typ så här: okej, det här är en del av livet. Det är en sak som fungerar. Den fungerar jättebra. Det är en jättebra lösning. Tänk dig, du kan avsluta ett problem genom att döda en människa alltså, förstår du? Du kan rädda ditt liv genom att döda en annan människa. Vem ska tveka? Ingen.

Att skjuta någon i syfte att rädda sitt eget liv beskrivs också av några intervju-personer som en av anledningarna till att sälja ut sina vänner. En intervju-person berättar exempelvis om hur en kille han känner sålde ut sin vän, eftersom han själv blev hotad till livet: ”då valde han hellre sitt eget liv, än sin vän då”.

Mot bakgrund av berättelserna om hot och utsatthet är det föga förvånande att det finns en utbredd rädsla för att bli skjuten bland deltagarna i den kriminella miljön. Istället för att vänta in det som för många framstår som oundvikligt, agerar man innan någonting hinner ske. Ibland kan det vara en persons rykte som gör att man vill vara den som agerar först, som en intervju-person menar:

Han kanske redan har dödat någon, du vet. Så om du hamnar i tjafs med honom, ska du stå och vänta, ”ska han komma och be om ursäkt, eller ska han börja bråka med mig”? Nej, du vet ju han kommer sitta utanför dig med, vad ska du själv göra då? Ska du vänta på att han ska vänta på dig eller? Nej, det är bara att ta han innan han tar dig.

Samma intervju-person menar även att behovet av att skydda sig mot utsatthet gör att konfliktförloppet eskalerar fort. Det tar inte lång tid från det att en konflikt blossar upp till att en skjutning äger rum: ”det är samma dag ju [...]. Det är mera den som får tag på den andra först”. Det kan därför också bli mindre intressant *vem* man skuter, så länge man är den som skuter först. En äldre intervju-person menar att det är detta som gjort att familjemedlemmar blivit mer utsatta under pågående konflikter än vad de tidigare varit.

När vapen kommer in i bilden blir man ännu snabbare när det gäller beslut i den kriminella världen. För varje minut kan kosta ditt liv. Så du måste komma fram till snabba lösningar. Och kriminella tänker så här: ”Okej, jag får inte tag i dig, jag börjar med din bror tills du kommer fram”.

Stressen över att behöva skjuta innan man själv blir skjuten verkar dessutom intensifieras i takt med att konflikten i sig eskalerar. En intervjuperson berättar exempelvis om hur vännerna till en person som blivit skjuten pratade om att hämnas. Kort därefter miste en av vännerna själv livet, till följd av att ryktet hunnit spridas om att skytten var en måltavla. I förundersökningarna finns liknande scenarier. Ett ärende handlar om en ung man som blev beskuten till följd av att skytten var rädd att mannen skulle hämnas en tidigare skottlossning (enligt offrets vänner). Det tycks därmed finnas skjutningar som sker i närmast förebyggande syfte, vilket kan bli viktigare ju längre en konflikt fortskrider.

Självupprätthållande konflikter

Snarare än att en skjutning skulle fungera som ett sätt att skydda sig själv från våld, tycks den öka sannolikheten för att bli utsatt. Idén om att man måste skjuta innan man själv blir skjuten framstår därför som närmast paradoxal, av två anledningar: skjutningar leder till motaktioner av personer som vill hämnas, och gör att man framstår som ett hot som andra kan vilja få bort.

Motaktioner för att hämnas

För det första finns det inom den kriminella miljön en utbredd hämndlogik. Det innebär att en skjutning – enligt intervjupersonerna – inte kan passera utan någon form av motaktion. Resultatet blir ofta att en konflikts ursprungliga orsak glöms bort när det första skottet avfyrats, eftersom hämnden istället blir den viktigaste drivkraften för de inblandade deltagarna. En intervjuperson beskriver nedan hur en konflikt om tjejer kan fortlöpa enligt den logiken:

Intervjuperson: Man kan inte gå efter medierna. ”Ja men haschet du vet, nej fan han rökte hasch, det är därför han hamnade i krig” – nej. De andra konflikterna, till exempel den i [område], visst det har med tjejer att göra, det startar där, men sen handlar det inte bara om det. Det fortsätter ju i annat.

Intervjuare: Nej, är det liksom mer som ligger bakom?

Intervjuperson: Ja, ja det är klart. Den tjejen är fan bortglömd, men när han dödade honom så var inte grejen klar. Hans bror vill ju döda honom nu. Nu handlar det inte om tjejen längre.

I föregående kapitel visade vi att anledningen till att en konflikt uppstår ofta är sekundär eller tillfällig, eftersom konflikten i själva verket tycks handla mer om position och makt i den krimi-

nella miljön (snarare än om exempelvis skulder eller tjejer). Här ser vi ett liknande mönster när intervjupersonerna beskriver hur en konflikts ”egentliga orsak” glöms bort efter det första skottet, då hämnden tar sin början. Som intervjupersonen uttrycker det: ”Den tjejen är fan bortglömd [...]. Nu handlar det inte om tjejen längre”.

I materialet finns många liknande exempel på konflikter som fortsatt till följd av kontinuerliga hämndaktioner. Denna hämndlogik verkar snarast vara en del av den kriminella miljös struktur. Det synliggörs av intervjupersonerna, som ofta beskriver hämndaktioner som självklara – som om det är *omöjligt* att agera på något annat sätt. Detta tycks särskilt vara fallet om någon närstående (exempelvis ett syskon eller en vän) har omkommit till följd av en skjutning.

Alltså jag känner så många som nu, dom har hämnats. Dom har blivit av med sina bröder, sina kusiner, sina familjer. Det är klart dom vill hämnas tillbaka. Alltså dom måste också ge tillbaka, förstår du vad jag menar? Alltså dom måste skjuta tillbaka.

Upplevelsen av att man *måste* skjuta tillbaka delas av många intervjupersoner, vilket gör att konflikterna framställs som i princip ohejdbara. Men som vi kommer se längre fram finns det i vissa situationer alternativ till att skjuta. Dessa alternativ är dock inte en lika starkt närvarande del av intervjupersonernas berättelser.

Ett hot som andra kan vilja få bort

För det andra tycks strategin att skjuta innan man själv blir skjutten vara motsägelsefull eftersom man genom detta inte bara blir en måltavla för personer som vill hämnas, utan även för andra i miljön. En intervjuperson förklarar det på följande vis:

När du dödar någon i den kriminella världen, du lägger ribban väldigt högt. Och det leder till att du blev ett hot. Och när man håller på med kriminalitet och sånt så får du oftast fiender och svartsjuka människor som vill åt dig. Och när du har dödat någon så har du som sagt lagt ribban väldigt högt och den enda lösningen är att skjuta dig, alltså att ta bort dig, att radera dig helt och hållet.

Samtidigt som en skjutning kan stärka ens position och användas som ett sätt att skydda sig själv mot angrepp, gör skjutningen också att den egna positionen blir mer instabil. Enligt intervjupersonen beror det på att man blir ett större hot av att skjuta någon. En skjutning avskräcker med andra ord inte angrepp eller stärker den egna positionen villkorlös, utan gör snarare att

kampen om position intensifieras. En annan intervjuperson svarar följande på frågan om man får mer uppmärksamhet om man skjuter någon som är högt uppsatt i den kriminella miljön:

Det är klart som fan. Han som varit så tuff, så många är rädda för honom. Du hade bollar, du dödade han, du lyckades. Men sen kommer du ju testas, för det är inte bara du, det finns många mördare på gatan. Då måste du visa dig mot dom sen, då är det på riktigt, då är det inte bara att du kan döda någon i smyg. Nej, nu har du en mördare efter dig, varsågod.

Det är med andra ord inte så att ens tillvaro i miljön blir tryggare ju våldsammare rykte man har, utan snarare tvärtom. Men att våldsanvändning gör att man blir en än större måltavla i den kriminella miljön motiveras inte bara med att andra vill utmana ens position. Det kan även bero på andras rädsla, som har uppstått till följd av att man har ett våldsamt rykte. En intervjuperson berättar följande:

Du säljer narkotika, saker och ting går fel. När någon gör fel mot dig, du kan inte gå fram till den här personen och klappa den på axeln, säga: ”Du, du har gjort fel mot mig men det är lugnt, jag skonar dig”. Bara han får reda på att han har gjort fel mot dig, han kommer känna en rädsla. ”Wow, han har mördat, han kommer vilja mörda mig”. Även om din avsikt inte är att mörda han, så kommer han ha det i sin åtanke. Så vad kommer han göra? Han kommer kanske få stöd av andra människor som hatar dig, backa honom och uppmuntra han till att mörda dig. Så man blir mördad förr eller senare.

Sammantaget tyder intervjupersonernas berättelser på en paradox. Många uttrycker ett behov av att skjuta först, i syfte att skydda sig själv från utsatthet. Men samtidigt finns det ingen egentlig möjlighet att ”skjuta sig fri”, som en intervjuperson uttrycker det. Istället tycks konflikten, och den våldsutövning som följer, vara ständigt aktuell. Medvetenheten om att den egna sårbarheten ökar kan därför göra att deltagarna i den kriminella miljön drar sig för att skjuta, eftersom de vet att de inte kommer vara möjligt att backa bandet. Så här beskrivs detta av en intervjuperson:

För dom flesta människorna, även om dom hamnar i en konflikt där det kan leda till en skjutning, det är ingen egentligen som vill ta det till den nivån. Eller vissa vill, men dom flesta vill inte alls, för det är en nivå som, du vet det finns ingen återvändo därifrån.

En orolig tillvaro

Intervjuerna målar upp en bild av den kriminella miljön som en våldsamt och otrygg plats, där minsta sak leder till konflikt och lojaliteter kan skifta i en handvändning. Därför är det inte konstigt att många av intervjupersonerna berättar att de mått dåligt till följd av sin medverkan. Eftersom konflikterna aldrig tycks ta slut måste man hela tiden vara beredd på att delta i en skjutning, vilket en intervjuperson beskriver så här:

Det var stress hela tiden, hela tiden. Hela tiden stress. Hela tiden, vänner dom blir skjutna, han ringer: ”kom, du måste gå in med vapen, du måste göra ...”. Det är mycket alltså.

Att inte må bra på grund av stress, rädsla eller ångest framstår som utbrett i den kriminella miljön. Några av våra yngre intervjupersoner berättar till exempel att de har mardrömmar som handlar om att de själva kommer bli skjutna, att de gråter när de kommer hem om kvällarna och att de är rädda för att bli mördade. Det finns även berättelser som visar att deltagarna i den kriminella miljön har väldigt korta tidshorisonter, på grund av den våldsamma tillvaron. En av våra intervjupersoner menar att om man fortfarande är vid liv när man är 30 år, så är man glad över det.

Andra berättar om ångest inför det faktum att så många kommit till skada till följd av deras handlingar:

Du skadar ju så många runt om dig också när du är kriminell. Det är inte bara individen, alltså jag, som drabbas och mina offer, utan min familj drabbas, och om man har flickvän så drabbas flickvännen också av det. Så det är så mycket runt om det kriminella, så många som blir drabbade [...]. Sen har du ändå den här fasaden som andra måste se, att du är tuff och häftig och det här, men innerst inne så mår man inte bra helt enkelt.

Ett sätt att hantera sin ångest och oro kan exempelvis vara att använda narkotika, vilket några intervjupersoner berättar om. En av dem menar att det fungerar som ett sätt att ”bedöva smärtan” som följer tillvaron i den kriminella miljön. Trots att många mår dåligt verkar det dock vara svårt för dem att se någon annan utväg än att fortsätta skjuta. Övertygelsen om att man själv kommer bli utsatt för våld gör att det inte finns mycket utrymme för att hantera situationen annorlunda. När det dessutom är otänkbart att kontakta polisen för att få hjälp lämnas deltagarna i den kriminella miljön med vad de upplever som kraftigt begränsade val.

En intervjuperson kan få illustrera detta. Han berättar att han under varje skjutning han deltagit i har bett för att personen han

sköt mot inte skulle träffas av kulan. När han under intervjun får frågan om varför han sköt från första början, svarar han att ”man gör vad som helst för att inte själv dö”. Handlingsutrymmet för deltagarna tycks därmed minska genom att det finns så stora risker förknippade med att *inte* skjuta. Även en annan intervjuperson berättar om detta, när han återger ett samtal med en vän som då deltog i en pågående konflikt:

Jag frågar honom, jag bara ”hur orkar du alltså? Varje dag bära en [skottsäker] väst och ...”. Han sa till mig, sanningen, han bara ”jag orkar inte, men jag måste för att överleva”. Han kan inte backa ur nu, var ska han gå? Du vet, det kan va så här, vissa konflikter som startade med att du bara skjuter för att skjuta, bara för att du har en pistol. Och sen råkar den personen dö. Och nu plötsligt har det dött många tack vare den där incidenten.

Oavsett vad en konflikt ursprungligen grundas i kan den alltså, enligt intervjupersonerna, fortgå till följd av att man själv måste fortsätta skjuta för att överleva. Detta kan göra att deltagarna i den kriminella miljön upplever sig vara fast i en våldssituation som de inte hade för avsikt att skapa.

En förändrad hämndlogik?

När intervjupersonerna beskriver behovet av att skjuta först, och de hämndspiraler som en skjutning kan ge upphov till, är det återigen några som menar att detta har förändrats över tid. En av våra äldre intervjupersoner menar att våldsutövningen tidigare karaktäriserades av en finalitet: när någon väl hade utsetts till kampens vinnare accepterades det, och konflikten var över. Idag är det däremot inte lika enkelt, enligt intervjupersonen. Han illustrerar detta genom att berätta om en konflikt som ägde rum till följd av att två personer krockade med varandra på en bar:

Så går dom ut [från baren]. För stunden så slåss dom med händerna. Förut, då skulle det innebära att, okej en vann, punkt slut. ”Den här ligan har vunnit, det är ingenting vi kan göra åt saken”. Men nu finns det inte längre. Nu kommer nån hämnas. Alltså förstår du? Det spelar ingen roll om han är tuff eller inte. Chansen att han är beväpnad, eller att deras gäng har tillgång till vapen, är hundra procent om man säger så. [...] och det tenderar alltid att finnas nån som vill använda sig av våld mer än den andra.

En av de yngre intervjupersonerna knyter också an till förändring över tid. Han menar att våldet i den kriminella miljön blivit grövre, till följd av att man vill försöka undvika en hämndaktion.

Intervjuperson: Grejen är, skillnaden nu mot då, är att om du ska få fram det du vill få sagt, hur ska du göra det genom att skjuta han i benet? Nu när du vet att det inte är som innan, att han tar det till sig och alla blir rädda, fan du ...

Intervjuare: Nej, det kommer inte få samma effekt liksom?

Intervjuperson: Han kommer ju komma och döda dig imorgon ju. Så ska du sätta en i benet på han, och låta han komma och ta dig enklare? Nej, nej, nej. Ta han direkt så slipper du ens den huvudvärken ju. Folk orkar inte med huvudvärken.

Avslutande reflektioner

I detta kapitel har vi visat att många intervjupersoner motiverar skjutvapeninnehav och skjutningar med att man måste skydda sig själv. Detta grundar sig i både egna upplevelser av utsatthet och en mer övergripande medvetenhet om de risker som följer av att delta i den kriminella miljön. Den kriminella miljön beskrivs som ett sammanhang där man ständigt riskerar det egna livet, eftersom alla – enligt intervjupersonerna – bär vapen och den våldsamma kampen om position ständigt pågår. Dessa beskrivningar känns igen från tidigare studier av skjutvapenvåld (Hales, Lewis och Silverstone 2006; Fagan och Wilkinson 1998). Skjutvapen förändrar konflikterna och påverkar våldsutövningen i den kriminella miljön, genom att de höjer risken för alla inblandade (jämfört med andra typer av vapen). Dessutom begränsar skjutvapnen andra möjliga alternativ. Många intervjupersoner beskriver att de varit stressade, haft ångest och känt sig rädda till följd av detta. Dessa berättelser om sårbarhet och utsatthet visar på en annan bild av den kriminella miljön än den som kanske vanligtvis framkommer. Det finns dock studier med liknande vittnesmål (exempelvis Heber 2017).

Berättelserna står dock sällan ensamma, utan följs av beskrivningar av hur intervjupersonerna försökt parera sin sårbarhet på olika sätt. Här ser vi hur intervjupersonerna bemöter risken att bli utsatt på sätt som är accepterade och i linje med den kriminella miljö som de är en del av. Några berättar att de har försökt vara uppmärksamma på främmande bilar i närområdet. De har också undvikit det egna hemmet, för att ingen ska hitta en där. Andra berättar att de köpt skjutvapen och sovit med det under huvudkudden för att snabbt kunna agera vid hot. Flera intervjupersoner beskriver att man måste skjuta först, för att hindra att man själv blir skjuten. Dessa defensiva strategier känns igen från tidigare studier (exempelvis Sheley och Wright 1993; Cobbina, Miller och Brunson 2008; Marano 2015). Några intervjuperso-

ner upplever därtill att behovet av sådana strategier ökat över tid, exempelvis genom att man numera behöver ta till grovt våld för att förhindra en hämndaktion som man räknar med kommer att inträffa.

Samtidigt synliggör intervjuerna att detta ”försvarsperspektiv” är fullt av paradoxer. Att äga ett skjutvapen och genomföra en skjutning tycks öka den egna utsattheten snarare än minska den. Anledningen är att det kan provocera fram motaktioner från andra, som nu känner sig hotade eller är ute efter att stärka sin position på ens bekostnad. Rädslan för att utsättas för våld kan på så vis bli en slags självuppfyllande profetia (Vandenbogaerde och van Hellemont 2016). Därmed hålls konflikter vid liv och har möjlighet att bli till spiraler där det inte är möjligt att ”skjuta sig fri”. Det skydd som ett skjutvapen eller en skjutning kan ge enligt intervjupersonerna tycks därmed vara en illusion, åtminstone till viss del (jfr Trickett 2011). Samtidigt som skjutvapnen kan utgöra ett maktmedel, som vi även såg i föregående kapitel, tycks de alltså intensifiera våldet inom den kriminella miljön (jfr Hallsworth och Silverstone 2009).

Motstånd mot polisiär inblandning

En viktig pusselbit för att förstå den kriminella miljöns struktur och hur konflikter hanteras är synen på polisen. Det framstår nämligen som helt otänkbart för våra intervjupersoner att kontakta och samarbeta med polisen när man blivit skjuten, är rädd för att bli skjuten eller har kännedom om en inträffad skjutning. De motiverar sitt motstånd till polisiär inblandning på ett sätt som synliggör särskilda aspekter av den kriminella miljön som vi redan berört i tidigare kapitel. Dessa aspekter är våldets (upplevda) närvaro och det faktum att konflikter hanteras *inom* miljön. I detta kapitel tittar vi närmare på dessa berättelser, med utgångspunkten att intervjupersonerna ger ett ytterligare perspektiv på den kriminella miljön *genom* sina berättelser om polisen.

Inledningsvis kan det vara värt att belysa det sammanhang där motståndet mot att samarbeta med polisen sker. Att personer som är delaktiga i den kriminella miljön undviker att involvera polisen i sina konflikter är kanske inte så anmärkningsvärt i sig, av två skäl. För det första befinner sig den kriminella miljön per definition bortom samhällets formella kontroll. Det innebär att de som deltar i denna miljö har kraftigt begränsade möjligheter att vända sig till rättsväsendet överhuvudtaget (Topalli, Wright och Fornango 2002). För det andra är relationen mellan polisen och kriminellt aktiva personer närmast antagonistisk i sin natur, eftersom polisen har i uppdrag att bekämpa kriminella handlingar och verksamheter (Rosenfeld, Jacobs och Wright 2003). Denna förförståelse av relationerna mellan polisen och den kriminella miljön kan vara bra att ha med sig i läsningen av kapitlet.

Motståndets kontext

Vissa intervjupersoner beskriver att tidigare erfarenheter av polisen har påverkat deras förtroende för polisen som institution. En del av dessa erfarenheter beskrev vi tidigt i rapporten, där några intervjupersoner gav uttryck för frustration över polisens arbete

i deras bostadsområden. Men det finns även berättelser som särskilt tar sikte på polisens agerande i samband med skjutningar. En av dessa berättelser kommer från en intervjuperson som själv blivit skjuten. Han berättar att han, efter att ha blivit träffad, tog sig till en mer öppen plats där det skulle vara enklare för ambulansen att hämta honom. Ambulansen fick dock inte åka in i området, eftersom polisen behövde vara på plats först. I följande utdrag kan vi se hur händelsen tycks ha påverkat hans förtroende för polisen:

Den [ambulansen] fick inte komma fram på fyrtiofem minuter för att polisen, ja, skulle komma. Men polisen har snabbare än ambulansen till [platsen]. Vad fan står ni och väntar på då? Ni som är så snabba när någon röker en joint? Vad väntade ni i fyrtiofem minuter på? När det tar er en minut från [centrum till platsen]? Om ni var ute på patrull, ni är i det andra området, det är fem minuter härifrån. Vad ville ni? Att jag skulle dö på köpet eller? För i helvete, vill ni att jag ändå ... Du vet, vad ska man få för bild då?

Den här typen av berättelser om negativa erfarenheter av polisen tycks ha betydelse för intervjupersonernas vilja och upplevda möjlighet att agera i senare skeden. I resten av kapitlet kommer vi att redogöra för berättelser som visar mer konkreta anledningar till att inte samarbeta med polisen, men de tar i vissa fall avstamp i den här typen av mer övergripande legitimitetsproblem.

Grader av ovilja att samarbeta

Utifrån de analyserade förundersökningarna får vi en bild av hur motståndet till samarbete med polisen kan se ut i praktiken. En övergripande slutsats är att det oftast inte handlar om att man antingen lämnar information till polisen eller inte. Oviljan att samarbeta kan istället förstås som ett kontinuum. I ena änden finner vi ett fåtal fall där exempelvis gärningspersoner har blivit utpekade och namngivna av målsäganden, vittnen eller anonyma tipsare. I den andra änden finns de betydligt fler fall av närmast fullkomlig tystnad. Det kan exempelvis vara att den misstänkta gärningspersonen inte kommenterar polisens uppgifter eller svarar på frågor, eller att målsäganden inte vill delta i utredningen överhuvudtaget. De mest extrema exemplen på detta är att personer söker vård på sjukhus till följd av skottskador, men inte vill uppge för läkare och annan personal vad som har hänt. Istället återger de berättelser om hur de har ramlat på glas eller skurit sig med knivar. Strävan efter att få slippa polisiär inblandning kan alltså sträcka sig väldigt långt.

Men inte sällan lämnar deltagare i den kriminella miljön *viss* information till polisen. Därför kan de sägas samarbeta i någon utsträckning. Misstänkta personer kan exempelvis endast vilja prata om sin egen inblandning i fallet, utan att kommentera vad andra personer haft för sig. En annan variant är att målsäganden svarar på polisens frågor och berättar vad som har skett, men utan att namnge någon person som varit inblandad i skjutningen. Det finns således olika grader av ovilja att samarbeta.

Polisen som konfliktverktyg

Samtidigt finns det i vårt material också berättelser om deltagare i den kriminella miljön som aktivt sökt kontakt med polisen. Ett par intervjupersoner berättar att det inte är ovanligt att kriminellt aktiva personer själva tipsar polisen om andra som säljer narkotika. Syftet är då att undanröja konkurrenter – inte att hjälpa polisen att göra sitt jobb. Detta kan ske trots att personerna i själva verket är vänner eller tillhör samma gruppering, som en intervjuperson beskriver:

Intervjuperson: Vissa folk vill inte att du ska klättra upp. Vissa blir avundsjuka på att du har pengar och att du gör pengar. Din bästa vän kan sitta och kanske ringa till en polis, ”ja, jag har ett tips”. Bara för att han vill se mig bli tagen och mina pengar ska, du vet, det är det som det handlar om.

Intervjuare: Så man kan kontakta polisen för att tipsa om nån som man vill få ur vägen?

Intervjuperson: Det har blivit populärt, det här. Vi säger om man är i en grupp. Så säljer jag mer än han och han vet att jag har mer kunder, men det gäller mest gräs och sånt. Vad gör han? Jo, han ringer polisen i ett, så att jag blir borta ett tag så han kan ta över litegrann.

Dessa fall handlar dock inte bara om konkurrens på narkotikamarknaden. En intervjuperson menar att det ibland är tack vare de anonyma tipsen som polisen vet vem som har skjutit (även om detta inte behöver innebära att någon grips). ”Det finns många hatare”, menar han, men ”ingen som träder fram.” Det kan alltså vara så att deltagare i den kriminella miljön föregår polisens arbete genom att själva söka kontakt, men på sina egna premisser.

Våldets närvaro i miljön

Som vi skrev i kapitlets inledning motiverar intervjupersonerna ofta sitt motstånd till polisiär inblandning inom ramen för två

övergripande anledningar. I detta avsnitt tar vi sikte på den första av dessa, som berör rädslan för våld och utsatthet inom den kriminella miljön.

Riskerna med poliskontakt

Det vanligaste skälet till att inte samarbeta med polisen är att det medför stora risker för den egna säkerheten. Detta framgår i såväl intervjuerna som förundersökningarna. Det tycks vara allmänt vedertaget i den kriminella miljön att konsekvensen av att samarbeta med polisen är att man utsätter sig själv och sina anhöriga för fara. En intervjuerson svarar exempelvis så här på frågan om han skulle gå till polisen ifall han själv blev skjuten:

Intervjuerson: Man vågar inte, man vill inte, man har mycket att förlora.

Intervjuare: Vad är det man är rädd för att förlora?

Intervjuerson: Nej, men att förlora sitt liv, förlora nära och kära, på hotet, människorna du vet. Okej, det är ett gäng. [...] Åker en in så finns det sex till. Ingen har koll på dom och dom har koll på mig.

Oron för den egna säkerheten är påtaglig i vårt material, och den lättas inte av möjligheten att ett samarbete leder till att någon grips. Det finns ju, som intervjuersonen menar, fler personer på fri fot som kan utgöra ett hot. Oron över det egna livet sträcker sig dessutom till oro för familjen och hur de kan komma att påverkas av polisiär inblandning. En person som själv blivit skjuten menar att han inte vill prata med polisen av rädsla för att någonting skulle hända hans familj. Han tycks dock inte vara orolig för sin egen säkerhet – ”för mig får de gärna komma”, säger han.

På flera ställen i materialet knyts rädslan att utsättas för våld till konkreta händelser och berättelser om vänner, som också deltagit i den kriminella miljön, som blivit mördade för att de vittnat i en rättegång. Vidare finns det ärenden i vårt insamlade förundersökningsmaterial där personer blivit skjutna med hänvisning till att de haft kontakt med polisen i ett tidigare skede. Ett fall gäller en man som blev hotad till livet inom ramen för en större konflikt. Han berättade om hoten för polisen i hopp om att personen som hotade honom skulle bli frihetsberövad. Så blev dock inte fallet. Mannen blev senare skjuten av en person som, i samband med skjutningen, skrek ”varför har du pratat med polisen [...] din golare!”.

För att bemöta denna rädsla försöker polisen ibland motivera de inblandade personerna att samarbeta och lämna information, vilket märks i förundersökningarna. Det vanligaste är att

polisen vädjar till den brottsutsattas eller misstänkta intresse av att berätta vad som hänt, eftersom det kan möjliggöra att polisen griper den skyldiga. Dessa försök har sällan någon större framgång. En person som greps i samband med att hans vän blev skjuten, svarar följande när polisen inte förstår varför han inte vill berätta mer:

Om du hade varit i min situation, om din vän precis blivit mördad på grund av såna här saker. [...] Då hade inte du lekt hjälte, försökt med något. Min vän har precis blivit mördad. [...] Okej? Jag vill inte bli mördad. Ska du skydda mig? Ska du ge min mamma en ny son, hjälpa henne? Det ska du inte. Så enkelt är det. Jag tänker på mitt liv. Min vän har blivit beskjuten.

För den som möter polisen med vad de upplever vara livet som insats framstår valet att inte samarbeta alltså som förhållandevis okomplicerat.

Det finns få möjligheter till skydd

Berättelserna om riskerna med att samarbeta med polisen hänger ofta samman med en uppfattning om att polisen inte har någon egentlig förmåga att skydda någon från dessa risker – och inte heller något intresse av att göra det. Därför tjänar det inget till att utsätta sig själv för fara genom att samarbeta med polisen, enligt intervjupersonerna. Många menar exempelvis att det inte finns någon poäng i att samarbeta eftersom det ofta är flera personer som är involverade i en konflikt. Även om en enskild person skulle gripas utgör detta i sig knappast ett skydd mot hämndaktioner, som en intervjuperson menar:

Intervjuperson: Ska jag behöva fucka en hel familj på tjugo, tjugofem personer för att jag vill hjälpa systemet? Han är ändå ute om ett och ett halvt, två år (skrattar).

Intervjuare: Det är inte värt det?

Intervjuperson: Hans gäng hänger fortfarande där ute. Det är inte värt det. Långtifrån värt.

Som intervjupersonen säger kommer den gripna personen förr eller senare att återvända till den kriminella miljön, vilket aktualiserar frågan om hämnd på nytt. Givet detta tycks ett frihetsberövande inte ha en lugnande effekt på en konflikt. Att samarbeta under en utredning skulle på så vis handla om att ”hjälpa systemet”, men inte sig själv.

Denna uppfattning om att man främst hjälper systemet när man lämnar information till polisen går att skygga på fler ställen i

materialet. En intervjuperson börjar skratta när han får frågan om han skulle kontakta polisen ifall han blev skjuten, och svarar sedan att polisen ”vill bara att man ska klara sig till rättegången, när man vittnar, sen kastar de bort en känns det som. Folket betyder ingenting för dem”. Här finns alltså en uppfattning om att polisen inte fungerar som ett skydd mot utsatthet eller övergrepp, om man deltar i en utredning. Intervjupersonen verkar inte heller tro att polisen har ett intresse av att skydda den som medverkar.

Detta speglas även i de analyserade förundersökningarna. I ett fall frågar polisen en misstänkt person hur han förväntar sig att de ska kunna lösa fallet om han väljer att inte prata med dem. Personen, som menar att han är oskyldig, svarar då:

Hur vill du, med all respekt, att jag ska kunna prata med er? [...] Jag skiter i om ni löser brott och sen ska jag dö. Jag vet att ni skiter [i det]. [...] Förstår du? Det är inte så att ni går hem och gråter efter mig. Det är min familj som gråter efter mig. Det är inte ni.

Upplevelsen av att polisen inte bryr sig på riktigt, och att man därför inte kan lita på dem, finns även hos intervjupersoner som själva blivit skjutna. En av dem berättar att han efter skottlossningen åkte in till sjukhuset med sina vänner. Han ville dock inte berätta för vårdpersonalen att han blivit skjuten, utan hittade på en annan historia för att förklara sin skada. Han förklarar detta val på följande vis:

Intervjuperson: Alltså, helt ärligt så var jag rätt förstörd, alltså jag var väldigt chockad, adrenalin och helt ärligt så var jag väldigt rädd också, så att det sista jag behövde var en polis som skulle lova mig guld och gröna skogar.

Intervjuare: Är det så man känner när dom kommer och ...?

Intervjuperson: Ja, det är lite så, de snackar med oss, ”ingen ska få reda på det”, typ så. Så att ja ...

Intervjuare: Och det litar man inte på?

Intervjuperson: Nej, verkligen inte. [...] Man vet ju att dom ljuger.

På flera håll i materialet återfinns dessutom en uppfattning om att uppgifter som lämnas till polisen inte hanteras på ett säkert sätt. Man utsätter därför sig själv för fara om man genom sitt samarbete synliggör sig för andra kriminella. Intervjupersonerna hänvisar exempelvis till att man måste vittna i domstol, eller att de uppgifter man lämnar dokumenteras och blir till allmänna handlingar. En intervjuperson berättar att vissa inom den krimi-

nella miljön begär ut domar från tingsrätter, för att på så vis få information om vem som har samarbetat med polisen. Denna uppfattning förvärras dessutom genom medialt uppmärksammade fall där personer har samarbetat med polisen på olika sätt och därefter blivit upptäckta, vilket inneburit stora konsekvenser för den enskilde (den tidigare infiltratören Peter Rätz förekommer som ett exempel i materialet).

Konflikthantering inom miljön

I detta avsnitt belyser vi den andra nämnda anledningen till att deltagarna i den kriminella miljön kan dra sig från att samarbeta med polisen. Den handlar om uppfattningen om att konflikter bör hanteras *inom* denna miljö.

Skjutningen som den enda möjligheten

Materialet speglar en vilja att hantera konflikten själv istället för att involvera polisen. Detta ger en person som själv blivit skjuten uttryck för i följande polisförhör:

Jag vill helst inte gå in så mycket på detaljer, för jag tycker inte ... Jag vill inte gå vidare med detta som sagt. [...] Vill jag gå vidare med detta väljer jag hellre att gå vidare med det med mina vänner och klippa dom allihop om jag ska vara ärlig. Då dödar jag dom hellre hela högen, om jag får reda på vem det är.

Att hantera en konflikt utan polisiär inblandning behöver inte nödvändigtvis bero på att det finns ett särskilt behov av hämnd. Det kan även handla om att det upplevs som det enda gångbara alternativet. En intervjuperson som själv blivit skjuten illustrerar detta:

Intervjuperson: Jag sa ingenting i rättegången. Han sköt mig, jag sa inte ett ord, han är ute nu. Förstår du?

Intervjuare: Även när du själv blev skjuten så ville du inte berätta någonting om vem det var?

Intervjuperson: Nej, jag kan inte, vad ska jag berätta? Det fungerar inte. Man har respekt för sina vänner. Jag vet inte, vi har växt upp i den här miljön, tyvärr, det går inte. Men det är klart, det är inte kul när jag går till ett ställe och jag ser han som skjutit mig, förstår du? Vad händer? Jag måste skjuta tillbaka liksom. Annars, det blir inte slut.

Intervjupersonens förklaring till varför han inte berättade någonting för polisen under utredningens gång är tudelad. Å ena sidan

verkar det finnas en viss närhet mellan honom själv och personen som sköt honom ("man har respekt för sina vänner"). Det kan ha gjort att han inte vill peka ut skytten för polisen (vilket säger något om de relationer som finns inom den kriminella miljön). Å andra sidan menar intervjupersonen att han *måste* skjuta tillbaka, för att få slut på konflikten. Att en konflikt skulle ta slut för att två personer skjuter mot varandra och därmed blir "kvitt" är förvisso inte särskilt sannolikt. Men utifrån utdraget ovan framstår det inte heller som att polisiär inblandning skulle leda till att en konflikt tar slut. En annan intervjuperson menar att det helt enkelt är lättare att få upprättelse på egen hand:

När det finns så många [som skjuter] och som klarar sig, du vet, det lockar. Tänk "fan, det är mycket enklare att bara ta han ju. Han har ju ändå inte åkt fast. Polisen kommer ändå inte hjälpa mig, vad fan? Va? Det är bättre att jag löser mitt". Det är ju så.

Det kan också vara så att man vill hantera en konflikt på egen hand, utan polisiär inblandning, för att man inte anser sig skyldig att hjälpa polisen. En person som förhörs svarar exempelvis att "det är inte mitt jobb att ta reda på det här", på frågan om vem han tror kan ha avlossat skottet. Det kan också vara så att deltagarna i den kriminella miljön tycker att konflikter inom miljön inte berör någon utanför miljön. En person menar exempelvis att han inte vill berätta om en skjutning, eftersom den inte angår polisen.

Jag ser inte att en förbipasserande oskyldig person som aldrig gjort något i hela sitt liv skadar sig. En kriminell skjuter en annan kriminell, vad skadar det er, det blir bara bättre. Dör en kriminell så har ni en smutsig rätta borta från gatan.

Så istället för att polisen – och det övriga rättsväsendet – ses som en hjälp, framställs de i materialet snarare som ett hinder för konflikthantering. Den här synen går i linje med den kriminella miljöns övergripande logik.

Normativa ställningstaganden

Avståndstaganden till polisen kan också böttna i något som påminner om moraliska eller normativa värderingar. Det är helt enkelt fel att prata med polisen, oavsett de omständigheter som ligger bakom. Detta behöver inte vara den enda anledningen till att inte prata med polisen – i en förundersökning säger en person som blivit skjuten exempelvis att "för det första tänker jag på min familj, för det andra så är jag ingen golare". Genom att prata med polisen *blir* man alltså en "golare". I dessa sam-

manhang blir frågan om poliskontakt därför ofta en fråga om identitet, vilket illustreras i följande utdrag:

Intervjuperson: Det finns ju en oskriven lag, man gör inte så. Förstår du? Om man är kriminell, du har bränt din identitet som kriminell.

Intervjuare: Och vad händer då när man har gjort det?

Intervjuperson: Vem vill ha med han att göra? Förstår du? Vem vill ha med han att göra i affärer, allt möjligt. Vad kommer hända när jag åker fast med honom – ska han göra så mot mig också? I folks ögon, i mina ögon, det är feiga människor som gör så. Alltså, om dom ska komma och leka män och hålla på så här och göra saker. Sen när han själv får en smäll säger han ”jag ska gå till polisen”. Förstår du vad jag menar? Är man med så får man tåla.

Den som samarbetar med polisen kan alltså förlora sin position i den kriminella miljön, eftersom ingen vill göra affärer med en ”golare”. Dessutom tycks man förlora sin kriminella identitet. På samma tema menar en annan intervjuperson att den som blir skjuten gör bäst i att hålla tyst, eftersom man antingen ”är kriminell eller inte”.

Samtidigt innehåller materialet, som vi beskrev ovan, exempel på att det finns personer inom den kriminella miljön som sökt kontakt med polisen och lämnat information. En av de äldre intervjupersonerna återkommer till detta och menar att det är någonting som förändrats över tid. Han säger att det tidigare fanns en ”hederskodex”: ”det var ingen som kunde backa upp någon som hade golat [...]. Då är du färdig i den karriären”. Sammantaget verkar det finnas en oskriven regel i den kriminella miljön om att inte samarbeta med polisen, men tillämpningen varierar.

Avslutande reflektioner

Sammantaget kan vi se hur intervjupersonerna genom sina berättelser om polisen ytterligare illustrerar aspekter av den kriminella miljön som vi har berört tidigare. För det första visar berättelserna hur våldet upplevs som ständigt närvarande i den kriminella miljön. Det finns stor konsensus om att man riskerar sin egen, och kanske också anhörigas, säkerhet om man pratar med polisen. Knutet till detta finns även uppfattningen att polisen inte heller kan skydda en från utsatthet om man deltar i en brottsutredning (jfr Downing och Copeland 2015). För det andra visar berättelserna om motstånd till att samarbeta med polisen hur konflikter istället hanteras inom den kriminella miljön. I

materialet finns bland annat uttalanden om att polisen inte har någonting med konflikten att göra och att man vill lösa den själv genom en skjutning. Många uttrycker även att man bränner sin kriminella identitet om man skulle prata – även om detta inte tycks vara absolut (jfr Rosenfeld, Jacobs och Wright 2003).

Samtidigt finns problem med polisens legitimitet, vilket flera intervjupersoner vittnar om. Det tar sig exempelvis uttryck i att de tvivlar på polisens intention. Många ifrågasätter om polisen verkligen har intresse av att skydda dem från våld, och litar inte på att polisen har någon faktisk möjlighet att göra det. Det finns också intervjupersoner som beskriver att deras negativa uppfattning om polisen bekräftas av egna erfarenheter. Att man vill hantera konflikter inom den kriminella miljön kan därmed i en viss mening förstås mot bakgrund av känslan av att polisen inte finns där för en, och att man därför själv måste ta ansvar för sin säkerhet (jfr Anderson 1999; Cobbina, Miller och Brunson 2008). Men samtidigt försvåras därigenom polisens möjlighet att spela en roll i konflikthanteringen.

Alternativ till att skjuta

Samtidigt som det finns en övergripande berättelse om en skjutning som den enda utvägen ur en konflikt, så beskriver intervjupersonerna också konkreta situationer som faktiskt hanterats på andra sätt. De berättar bland annat om *medling* som ett sätt att lugna en uppkommen konflikt, vilket tycks vara en gångbar möjlighet ibland. Det går även att undkomma skjutningar och andra former av våld genom att *lämna* den kriminella miljön, vilket flera intervjupersoner har erfarenhet av. I detta kapitel fokuserar vi på dessa två teman i tur och ordning.

Medling

Intervjupersonerna beskriver medling som att en person, som inte är involverad i den faktiska konflikten, för samtal med de aktörer som konflikten berör. Flera intervjupersoner har erfarenhet av detta. Några av våra äldre intervjupersoner har medlat inom ramen för olika sociala verksamheter. Andra – yngre – intervjupersoner har medlat, eller deltagit i medling, helt utan anknytning till sådana verksamheter. Trots dessa skillnader tycks medling främst vara ett fenomen som förekommer inom miljön, eftersom medlarna ofta är eller har varit kriminellt aktiva.

Några intervjupersoner tillskriver medlarens roll i den kriminella miljön stor betydelse. De menar att det är tack vare medling som antalet konflikter och skjutningar inte ökat ännu mer. En person säger exempelvis att ”centrum hade inte varit så jävla tryggt om inte de kriminella själva hade velat det, om det inte var för att våra mammor också bodde här, förstår du? [...] Det är mycket tryggare här, och det är på grund av de som bor här – inte polisen”. Utifrån vårt material kan vi dock inte säga någonting om hur vanligt det är att medling används i den kriminella miljön. I detta avsnitt kommer vi istället att beskriva situationer där medling kan vara ett möjligt alternativ och titta närmare på hur det då går till.

Det är värt att hålla i minnet att det är samma intervjupersoner som talar om skjutningar som enda utvägen i en konflikt, som

även beskriver hur medling ibland har avvärjt en skjutning. Det behöver inte innebära att det finns en motsättning i intervjupersonernas berättelser, utan visar snarare att det finns olika sätt att begripliggöra konflikthantering på inom den kriminella miljön. Det kan alltså vara så att det finns en övergripande diskurs om skjutningar som det enda alternativet i en konflikt, *samtidigt* som det ibland finns andra handlingsätt i faktiska situationer.

Vanligare högre upp i hierarkin?

Medling tycks vara mer vanligt förekommande bland personer med hög och stabil position den kriminella miljön. En av våra intervjupersoner, som ägnat sig åt narkotikahandel på internationell nivå, berättar exempelvis att han undvikit att hantera konflikter med våld eftersom det är dåligt för affärerna (genom att polisen då ägnar dem mer uppmärksamhet). Istället ser han medling som det bättre alternativet. Även en annan intervjuperson, med bakgrund i en organiserad gruppering, talar om medlingens fördelar. Han beskriver i följande utdrag hur en konflikt stannade av på grund av de ekonomiska fördelarna med en vapenvila:

Intervjuperson: De hade skjutit, vi hade skjutit, de hade skadat, vi hade skadat. Alltså, vi låg i stort sett på samma nivå – de gjorde något, vi gjorde tillbaka. Det var som en tennismatch liksom, fram och tillbaka, fram och tillbaka. Så jag tror väl att det var det som ... Sen så var de väl lite förnuftiga kanske och ville börja tjäna pengar också. *Det ville vi med, vi var ju rätt pankka.*

Intervjuare: För det är svårt att tjäna pengar när man har en sådan konflikt?

Intervjuperson: Det är omöjligt. Det går inte. Alltså, du har polisen efter dig, och andra kriminella som brukar köpa lite droger eller vapen av dig tar avstånd. De vill inte ha uppmärksamheten på sig och så vill de kanske inte ställa sig på någons sida, det blir nästan så om de säljer vapen till den här eller säljer vapen till den där.

Den kriminella verksamheten och vinsterna den genererar kan alltså vara incitament till medling för intervjupersoner som redan har en hög position i den kriminella miljön eller som tillhört mer organiserade grupperingar.

Som kontrast till detta beskriver några intervjupersoner med lägre position att medling *inte* är ett användbart alternativ. De menar då att det inte är möjligt att lösa en konflikt på annat sätt än att genomföra en skjutning. Samtidigt finns det i materialet exempel på hur medling faktiskt förekommit mellan personer

som haft en position långt ned i hierarkin, och som inte deltagit i organiserade grupperingar. Det kan möjligen vara så att medling inte *initieras* lika ofta av yngre deltagare med lägre position i den kriminella miljön, men det kan *accepteras* – så länge det sköts på rätt sätt.

Denna skillnad i medlingens användbarhet kan möjligen härledas till våldets olika funktioner för olika positioner i den kriminella miljön, som vi beskrev i kapitlet *Våld som maktmedel*. För de med lägre position fungerar våld som ett sätt att stärka och skydda sin ställning i miljön, vilket för dessa deltagare kan vara svårt att göra på andra sätt. För unga utan andra resurser blir våldet som konkurrensmedel alltså viktigare än för de som lyckats befästa sin position i miljön på andra sätt (exempelvis genom kontakter på den internationella narkotikamarknaden). För dessa intervjupersoner tycks våldsanvändning snarare ha hotat deras ställning än stärkt den, eftersom våld riskerar att påverka deras affärer negativt. Våldets skiftande innebörd för olika deltagare i den kriminella miljön tycks således påverka möjligheterna att medla.

Betydelsen av förtroende

För att medling ska vara ett möjligt alternativ tycks förtroende för medlaren vara avgörande. Medlaren måste vara någon som samtliga konflikttagare känner till och litar på. Det är därför vanligt att medlaren har erfarenhet av och koppling till den kriminella miljö där medlingen är tänkt att ske. En intervjuperson som intervenerat i flera konflikter illustrerar detta när han beskriver varför medlingen lyckas:

Vi [medlarna] känner dom, vi har levt livet dom har levt. Vi vet exakt vad det går ut på. Vi kan relatera till dom från många olika perspektiv. Dom vet att vi inte är där för att sätta dit dom för någonting, vi är inte där för att få publicitet, vi är inte där för att ... Vi vill inte tjäna någonting, förutom att dom ska ha det bra. Och när det utstrålas från oss, då kan dom acceptera det vi har att erbjuda och vår hjälp. Och plus, du måste fatta livet. Det är det som det handlar om. Om man säger så här: det finns olika branscher i världen och kriminalitet, eller vi säger den här gangsterkulturen, kriminalitet, knarkförsäljning – allt det där är i en kategori. Du måste förstå det där livet. Om du inte förstår det där livet och vad det går ut på, då kommer du aldrig förstå dom.

Det verkar alltså fungera förtroendeingivande att ha en förståelse för situationen som härstammar ur egna erfarenheter, och att genuint vilja hjälpa till – utan att ha några egenintressen i medlingen.

Mot bakgrund av dessa aspekter framstår det som svårt för en person att genomföra en medling utan att ha egna erfarenheter av eller en relation till den kriminella miljön. En intervjuperson pratar om det problematiska i att exempelvis personal på fritids- gårdar ibland försöker gå in och lugna en pågående konflikt:

Personalen backar direkt när dom ser dom här ungdomarna. Och ungdomarna, dom känner av det direkt. Att den här personen inte är äkta. Den här personen vill inte. Och dom gör sitt jobb liksom. Jag förstår personalen, för dom förstår inte det här, dom anser att den här personen är en fara. Och dom tänker på sig själva. Men den personen kommer aldrig skada en oskyldig person.

Vidare beskrivs det som helt uteslutet att medlaren har någon som helst koppling till en offentlig institution, som exempelvis polisen. Inte heller framstår det som aktuellt att medlare skulle kontakta polisen under medlingens gång, trots att de kan få kännedom om en potentiellt farlig situation och även utsätter sig själv för fara. På frågan om han har funderat på att ringa polisen i den här typen av situationer svarade en intervjuperson att det inte är möjligt. Han menar å ena sidan att det inte är hans jobb att gripa någon eller se till att någon hamnar i fängelse – ”jag ska inte behöva va en jävla mellanhand”. Å andra sidan menar han också att avståndstagandet till polisiär inblandning handlar om att bevara sitt förtroende i den kriminella miljön.

Det går inte [att ringa polisen]. Jag kan inte då med samma självförtroende och med samma ärliga avsikt lösa såna här konflikter. Det går inte. Jag blir en joker, förstår du? Vad tjänar jag på det liksom, fattar du vad jag menar? Och du vet, polisen – gör ert jobb, alltså. Ingen har sagt ”gör inte ert jobb”. Vad fan, jag är inte emot det ni [polisen] gör. Jag står inte i vägen för det ni gör. Men jag behöver inte heller visa vägen till vad ni ska göra. Ni borde fucking kunna upptäcka det själva.

Även en annan intervjuperson menar att han inte skulle kontakta polisen under en pågående medling, eftersom det skulle kunna påverka hans trovärdighet som medlare. Polisiär inblandning kan på så vis leda till att personer i den kriminella miljön inte längre söker, eller ens tillåter, en medlares hjälp att lösa konflikter. Det riskerar i sin tur att begränsa medlingens användbarhet.

Att rädda ansiktet

Förtroendets innebörd för medlingen aktualiseras när en konflikt väl börjat, eftersom det är en förutsättning för att medlaren ska

komma nära konflikten och få deltagarna att berätta vad som hänt. En intervjuperson beskriver en situation där han träffade en yngre kille som hade för avsikt att knivhugga någon, där betydelsen av relationen mellan honom själv och ungdomen illustreras väl:

Han var ju övertygad att han ville knivhugga för att han kom till [platsen] med en kniv. Jag såg att han var upprörd, han sa inte att han hade en kniv. Och när jag pratade med han, han började gråta och säga att han ville knivhugga någon. Jag gjorde inget, jag fick ingen panik, jag pratade med han istället. Och distraherade han, pratade om hans familj, pratade om olika konsekvenser det skulle leda till, att det inte är värt det. ”Vad handlar det om?”, ”Ja den här lilla grejen”. ”Men jag kan hämta han, vi kan lösa det”. Till slut, han tog sin egen kniv och sa: ”Ja, det är sant, jag behöver inte det här” och slängde den i papperskorgen.

En välfungerande relation är inte bara viktig i den konkreta konfliktsituationen, utan även i den vardagliga tillvaron. En intervjuperson beskriver att han kan träffa på personer som han vet är involverade i den kriminella miljön medan han är ute på promenad i sitt lokala bostadsområde. Genom att hälsa på dem med en kram kan han märka om de är beväpnade och om de har skottsäker väst, vilket kan vara ett tecken på en pågående konflikt. Här öppnas då en möjlighet att intervensera i konflikten. Tack vare relationerna mellan dem så finns det, som intervjupersonen säger, ”inga hemligheter” när han frågar vad som hänt. Han fortsätter berätta om ett konkret exempel:

Båda sidor har ju så klart sin version, men han berättar sin version. Han ville inte, innerst inne, förstora saken. Men han kommer inte backa ur, för det finns ingen utväg. Det betyder att han måste vänta på en attack och försvara sig, så nu är han i den situationen. Direkt när vi får reda på att den här personen egentligen inte vill fortsätta så tänker vi [som medlar]: ”okej, bingo! Vad bra, då vet vi redan vart vi har den här människan och vart vi har det här gänget. Det finns en stor chans att det här kommer läggas ner om vi pratar med det andra gänget.”

Tidigare i rapporten beskrevs hur skjutningar kan ske mot bakgrund av att personen inte upplever sig ha något annat alternativ. I både citatet ovan och det dessförinnan framstår det som att medlingen lyckades för att medlarna drog nytta av personens egen ambivalens inför våldsutövningen. Därigenom hittade de utrymme för att hantera konflikten på ett annat sätt. Men på grund av de våldsamma förväntningarna om hämnd i den

kriminella miljön måste medlingen ske utan att konfliktdeltagarna förlorar ansiktet inför den andre.

Vi hittar deras olika krav. ”Vad har ni för krav? Vad har ni för krav?”. Och försöker så här få dom att, på något sätt, komma överens utan att nån av dom har känt att dom har förlorat. Det är jätteviktigt för tyvärr, det finns en sån mentalitet där ingen vill förlora. Och mycket med det här livet handlar tyvärr om status, alltså, det är mycket fasader du vet. Och vi vet hur vi ska komma bakom fasaden. När vi pratar med människor som har hamnat i konflikter, vi behöver inte ha fasad mot fasad, vi kan hoppa över det och du vet, verkligen prata, hur säger man, mer känslösamt kanske. Eller kanske använda andra ord, använda andra perspektiv som dom två aldrig skulle kunna använda mot varandra. För om nån skulle använda sig av det perspektivet, så får kanske automatiskt det andra gänget övertag.

Det är alltså viktigt att genomföra medlingen på ett sätt som gör att deltagarna inte förlorar ansiktet inför varandra, men samma krav ställs inte på relationen mellan medlaren och de enskilda deltagarna. Istället har medlaren möjlighet att ”komma bakom fasaden”, som intervjupersonen uttrycker det, och erbjuda deltagarna en utgång ur konflikten som annars inte finns att tillgå i den kriminella miljön.

I vissa situationer räcker dock inte medlaren till för att kunna erbjuda en sådan utgång. Då kan det vara möjligt att ta hjälp av någon annan utomstående person. En intervjuperson berättar att om någons storebror säger att man ska lägga ner en konflikt, så gör man det – ”då är det inte han som bangat, då är det typ uppifrån, lite mer hierarkiskt, som man löst situationen”. Den övergripande poängen är dock densamma, nämligen att medling kan vara användbart såvida ingen förlorar ansiktet och sviker förväntningarna i miljön.

Ibland kan det räcka att konfliktdeltagarna gemensamt bestämmer att konflikten är avblåst för att lugnet ska återställas i den kriminella miljön, men i andra fall krävs sanktioner. Det kan exempelvis handla om att en deltagare måste kompensera en annan ekonomiskt. Det kan också vara att man kommer överens om att de olika deltagarna inte får vistas i varandras bostadsområden. Efter ett par dagar eller veckor brukar situationen lugna sig, menar intervjupersonerna, och konflikten brukar inte blomma upp på nytt i ett senare skede.

Medlingens begränsningar

Det är dock inte självklart att medlingen och de sanktioner som följer alltid fungerar för att lugna en konflikt. Några av våra yngre intervjupersoner menar att den som försöker betala sin väg ut ur en konflikt bara köper mer tid, eftersom skjutningen ändå kommer att ske förr eller senare. Det finns därtill flera exempel på misslyckade medlingsförsök i såväl intervjuerna som förundersökningarna. En ung intervjuperson berättar om ett sådant tillfälle, där medlingen ägde rum till följd av att en annan grupp hade försökt mörda honom och hans vänner. I följande citat återges hur en av hans vänner reagerade när han fick reda på att de andra hade gått med på en medling:

Då sneade han på [sin vän] för att han hade försökt medla, alltså för att sluta ha problem. Han bara ”du försöker få oss att se ut som tontar” och sånt. Han bara ”vi ska inte lösa någonting, det finns inget att lösa, dom ska komma och kyssa våra fötter om dom vill någonting” och sånt där. ”Vad då, dom har försökt mörda oss” och så höll han på, så dom [som ville medla] avbröt ju allt det där.

Medlingen beskrivs här som ett oacceptabelt alternativ, eftersom intervjupersonens vän tolkade medlingsförsöket som ett tecken på svaghet. Som vi tidigare beskrivit kan förlusten av anseende vara svår att bortse från i den miljö de befinner sig, vilket begränsar medlingens användbarhet.

Även i förundersökningarna förekommer exempel på medlingsförsök som inte lyckats. I ett ärende berättar personen som axlat rollen som medlare (utan att själv använda begreppet) att han inte varit på någons sida, utan bara försökt ”se till så att de inte bråkar liksom. Inget mer än så”. Han följde därför med när konflikttagarna bestämt träff, för att försöka prata med dem och få dem att lugna sig. Han fick dock ingen möjlighet till det eftersom det omedelbart blev bråk när deltagarna möttes, vilket resulterade i en plötslig skjutning. Det framstår som att konflikten i detta fall redan gått för långt för att det skulle vara möjligt att medla. Samma sak gäller för flera andra exempel på misslyckade medlingar.

Medling är därmed inget villkorslöst alternativ för att lösa konflikter utan våld. Detta illustreras även av intervjupersonernas berättelser om att en medling i princip är omöjlig om ett skott redan avlossats. Det gäller särskilt om någon därtill skadats eller avlidit till följd av skottlossningen:

När nån blir dödad, det är gränsen. För det är svårt, tänk själv, du går till en person, vad ska du säga till han? ”Ta

det lugnt, lugna ner dig, gå och fixa ett jobb”. Vad ska du säga till honom, förstår du vad jag menar? ”Vet du vad, det räcker. Gå inte ut nu här, gå till arbetsförmedlingen där och ...”. Alltså det går inte, hans liv är upp och ner alltså. Helt upp och ner, och han har ingenting längre att ... Det blir en hämnd. Hämnd är jobbigast. Hämnd är värst.

Att medla i en konflikt där någon redan mördats är inte bara svårt för den mördades vänner eller närstående. Det verkar också vara otänkbart för personen som sköt. En av våra intervjupersoner menar att ”om jag skulle ha ihjäl någon, och de hade velat komma och lösa situationen med mig efteråt, jag hade aldrig litat på det”. Chanserna till medling tycks därmed tillintetgöras i takt med att konflikten trappas upp, vilket gör att våldet i den kriminella miljön kan upplevas som ofrånkomligt.

Lämna den kriminella miljön

En annan möjlighet att undkomma skjutvapenvåld som framkommer i intervjuerna är att lämna den kriminella miljön, vilket flera intervjupersoner uppger att de gjort. Deras erfarenheter av att lämna skildras i detta avsnitt.

Det är dock inte på förhand givet vad det innebär att lämna en kriminell miljö. Att lämna den gruppering man tillhört och sluta umgås med sina brottsaktiva vänner är inte synonymt med att sluta begå brott, och att sluta begå brott är på samma sätt inte synonymt med att lämna en gruppering. När vi i det här kapitlet talar om att någon lämnat den kriminella miljön, åsyftar vi att intervjupersonen sagt att han slutat begå brott och försörjer sig på något annat sätt än genom kriminell verksamhet. Men det innebär inte att alla som lämnat har samma livssituation idag. Vissa intervjupersoner har brutit all kontakt med sina vänner och den gruppering de deltagit i för att flytta till ett helt nytt bostadsområde (ibland en ny stad). Andra uppger att de slutat begå brott men fortfarande har kontakt med sina brottsaktiva vänner eller bor kvar i samma bostadsområde som tidigare. Det finns med andra ord många variationer i de upplevelser som återges i avsnittet.

Viljan att lämna

I berättelserna om varför intervjupersonerna ville lämna den kriminella miljön finns flera gemensamma drag. I mångt och mycket återkommer de till samma övergripande poäng, nämligen att livet i den kriminella miljön inte var som de hade förväntat sig. Några intervjupersoner berättar att de började delta i den kriminella miljön eftersom de sökte efter social samhörighet, och att de lämnade miljön när de insåg att detta inte fanns. En

intervjuperson menar exempelvis att han sökte efter lojalitet men istället trädde in i en gruppering där ”alla gick bakom ryggen och förrådde varandra”.

En annan intervjuperson, som började delta i den kriminella miljön tillsammans med sina vänner, berättar att han ville lämna efter att under en längre tid ha blivit utnyttjad och misshandlad inom grupperingen. Han beskriver sitt beslut på följande sätt:

Det var för att jag kände att jag kommer dö alltså, när som helst om jag inte åker. Jag fick en panikångestattack, jag fick åka till sjukhus för att mitt hjärta pallade inte mer. Och jag tål mycket stress alltså, jag lovar dig jag tål mycket stress. [...] Jag hade ett helvete. Jag ville dö alltså, varje dag ville jag ta livet av mig, på riktigt. Eller så funderade jag på att jag bara skulle gå och mörda dom allihopa och bara ta mitt straff eller skjuta mig själv i huvudet efteråt. Jag trodde inte att det fanns någon utväg för mig alltså, överhuvudtaget.

Även andra intervjupersoner härleder sitt utträde ur den kriminella miljön till avsaknad av lojalitet och närvaro av våld. En av dem beskriver upplevelsen av en förändrad våldsanvändning inom den kriminella miljön som avgörande för sitt beslut att lämna:

Det var bara rätt för mig att lämna tycker jag. Det handlar inte om feighet eller någonting. Jag har själv skjutit tidigare, jag har själv blivit skjuten. Jag har varit med i för många år för att bara backa av feighet eller någonting, det handlar inte om det. Men jag har förlorat vänner på båda sidorna redan, dom är döda idag. Så det har blivit mer, ”men vad fan, allt det här för vad?”. Man har växt in i det men nu blir det ändå, fan vakna till! Din vän dödar din vän, du vet. [...] Det är inga problem om vi går mot någon annan förort. Men nu är det här mot din egen vän. Det är hans mamma, du har växt upp och gått till henne varje dag du vet, och nu ska du kanske döda hennes son och sitta där och vara falsk i hennes ögon. Nej, jag vet inte, det har blivit för personligt för min del egentligen.

Det avgörande tycks vara att våldet börjar upplevas som mer personligt än det gjort tidigare, och att det därigenom får en annan innebörd (vilket även andra intervjupersoner vittnar om). Att vilja lämna den kriminella miljön på grund av att man inte vill skjuta sina vänner kan därför förstås som en känslomässig gränsdragning mellan acceptabla och oacceptabla former av våldsutövning. En annan intervjuperson talar även han om vänskap, och menar att han vill lämna kriminaliteten för att han ändå kommer att förlora – oavsett hur han betar sig.

Man förlorar från bägge sidorna: om du skjuter och om du torskar, du får livstid. Jag har mina vänner, de sitter på livstid. Om du skjuter du får livstid, men om du dör är du död. Alltså, det är slut ändå (slår ihop händerna). Förstår du? Från bägge sidor, man förlorar.

Om man stannar i den kriminella miljön så riskerar man att själv bli skjuten, men man förväntas också skjuta mot andra och riskerar därmed att bli frihetsberövad. Eftersom våldet – särskilt skjutningarna – är så närvarande i miljön tycks det inte vara möjligt att undkomma våld och sanktioner. Det innebär att deltagarna i miljön spelar ett spel som aldrig går att vinna.

Viljan att lämna till följd av att våldet blir alltför påtagligt har också resulterat i utträden som varit abrupta, snarare än resultatet av en pågående process. En intervjuperson, med tämligen hög position i den kriminella miljön, berättar att han lämnade kriminaliteten från den ena dagen till den andra. Detta var till följd att hans vän – som också var delaktig i den kriminella miljön – blivit skjuten. Händelsen tycks därtill ha varit en vändpunkt för honom i bemärkelsen att han då började reflektera över sin egen familj och framtid, i samband med skjutningen.

Man tappar lust, man liksom ... Du vet, det är ändå min vän liksom som jag älskade sjukt mycket. Och mest min familj också. Du vet så. Jag vill också att dom ska må bra och liksom inte veta att dom har någon som håller på med sånt.

Medan det är många intervjupersoner som pratar om aspekter av miljön som gjort att de vill lämna, är det desto färre som talar om att det finns någonting utanför miljön som lockar. Men när vi särskilt har frågat vad intervjupersonerna själva drömmer om är det flera som beskriver en längtan efter det de kallar ”Svenssonlivet”.

Jag älskar det. Det är min dröm att leva så. Jag ska få lägenhet nu om en och en halv månad, som jag kan ... Jag behöver inte oroa mig för att folk ska komma till mig eller för att polisen ska, ingenting sånt. Och jag kan göra precis som jag vill. Jag har en trygg plats där nästan ingen vet vart jag bor.

Det intervjupersonerna söker utanför den kriminella miljön tycks i stora drag handla om att utbilda sig, få ett jobb, ha en bostad och ta hand om sin familj. De söker med andra ord efter en grundläggande trygghet, som sällan eller aldrig tycks ha funnits i den miljö de tidigare varit förankrade i.

Omgivningens reaktioner

De flesta intervjupersonerna beskriver det inte bara som möjligt att lämna, utan menar också att andra ofta ser det som positivt. Denna syn tycks vara utmärkande för den vänskaps- och områdesbaserade kriminella miljö som många intervjupersoner har erfarenhet av. Flera intervjupersoner menar att om någon vill lämna kriminaliteten – till exempel för att man upplever det som en jobbig livsstil, eller för att man vill skaffa familj – så uppmuntaras det och ses som en bra sak. Så här beskrivs det av en intervjuperson:

Om man vill sluta, om man sitter inne, man vill sluta, alla grabbarna de accepterar det. Alla mina vänner och sådant, de accepterar faktiskt om man vill sluta, då man slutar med helt och hållet totalt. Man kan sluta.

En annan intervjuperson menar att man inte heller är bränd om man väljer att lämna miljön, utan att lojaliteten mellan vännerna skulle gälla om man vill återvända i ett senare skede. Relationerna tycks på så vis överskrida gränserna för det kriminella samarbetet, eftersom de varken börjar eller slutar med miljön.

Men trots att intervjupersonerna betonar att det ses som positivt att lämna, verkar det finnas vissa villkor för *när* man kan lämna. Flera intervjupersoner menar att det inte går att lämna om man själv är indragen i en pågående konflikt. Istället måste man först avsluta det som påbörjats. En intervjuperson förklarar det på följande sätt:

Man vill ju inte lämna och bli stämplad som fegisen som lämnade grabbarna i sticket. [...] Jag vet andra folk som valde att hoppa av i gäng och sånt. Och även om dom ville hoppa av då, så gjorde dom inte det, just på grund av att det var en pågående konflikt. Så man väntade ut tills konflikten var klar. Och då sa han ”nu går jag”.

Konsekvensen av att lämna under en pågående konflikt är det inte många som berör. Intervjupersonen ovan ger ett av få exempel på detta. Han berättar att personen som lämnade inte fick någon hotbild mot sig, men att han blev stämplad som feg av andra i miljön. Att inte lämna under en pågående konflikt kan därför vara ett normativt ställningstagande, men det behöver inte innebära repressalier för den som trots allt gör det. I vårt material är det endast en intervjuperson som uppger att han utsatts för repressalier på grund av att han lämnat miljön. Det var dock inte kopplat till en pågående konflikt, utan till organisationsgraden hos grupperingen som han lämnade. Intervjupersonen tillhörde en gruppering med anknytning till ett mc-gäng, och han

tvingades därför betala avgifter för att få lämna. Senare blev han även utpressad och hotad av andra medlemmar. Hans upplevelse skiljer sig alltså radikalt från övriga intervjupersoners beskrivningar, som deltagit i en mer löslig och vänskapsbaserad miljö. Detta illustrerar hur olika delar av den kriminella miljön kan skilja sig åt.

För att vidare understryka detta resonemang kan vi lyssna till ytterligare en intervjuperson som lämnade den kriminella miljön utan att möta hinder i sin omgivning. Så här förklarar han hur det kan komma sig att det var så pass enkelt för honom att lämna:

För jag jobbade för mig själv. Det var inte så att jag tog från någon. [...] Det är inte så hos oss, vill man lämna så lämnar man. Du vet, dom som inte kan lämna och sånt, det är dom som är medlemmar i, vi säger, som Hells Angels, som Black Cobra och sånt här. Men det är inte så hos oss (skrattar till).

I utdraget blir det tydligt hur intervjupersonen kontrasterar sin egen position – en självständig sådan, där han inte tog order från någon annan – mot positionen hos de som är medlemmar i organiserade gäng, där man inte har samma bestämmanderätt.

Betydelsen av att få hjälp

Intervjupersonerna som har lämnat den kriminella miljön har gjort det på olika sätt. Några har fått hjälp av myndigheter och avhopparverksamheter. Ett par intervjupersoner tog själva kontakt med dessa när de upplevde att deras respektive situationer hade eskalerat ur kontroll. Andra intervjupersoner kom i kontakt med myndighetspersoner som en följd av delaktigheten i den kriminella miljön. De som hade kontakt med avhopparverksamheter berättar att de bland annat fick hjälp att flytta till en ny stad, för att få distans till sitt gamla bostadsområde och vännerna där. De fick dessutom hjälp med att ordna boende och sysselsättning. I samtliga fall framstår relationen till enskilda myndighets- och verksamhetspersoner som väldigt viktig. Det har varit genom dessa enskilda kontakter som intervjupersonerna hamnat rätt och fått den hjälp som krävts för att kunna lämna. En intervjuperson beskriver hur han blev omhändertagen av en kontaktperson inom en avhopparorganisation när han försökte lämna sin gruppering men inte visste hur han skulle göra:

Så jag ringde [min kontaktperson], så han bara ”boka biljett till [stad], åk bara hit imorgon, gör så och så, så kommer vi och träffar dig och löser allting”. Men jag var ju tvärparanoid för allt, ”hur fan ska vi lösa allting, var ska jag bo, vad

ska jag göra med grejerna, vad ska jag göra med det och det och det”. Han bara ”kom”, så jag åkte bara dit.

Att vissa av intervjupersonerna var tvungna att samarbeta med polis och andra myndigheter i sina försök att lämna framstår här inte som ett hinder för dem. Det beror på att uppgifterna som de lämnade inte var tänkta att användas i en brottsutredning. En intervjuperson som hade kontakt med polisen under sin utträdesprocess berättar följande om sin upplevelse:

Intervjuperson: Jag var väldigt anti det i början, men då var det så att [polisen sa] ”nej men du behöver inte vittna, vi hjälper dig ändå liksom för att få ett nytt liv”.

Intervjuare: Så det var en ganska avgörande grej att du inte behövde vittna?

Intervjuperson: Precis, annars hade jag aldrig ställt upp.

Det framstår dock som att det är betydligt svårare för personer som försöker lämna den kriminella miljön på egen hand, utan att få stöd av exempelvis avhopparverksamheter. Det blir synligt i en intervju med en person som brutit med sin tidigare gruppering och sina gamla vänner samt flyttat till ett annat bostadsområde. Han har inte heller mycket kontakt med sin familj, eftersom de bor kvar i det gamla området (där intervjupersonen inte är bekväm med att vistas). Han har haft viss kontakt med enskilda myndighetspersoner men har ordnat jobb och bostad på egen hand. Hans upplevelse kontrasterar kraftigt den hos tidigare beskrivna intervjupersoner:

Jag är alltså helt ensam och krigar mot allt. Krigar med att hitta jobb, krigar med att hitta bostad, krigar med miljön, krigar med återfall, krigar med att skaffa en familj. Kriga, kriga, kriga. Varje dag jag krigar. Det är ingen som finns där för mig. Den enda som klappar mig på axeln, det är jag själv som klappar mig själv. Det är ingen annan. Jag är inte ute efter att folk ska säga ”bra jobbat”, för det är någonting vi måste alla göra. Men tyvärr, jag har hamnat i en knepig situation där jag idag ... Jag behöver åtminstone lite hjälp.

Denna intervjuperson upplever sig alltså som ensam och positionerad utanför samhällets sociala skyddsnät. Därför är det kanske inte förvånande att han – till skillnad från andra intervjupersoner – talar mycket om sin rädsla för att förlora allt han försökt bygga upp.

Försök föreställa dig en dag när du blir av med allt. Vad fan skulle du göra? Vart än du går, folk stänger dörren i ditt

ansikte. Vad gör du då? Gå inte runt och fråga alla, fråga dig själv. Vad gör du i den situationen? [...] Om jag blir av med mitt jobb och lägenhet, vad tror du att jag kommer göra? Jag har fått frågan många gånger. Ja, men jag kommer bli kriminell igen. Jag har ingen annan väg att ta.

Det finns alltså många svårigheter förknippade med att lämna den kriminella miljön. Oro för återfall, som intervjupersonen ovan berör, är en av dem. En annan är att andra fortfarande betraktar en som kriminellt aktiv. Flera intervjupersoner beskriver situationer där de fortfarande blir misstänkliggjorda och stoppade av polisen. En av dem funderar högt på hur det kommer att bli för honom framöver: ”ska jag behöva va stämplad i hela livet?”. Ytterligare en svårighet kan vara att få jobb efter att man lämnat den kriminella miljön. En intervjuperson, som haft jobb och nu söker arbetslöshetsersättning, beskriver uppgivenheten som detta kan leda till:

Det känns redan hopplöst. I alla fall för mig, du vet, jag jobbade nu i ett år, men nu är jag här igen. Jag funderar ”ey, är det så här det ska vara?”. Men jag vill ändå du vet fixa mitt liv så här, jag ska ha det bättre, jag ska, men [min förra chef] vägrar fucking skicka arbetsgivarintyg. [...] Är det inte mycket enklare då att bara skita i det?

Betydelsen av att ha en sysselsättning verkar vara stor. Ett gemensamt tema för många av intervjupersonerna som har lämnat den kriminella miljön är nämligen att de haft en anställning eller någon annan form av sysselsättning (som en praktikplats eller studier). Det tycks ha varit viktigt för deras möjlighet att upprätthålla distansen till den kriminella miljön. En intervjuperson beskriver exempelvis att hans nya rutiner, exempelvis att han måste lägga sig tidigt om kvällarna för att orka gå till jobbet dagen efter, gör det lättare för honom att hålla sig ifrån situationer som kan leda till återfall i brott. Det viktiga för honom tycks inte vara att tjäna några större summor pengar, utan snarare att tjäna tillräckligt mycket för att kunna hålla sig undan kriminalitet.

Erfarenheter av att vara frihetsberövad

Några intervjupersoner beskriver sin tid som frihetsberövade, i såväl häkte som anstalt, som viktig för att lyckas lämna den kriminella miljön. De menar att frihetsberövandet möjliggjorde distans till miljön, vilket i sin tur skapade tid för självreflektion. Vikten av att få distans till vardagen i den kriminella miljön knyts av vissa intervjupersoner till religionens betydelse. En av dem beskriver exempelvis att han kom i kontakt med sin religion när han satt häktad, vilket hjälpte honom att finna mening i en

alternativ livsstil. Även en annan intervjuperson berör religion när han beskriver sin tid på anstalt:

Alltså idag så är jag glad att jag fick ett straff. Och jag säger inte att jag blev dömd på rätt sätt, men jag är ändå glad att jag fick det straffet. För det var det som möjliggjorde för mig att, jag behövde distansera mig från allting. [...] Och kunna rannsaka saker och ting och ta ett beslut. Så på det sättet är jag tacksam för att jag fick ett straff. [...] Som nån skulle säga, gud straffade mig. Nej, gud straffade inte mig, men han förstod att det var det här som var tvungen att hända för att jag ska kunna gå en annan väg helt enkelt.

Samtidigt finns det intervjupersoner som anser att frihetsberövandet inte har haft någon positiv inverkan. De menar att de inte har fått hjälp att förbereda sig för att försöka lämna den kriminella miljön när de väl suttit av sitt straff. En intervjuperson, som för tillfället är frihetsberövad, berättar följande:

Jag säger hela tiden, vi behöver hjälp, vi behöver ha vård, vi behöver hjälp verkligen så att man kommer ut. Man lär sig ingenting här. Om jag sitter mitt straff, jag muckar snart, om jag inte får hjälp här, om dom inte hjälper mig, vad händer? Jag ska komma ut, vad ska jag göra? Jag får inga pengar, Kronofogden är ända hit, jag kommer drunkna snart i skulder, var ska jag försörja mig? Berätta? Det är klart att jag måste gå och fortsätta med min verksamhet. Vad är min verksamhet? Det är droger, det är knark.

Att inte veta vad alternativet är

Bristen på realistiska alternativ framstår alltså som ett viktigt hinder för att lyckas lämna den kriminella miljön. Bland våra intervjupersoner finns inte bara de som uppger att de idag har en konventionell livsstil, utan även de som inte tagit något beslut om att lämna. Några återkommer till att de inte vet hur de överhuvudtaget skulle kunna lämna. En av våra yngre intervjupersoner berättar att han inte tror att han kommer kunna skaffa ett vanligt jobb, till följd av att han förekommer i belastningsregistret och inte läst på gymnasiet. Han vet därför inte hur han skulle kunna försörja sig på något annat sätt än på narkotikaförsäljning. En annan intervjuperson, som också är ung, är inne på samma spår och menar att han inte har några alternativ till kriminalitet – han behärskar helt enkelt inte något annat.

Även intervjupersoner som berättar att de vill lämna är osäkra på hur det ska gå till i praktiken och om det överhuvudtaget är möjligt – ”det är många som vill komma ut men de vet inte

hur”, som en intervjuperson uttrycker saken. I mångt och mycket handlar det om att inte veta vilka alternativ som finns – att inte veta vad det är man lämnar den kriminella miljön till förmån för.

Om du inte har jobb, om du inte har familj som stöttar dig eller någon annan som stöttar dig, ja sådana liknande saker. Om du inte har någonting, vad ska du gå till? Man måste planera lite, man kan inte bara ”ja men nu slutar jag”. Du måste planera, det här är ditt liv. Förstår du? Det är som att säga att du har varit inne i mäklarlivet, fastighetsmäklarlivet hela tiden och sen plötsligt ”ja men nu, jag ska sluta, jag ska göra något annat”. Men okej, vad ska jag göra?

Även intervjupersoner som redan lämnat, med stöd från exempelvis avhoppbarverksamheter och myndigheter, vittnar om denna osäkerhet. De menar att det är svårt att veta vilken hjälp som finns tillgänglig och hur man ska gå tillväga för att finna alternativ till att vistas i den kriminella miljön.

Alltså vi har ju [avhoppbarverksamheter] idag, men jag hade aldrig vänt mig till någon av dem. Jag visste inte ens att de fanns så att det är väl lite det alltså, att man vet inte att det finns hjälp att få. [...] Det är jättesvårt att få den hjälpen. Och det är mycket byråkrati och det ska godkännas här och godkännas där och Socialtjänsten ska vara med och allt vad det nu kan vara. Och jag fick avslag väldigt många gånger tills jag fick ett ja då helt enkelt. Så alltså, att man får hjälp lättare och att man vet om att det finns hjälp att få är en stor bidragande faktor till att folk vill lämna, för att många vill lämna men de vet inte hur.

Trots att det i materialet finns många exempel på personer som i någon mån uppger att de lämnat den kriminella miljön, så verkar det ha gått ganska långt innan de haft möjlighet att göra så. Det framgår exempelvis i termer av att de hunnit uppleva mycket våld innan de lyckats lämna. Att inte veta vilka alternativ som finns tillgängliga eller vad man kan göra rent praktiskt för att lämna, framstår som en bidragande faktor till detta.

Avslutande reflektioner

I det här kapitlet har vi beskrivit olika sätt att hantera konflikter på som inte innefattar skjutvapenvåld. Medling framstår som ett gångbart alternativ som ibland tycks minska dödligheten i konflikterna, så länge det sker inom ramarna för den kriminella miljöns övergripande logik. Det viktigaste för en lyckad medling tycks vara att medlaren är en person som samtliga konflikt-deltagare har förtroende för, vilket främst härstammar från att

medlaren själv har erfarenhet av och goda relationer inom miljön (jfr Skogan m.fl. 2008). Detta innebär samtidigt att medlare som saknar denna förankring i kriminalitet inte anses lika pålitliga.

Medling beskrivs som något vanligare av intervjupersoner med en förhållandevis hög position i den kriminella miljön, vars ställning inte är direkt beroende av deras våldsutövning. Men det finns även beskrivningar av medlingssituationer som involverat personer med betydligt lägre position än så. Då beskriver intervjupersonerna att medlingen lyckats tack vare att de dragit nytta av personens egen ambivalens inför våldsutövningen, i syfte att finna utrymme för en alternativ form av konflikthantering. Det tycks dock vara svårt att medla om det finns starka förväntningar på en hämndaktion, exempelvis när en konflikt redan gått så långt att någon blivit skjuten. Användningen av skjutvapen kan således begränsa de alternativ som konfliktdeltagarna upplever sig ha (jfr Fagan och Wilkinson 1998).

Ett annat sätt att undkomma skjutvapenvåld på är att lämna den kriminella miljön, vilket flera av våra intervjupersoner har erfarenhet av. Många av dessa ger uttryck för att miljön inte var som de tänkt sig. Denna känsla tycks grundas dels i att lojaliteten och gemenskapen inom grupperingen bröts ner över tid, dels i att våldet inom miljön kom alltför nära eller blev alltmer påtagligt. Dessa omständigheter knuffade på så vis ut våra intervjupersoner ur den kriminella miljön, genom att deras deltagande i miljön skiftade innebörd (jfr Carson och Vecchio 2015). Detta är i sig inte ovanliga anledningar till att vilja lämna en kriminell livsstil. Tidigare forskning har mer övergripande noterat att delaktighet i kriminella miljöer sällan är livslånga projekt, och det är inte ovanligt att många lämnar i takt med att de själva blir äldre. På sätt och vis kan man därför säga att man växer ut ur brottsligheten (Carlsson 2016, kapitel 7).

Att träda ut ur en kriminell miljö är dock en komplex process. Några intervjupersoner beskriver att de har lyckats, medan andra endast uttrycker en önskan om att lämna eller är osäkra på vad de ska göra. Det största hindret tycks inte ligga i att det inte är tillåtet att lämna, utan att ens deltagande i den kriminella miljön omfattar så stora delar av ens liv att det blir svårt att se realistiska alternativ (jfr Hagan 1993). Detta exemplifieras i svårigheterna att få jobb om man varit kriminellt aktiv. Det är därför inte förvånande att de som lyckats lämna framhäver just betydelsen av få hjälp och stöd att utforma en ny livsstil. De beskriver det här stödet som avgörande för deras utträde ur den kriminella miljön. Särskilt betydelsen av en enskild kontaktperson betonas i materialet. Det handlar alltså inte bara om att ”komma ut *ur* någonting, utan också att komma ut *till* något annat” (Carlsson 2016, s. 76).

Slutsatser och diskussion

Ur vårt material framträder tre teman, som vi bedömer vara av central betydelse för skjutvapenvåldet i den kriminella miljö som rapporten belyser. De berör relationerna inom den kriminella miljön och deras inverkan på miljöns strukturer; skjutvapenvåldets betydelse för aktörerna i miljön; samt narkotika- och skjutvapenmarknadens betydelse för våldet. Denna avslutande del av rapporten är disponerad utifrån dessa övergripande teman.

Med utgångspunkt i respektive tema resonerar vi också kring skjutvapenvåldets ökning. Det är förstås inte oproblematiskt att försöka belysa förändring utifrån den här typen av intervju-material. Intervjupersonernas bild av miljöns utveckling färgas sannolikt både av att de själva blivit äldre och av deras nuvarande omständigheter. Det är svårt att veta i viken mån de beskriver miljöns utveckling, sina egna kriminella karriärer eller mer ger uttryck för en allmän känsla av att ”det var bättre förr”. Det manar till försiktighet i vår tolkning av resultaten. Samtidigt är det svårt att undvika frågan om förändring. Skjutvapenvåldets ökning tyder på att något faktiskt har hänt i delar av den kriminella miljön, vilket flera intervjupersoner dessutom ger uttryck för. Att intervjupersoner i olika åldrar, med olika grader av distans till miljön, ger så pass samstämmiga beskrivningar av utvecklingen är också värt att understryka. Utgångspunkten för diskussionen är därför att det trots allt är värt att lyfta fram ett antal möjliga förklaringar till våldets utveckling som vi kan skönja i materialet. De bör åtminstone vara värdefulla som komplement till andra material eller som hypoteser för framtida studier.

Rapporten ger heller inga raka svar på vad som kan göras för att vända utvecklingen. Den är främst ett kunskapsunderlag som, i kombination med andra studier och data, förhoppningsvis kan bidra till en bättre förståelse av skjutningarna. En sådan förståelse är i sig en förutsättning för att bedriva brottsförebyggande arbete. Inom ramen för våra tre centrala teman kan vi identifiera områden som sannolikt är av stor betydelse för att långsiktigt motverka skjutvapenvåld, eftersom de tycks upprätthålla den

kriminella miljön i sin nuvarande form (jfr Tita m.fl. 2007). Även dessa kommer att diskuteras i kapitlet.

Instabila relationer och återväxten i miljön

Ett första framträdande tema handlar om den kriminella miljöns instabilitet. Intervjupersonerna beskriver föränderliga samarbeten, som bygger på ”vänskap” och ”lojalitet” som de haft med sig in i miljön. Detta ligger långt ifrån de mer formaliserade organisationer som vi finner i andra kriminella miljöer. Vänskapsrelationerna tycks ha gjort det möjligt för våra intervjupersoner att verka relativt flexibelt – ibland självständigt och ibland tillsammans med andra. Men denna rörlighet skapar också kontinuerligt nya konkurrenssituationer och konfliktytor. Eftersom man inte i någon större utsträckning är beroende av stabila samarbeten för att bedriva sin verksamhet eller bygga sitt rykte, ligger det hela tiden nära till hands att vänskap och lojalitet plötsligt vänds till konkurrens och fiendskap. I frånvaron av strukturer som kan hantera uppkomna konflikter tycks instabiliteten därmed bidra till våldet.

Relationerna speglar återväxten i den kriminella miljön sådan som den framträder ur materialet. Flera intervjupersoner beskriver den kriminella miljön som en vardaglig närvaro i bostadsområdet under uppväxten. Närheten gör att individer, genom sina vänner och bekanta i området, kan komma att glida in i kriminalitet på ett närmast omärkligt sätt. Det tycks alltså sällan handla om någon aktiv rekrytering. Den kriminella miljöns instabilitet kan på så vis hänga samman med dess synliga närvaro och tillgänglighet i det egna bostadsområdet. Polisen uppskattar att antalet utsatta områden – områden där kriminalitet har denna typ av synlig påverkan på lokalsamhället – ökat under senare år (Rikskriminalpolisen 2014, Polismyndigheten 2015, Polismyndigheten 2017). I rapportens inledning redovisades också att skjutvapenvåldet – och skottlossningarna överlag – är särskilt vanliga i storstadsområden som präglas av socioekonomiskt utanförskap (Brå 2015a; Brå 2015b). Vårt material understryker betydelsen av detta större sociala sammahang. Det visar hur återväxtens mönster speglas i de ostrukturerade samarbetena, som hela tiden skapar nya konfliktytor. Det är möjligt att förändringar i dessa mönster haft betydelse för strukturerna i miljön och därmed för det ökade skjutvapenvåldet.

Övergripande satsningar inom socialt utsatta områden

Intervjupersonerna förmedlar alltså en bild av att närheten till den kriminella miljön i deras bostadsområden, ofta förortsområden, haft betydelse för den kriminella miljöns struktur och

därigenom för konflikterna i miljön. Det understryker att den kriminella miljön inte kan förstås som isolerad i relation till det övriga samhället, utan den speglar övergripande samhälleliga förändringar och förhållanden. I ett långsiktigt brottsförebyggande arbete mot skjutningar bör man därför ta hänsyn till dessa grundläggande faktorer. Här kan mer övergripande satsningar, exempelvis inom socioekonomiskt svaga områden, behöva övervägas, liksom tidiga insatser för ungdomar som begår brott (se Brå 2016b; Sarnecki 2016). Vidare ger våra intervjupersoner bilden av en tämligen rörlig och instabil kriminell miljö, bestående av ombytliga relationer och samarbeten. Det kan försvåra för insatser som särskilt riktar in sig på kriminella gäng och grupperingar, eftersom våra intervjupersoner framhäver föränderlighet och självständighet framför tillhörighet till en klart avgränsad grupp.

Våldets betydelse i den kriminella miljön

En andra viktig slutsats är att skjutvapnen och våldet fyller viktiga funktioner i den kriminella miljön. Intervjupersonerna beskriver genomgående skjutvapenvåldet som ett sätt att bygga sitt rykte och bli någon att räkna med. Oavsett vad konflikterna ursprungligen handlar om kan de bli arenor för kampen om rykte och position. "Lättkränktheten" i miljön framstår därmed i första hand som ett uttryck för att allt kan få avgörande betydelse när ens rykte och position står på spel. Intervjupersoner beskriver också att mer och grövre våld krävs för att flytta fram eller skydda den egna positionen. Det kan tolkas som att våldet, sett som ett sorts kapital, genomgår en inflationsprocess. Allt som krävs är att aktörerna i miljön agerar utifrån antaganden om att eskalering av våld är ofrånkomligt, för att det också ska bli så. En möjlig tolkning är att ryktet – och därmed våldet – också blir viktigare som konkurrensmedel när varken narkotikatillgång, relationer eller förtroenden är bristvaror i miljön, så som intervjupersonerna beskriver det.

Att delta i den kriminella miljön medför alltså stora risker, eftersom kampen om position pågår på liv och död. Intervjupersonerna beskriver att många införskaffar vapen för att skydda sig, och att man försöker "skjuta sig fri". Rädslan för att bli skjuten tycks påtaglig, och för vissa bekräftas den genom att de själva blivit utsatta för våld. Samtidigt är skjutvapnet som försvarsmedel en paradox, eftersom det riskerar att ge upphov till nya hotbilder och hämndaktioner. På så vis kan skjutvapen istället accelerera användningen av våld inom miljön, trots att målet var att undvika det. Det finns även en uppfattning om att alternativen är få för den som vill delta i miljön. Det stärker i sin tur upplevelsen av

våldet som ofrånkomligt (även om vi också ser att vissa alternativ ibland tycks vara möjliga).

Stimulera utträden ur den kriminella miljön

Den oro över att själv bli skjuten som intervjupersonerna uttrycker tyder på att det är meningsfullt att arbeta för att stimulera utträden ur miljön. Flera intervjupersoner som lyckats lämna miljön beskriver vikten av att få hjälp och stöd från utomstående. Andra som ännu inte har lämnat miljön beskriver att de vill göra det, men inte vet *hur*. Därmed bör kontaktpersoner och olika avhopparverksamheter vara betydelsefulla för det brottsförebyggande arbetet, och informationen om dessa verksamheter måste dessutom vara tillgänglig (jfr Brå 2016c).

Det är även värt att ta fasta på våra intervjupersoners berättelser om att den kriminella miljön inte var som de tänkt sig. Många uttrycker att erfarenheter av svek och våld gjort att de i perioder tvivlat på sin delaktighet i miljön. Det kan alltså vara så att man är särskilt mottaglig för insatser ämnade att motivera en lämnandeprocess i samband med exempelvis särskilt våldsamma händelser. Detta kan vara viktigt för insatser inom bland annat Kriminalvården (jfr Carson och Vecchio 2015).

Narkotika- och skjutvapenmarknaden

Ett tredje tema av central betydelse är de illegala marknader som utgör huvudnäringen i miljön och därmed upprätthåller den. Detta tycks i första hand vara narkotikamarknaden. Flera intervjupersoner menar exempelvis att det var genom cannabismarknaden som de introducerades till den kriminella miljön. Att få tag på narkotika för försäljning tycks inte ha varit något egentligt problem för dem. Däremot beskrivs konkurrensen om positioner och kunder som intensiv, vilket ger upphov till konflikter. Miljöns instabilitet, som vi skrev om tidigare, kan alltså även kopplas till narkotikamarknadens dynamik. Några intervjupersoner talar även om att narkotikamarknaden förändrats över tid, och menar särskilt att cannabismarknadens lägre skikt blivit ”öppnare” och lättare att ta sig in i.

När illegala marknader förändras kan det få återverkningar för den kriminella miljön i stort. Det har exempelvis förts resonemang om att introduktionen av preparatet crack på den amerikanska narkotikamarknaden bidrog till ökningen av skjutvapenvåld bland unga under slutet av 1980-talet (Blumstein 1995). På ett liknande vis skulle det kunna vara så att det ökade skjutvapenvåldet i Sverige hänger samman med förändringar på narkotikamarknaden. Enligt kriminalstatistiken har antalet anmälda narkotikabrott samt antalet misstänkta respektive lagförda för

narkotikabrott ökat under det senaste decenniet (Brå 2018b, Brå 2018c, Brå 2018d). Ökningen gäller även narkotikabeslagen (Brå 2017b, Polismyndigheten och Tullverket 2012, Tullverket 2017). Denna utveckling bör emellertid tolkas med stor försiktighet, eftersom både kriminal- och beslagsstatistiken i hög utsträckning påverkas av myndigheternas resurser och prioriteringar (Brå 2017a). Värt att notera är också att Centraförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning endast uppskattar en svag ökning av narkotikaanvändningen i sin senaste rapport om drogutvecklingen i Sverige (CAN 2017). Det är därför svårt att uttala sig om huruvida det skett några betydande förändringar av volymerna på narkotikamarknaden.

Men det är möjligt att mer kvalitativa förändringar av narkotikamarknadens strukturer kan ha bidragit till att förändra den kriminella miljön. Det kan exempelvis handla om att en del av marknaden under senare årtionden flyttat ut på nätet och att smarta telefoner påverkat möjligheterna för säljare och köpare att göra affärer (jfr May och Hough 2004). Det finns också tecken på att öppen narkotikahandel, så kallad ”gatuhandel”, tilltagit, inte minst i det som benämns som socialt utsatta områden (se exempelvis Studio Ett 2018). En tidigare Brå-rapport, som bygger på intervjuer med narkotikadistributörer, är också inne på att narkotikamarknadens strukturer förändrats över tid (Brå 2007). Där menar man att det tycks ha skett ett generationsskifte, då yngre och mer våldsbenägna aktörer tagit allt större plats – vilket även några intervjupersoner i den aktuella studien vittnar om.

Våra intervjupersoner beskriver även att tillgången på skjutvapen ökat något, jämfört med tidigare (jfr Brå 2016a). Det går inte att säga om ökad tillgång på skjutvapen bidragit till att allt fler i den kriminella miljön går beväpnade, men även det framstår som möjligt utifrån materialet. I vilket fall tycks de flesta anta att alla i miljön är beväpnade, och därmed finns det också en hög beredskap för att skjuta först. Brå (2015a) har tidigare lyft fram vapentillgången som en möjlig förklaring till det förändrade skjutvapenvåldet, men understrukit att förekomsten av illegala vapen är svår att uppskatta. Samtidigt kunde det även konstateras att polis och tull bedömde att förekomsten av framför allt illegala enhandsvapen ökat, samt att en sådan ökning vore förenlig med exempelvis ökningen av antal självmord med enhandsvapen.

Vi kan inte i den här rapporten uttala oss om huruvida ökningen av skjutvapenvåld är ett resultat av förändringar av de illegala marknaderna eller inte, men det framstår som en intressant fråga för framtida studier.

Minska tillgången och efterfrågan på narkotika

Oavsett narkotikamarknadens betydelse för *ökningen* av skjutvapenvåldet ger vårt material en tydlig bild av att narkotikamarknaden har betydelse för uppkomsten av konflikter och skjutningar. Mot bakgrund av detta kan det vara relevant att fokusera delar av det brottsförebyggande arbetet på att ytterligare minimera införseln av narkotika från utlandet. Det är förvisso inte realistiskt att vänta sig att narkotikamarknaden slås ut till följd av en strypt införsel. Kriminella marknader är tämligen anpassningsbara och föränderliga – och därför, i viss bemärkelse, motståndskraftiga (se May och Hough 2004; Zaitch 2002). Narkotikamarknaden upprätthålls dock inte bara av införsel och tillgång, utan även av *efterfrågan*. Som vi har sett i materialet verkar det exempelvis inte vara ovanligt med konflikter som har sin grund i just konkurrens om försäljningsområden och kunder. Därför bör man även beakta efterfrågan när man utformar brottsförebyggande insatser, och då kanske särskilt i områden bortom de socioekonomiskt svaga (se Brå 2018e).

Minska tillgången på skjutvapen och ammunition

De skjutvapen som används i den kriminella miljön kommer i första hand från utlandet. Om det går att reducera mängden illegala skjutvapen och ammunition som förs in i Sverige, kan det alltså påverka förekomsten av skjutvapenvåld. Det går visserligen inte att säga om det istället skulle leda till att deltagarna i den kriminella miljön tar till andra vapen (som knivar). Men genom att rikta insatser mot att förhindra införsel av skjutvapen och ammunition är det möjligt att åtminstone reducera det *dödliga* våldet i miljön och därmed även riskerna för allmänheten, eftersom det angriper både ”the mechanism of delivery (the gun) and the agent of harm (the bullet)” (Tita m.fl. 2006, s. 311; se även de Vries 2013). Rapportens resultat tyder också på att konflikternas dynamik påverkas av att deltagarna måste förutsätta att alla alltid har tillgång till skjutvapen. Det skulle möjligen kunna förändras om tillgången begränsades ytterligare.

Referenser

Anderson, E. (1999). *Code of the street: decency, violence, and the moral life of the inner city*. New York: W.W. Norton & Company Ltd.

Becker, H.S. (2008). *Tricks of the trade: yrkesknep för samhällsvetare*. Malmö: Liber.

Blumstein, A. (1995). Youth Violence, Guns, and the Illicit-Drug Industry. *Journal of Criminal Law and Criminology*. 86(1): 10-36.

Bourgois, P. (2003). *In search of respect: selling crack in El Barrio*. 2 uppl. Cambridge: Cambridge University Press.

Braga, A.A. & Weisburd, D.L. (2012). The Effects of “Pulling Levers” Focused Deterrence Strategies on Crime. *Campbell Systematic Reviews*. 2012: 6.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2007). *Narkotikadistributörer. En studie av grossisterna*. Rapport 2007:7. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2014). *Korruption i Myndighetssverige. Otillåten påverkan mot insider*. Rapport 2014:14. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2015a). *Det dödliga våldet i Sverige 1990-2014. En beskrivning av utvecklingen med särskilt fokus på skjutvapenvåldet*. Rapport 2015:24. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2015b). *Skjutningar 2006 och 2014 – omfattning, spridning och skador*. Kortanalys 7/2015. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2016a). *Kriminella nätverk och grupperingar. Polisens bild av maktstrukturer och marknader*. Rapport 2016:12. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

- Brottsförebyggande rådet, Brå (2016b). *Insatser mot brott och otrygghet i socialt utsatta områden. En kunskapsöversikt*. Rapport 2016:20. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2016c). *Stöd till avhoppare från kriminella grupperingar. En nationell kartläggning*. Rapport 2016:6. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2017a). *Brottsutvecklingen i Sverige fram till år 2015*. Rapport 2017:5. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2017b). *Indikatorer för organiserad brottslighet*. PM. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2018a). *Konstaterade fall av dödligt våld. En granskning av anmält dödligt våld 2017*. Kriminalstatistik 2017. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2018b). *Anmälda brott*. Kriminalstatistik 2017. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2018c). *Misstänkta personer*. Kriminalstatistik 2017. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2018d). *Personer lagförda för brott*. Kriminalstatistik 2017. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Brottsförebyggande rådet, Brå (2018e). *Narkotikaanvändning och misstankar om eget bruk bland ungdomar i Stockholm*. Kortanalys 2/2018. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.
- Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN (2017). *Drogutvecklingen i Sverige 2017*. Rapport 164. Stockholm: Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning.
- Carlsson, C. (2016). *Att lämna våldsbejakande extremism. En kunskapsöversikt*. Forskningsrapport 2016/1. Stockholm: Institutet för Framtidsstudier.
- Carson, D.C. & Vecchio, J.M. (2015). "Leaving the Gang: A Review and Thoughts on Future Research". I: Decker, S.H. & Pyrooz, D.C. (red.). *The Handbook of Gangs*. Oxford: Blackwell Publishing, s. 257-275.
- Cobbina, J.E., Miller, J. & Brunson, R.K. (2008). Gender, neighborhood danger, and risk-avoidance strategies among urban African-American youths. *Criminology*. 46(3): 673-709.
- Decker, S.H. (1996). Collective and normative features of gang violence. *Justice Quarterly*. 13(2): 243-264.
- Decker, S.H. (2001). "The impact of organizational features on gang activities and relationships". I: Klein, M.W., Kerner, H-J.,

- Maxson, C. & Weitekamp, E. (red.). *The Eurogang Paradox: Street Gangs and Youth Groups in the U.S. and Europe*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, s. 21-39.
- Downing, S. & Copeland, B. (2015). Criminality, Interpersonal Proximity and the Stop-Snitching Code: An Examination of Offender and Non-Offender Perceptions. *Current issues in Criminal Justice*. 26(3): 269-287.
- Fagan, J. & Wilkinson, D.L. (1998). Guns, Youth Violence, and Social Identity in Inner Cities. *Crime and Justice*. 24: 105-108.
- Forkby, T. & Liljeholm Hansson, S. (2011). *Kampen för att bli Någon. Bilden av förorten och riskfyllda utvecklingsvägar i Göteborg*. Rapport 1:2011. Göteborg: FoU i Väst.
- Hagan, J. (1993). The social embeddedness of crime and unemployment. *Criminology*. 31(4): 465-491.
- Hagan, J. & McCarthy, B. (1997). *Mean Streets: youth crime and homelessness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hales, G., Lewis, C. & Silverstone, D. (2006). *Gun crime: the market in and use of illegal firearms*. Home Office Research Study 298. London: Home Office.
- Hallsworth, S. & Silverstone, D. (2009). "That's life innit". A British perspective on guns, crime and social order. *Criminology & Criminal Justice*. 9(3): 359-377.
- Heber, A. (2017). 'You thought you were superman': violence, victimization and masculinities. *British Journal of Criminology*. 57: 61-78.
- Holstein, J.A. & Gubrium, J.F. (1995). *The active interview*. Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Järvinen, M. (2001). Accounting for Trouble: Identity Negotiations in Qualitative Interviews with Alcoholics. *Symbolic Interaction*. 24(3): 263-284.
- Kolind, T., Sogaard, T.F., Hunt, G. & Thylstrup, B. (2017). Transitional narratives of identity among ethnic minority youth gangs in Denmark: from collectivism to individualism. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*. 18(1): 3-19.
- Korsell, L. (2003). *Bokföringsbrott: en studie i selektion*. Diss. Stockholm: Stockholms Universitet.
- Lalander, P. (2009). *Respekt: gatukultur, ny etnicitet och droger*. Malmö: Liber.

- Luckenbill, D.F. & Doyle, D.P. (1989). Structural position and violence: developing a cultural explanation. *Criminology*. 27(3): 419-436.
- Malmö stad (2018). *Sluta skjut*. Tillgänglig på: <https://malmo.se/Kommun--politik/Sa-arbetar-vi-med.../Trygghetsfragor-i-Malmo/Sarskilda-utmaningar/Skjutningarna.html>. Hämtat den 17 december 2018.
- Marano, D. (2015). *Juvenile offenders and guns: voices behind gun violence*. New York: Palgrave Macmillan.
- May, T. & Hough, M. (2004). Drug markets and distributions systems. *Addiction Research and Theory*. 12(6): 549-563.
- Morselli, C. (2012). Assessing network patterns in illegal firearm markets. *Crime, Law & Social Change*. 57: 129-149.
- Polismyndigheten (2015). *Utsatta områden – sociala risker, kollektiv förmåga och oönskade händelser*. Offentlig version. Stockholm: Nationella operativa avdelningen.
- Polismyndigheten (2017). *Utsatta områden – social ordning, kriminell struktur och utmaningar för polisen*. Öppen version. Stockholm: Nationella operativa avdelningen.
- Polismyndigheten (2018a). *Insatser mot illegala vapen och explosiva varor i landet. Slutredovisning av regeringsuppdrag*. Rapport Ju2015/09349/PO. Stockholm: Polisens tryckeri.
- Polismyndigheten (2018b). Bekräftade skjutningar i hela landet. Opublicerat PM. Nationella operativa avdelningen, 2018-11-22.
- Polismyndigheten (2019a). *Satsning mot grov brottslighet i region Stockholm*. Tillgänglig på: <https://polisen.se/om-polisen/polisens-arbete/organiserad-brottslighet/satsning-mot-grov-brottslighet-i-region-stockholm/>. Hämtat den 4 januari 2019.
- Polismyndigheten (2019b). *Polisens arbete med skjutningar i Stockholm*. Tillgänglig på: <https://polisen.se/aktuellt/nyheter/2018/november/arbetet-med-skjutningar-i-region-stockholm/>. Hämtat den 4 januari 2019.
- Polismyndigheten och Tullverket (2012) *Drogsituationen. Lägesbild i Sverige 2000-2012*. Stockholm: Polismyndigheten.
- Tullverket (2017). *Årsredovisning 2016*. Stockholm: Tullverket.
- Presser, L. (2009). The narratives of offenders. *Theoretical Criminology*. 13(2): 177-200.
- Rikskriminalpolisen (2014). *En nationell översikt av kriminella nätverk med stor påverkan i lokalsamhället*. Sekretessprövad version. Stockholm: Rikskriminalpolisen.

Rosenfeld, R., Jacobs, B.A. & Wright, R. (2003). Snitching and the code of the street. *British Journal of Criminology*. 43: 291-309.

Rostami, A. (2016). "Våldets betydelse för organisering av kriminella gäng". I: Edling, C. & Rostami, A. (red.). *Våldets sociala dimensioner: individ, relation, organisation*. Lund: Studentlitteratur, s. 167-186.

Rostami, A., Mondani, H., Liljeros, F. & Edling, C. (2017). Criminal organizing applying the theory of partial organization to four cases of organized crime. *Trends in Organized Crime*. DOI 10.1007/s12117-017-9315-6.

Rostami, A., Mondani, H., Carlsson, C., Sturup, J., Sarnecki, J. & Edling, C. (2018). *Våldsbejakande extremism och organiserad brottslighet*. Forskningsrapport 2018/4. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.

Sampson, R.J. & Laub, J.H. (2005). "A general age-graded theory of crime: lessons learned and the future of life-course criminology". I: Farrington, D.P. (red.). *Integrated developmental and life-course theories of offending*. New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, s. 165-181.

Sandberg, S. (2008). Street capital: ethnicity and violence on the streets of Oslo. *Theoretical Criminology*. 12(2): 153-171.

Sandberg, S. (2010). What can 'lies' tell us about life? Notes towards a framework of narrative criminology. *Journal of Criminal Justice Education*. 21(4): 448-465.

Sandberg, S. & Pedersen, W. (2011). *Street Capital: Black Cannabis Dealers in a White Welfare State*. Bristol: Policy Press.

Sandberg, S., Tutenges, S. & Copes, H. (2015). Stories of violence: a narrative criminological study of ambiguity. *British Journal of Criminology*. DOI 10.1093/bjc/azv032.

Sarnecki, J. (2016). *Brottslighet och motåtgärder i socioekonomiskt utsatta områden*. Kan hämtas på Fores webbplats: <http://fores.se/wp-content/uploads/2016/01/Hela-staden-bryt-segregationen-2016-01-21.pdf>.

Sheley, J.F. & Wright, J.D. (1993). Motivations for Gun Possession and Carrying Among Serious Juvenile Offenders. *Behavioral Sciences and the Law*. 11: 375-388.

Skeggs, B. (2000). *Att bli respektabel: konstruktioner av klass och kön*. Göteborg: Daidalos.

Skogan, W.G., Hartnett, S.M., Bump, N. & Dubois, J., Hollon, R. & Morris, D. (2008). *Evaluation of CeaseFire-Chicago*. Evanston: Northwestern University.

Socialstyrelsen (2018). *Högsta antalet dödsskjutningar bland unga män sedan 1987*. Presmeddelande 2018-10-24. Tillgängligt på: <http://www.socialstyrelsen.se/nyheter/2018/hogstaantaletdodsskjutningarblandungamansedan1987>. Hämtat den 27 oktober 2018.

Solhjell, R., Saarikkomäki, E., Haller, M.B., Wästerfors, D. & Kolind, T. (2018). "We are seen as a threat": Police stops of young ethnic minorities in the Nordic countries. *Critical Criminology*. DOI 10.1007/s10612-018-9408-9.

Studio Ett (2018). *Öppen narkotikahandel har ökat kraftigt enligt polisen*. [Radioprogram]. Sveriges Radio P1, 5 december.

Sturup, J., Rostami, A., Mondani, H., Gerell, M., Sarnecki, J. & Edling, C. (2018). Increased Gun Violence Among Young Males in Sweden: a Descriptive National Survey and International Comparison. *European Journal on Criminal Policy and Research*. DOI 10.1007/s10610-018-9387-0.

Tita, G.E., Braga, A.A., Ridgeway, G. & Pierce, G.L. (2006). The criminal purchase of firearm ammunition. *Injury Prevention*. 12: 308-311.

Tita, G.E., Troshynski, E. & Graves, M. (2007). *Strategies for reducing gun violence: the role of gangs, drugs and firearm accessibility*. Research Report 2007-3. Ottawa, Ontario: National Crime Prevention Centre.

Trickett, L.F. (2011). Fears of the fearless. *International Journal of Law, Crime and Justice*. 39: 280-302.

Troshynski, E. & Blank, J. (2008). Sex trafficking: an exploratory study interviewing traffickers. *Trends in Organized Crime*. 11: 30-41.

Vandenbogaerde, E. & Van Hellemont, E. (2016). "Fear and Retaliation: Gang Violence in Brussels and Caracas". I: Maxson, C.L. & Esbensen, F-A. (red.). *Gang Transitions and Transformations in an International Context*. Cham, Switzerland: Springer, s. 51-63.

de Vries, M.S. (2013). From the Instrument of Delivery to the Actual Agent of Harm: Fighting the Criminal Purchase of Ammunition. *European Journal on Criminal Policy and Research*. 19(1): 1-14.

Zaitch, D. (2002). *Trafficking Cocaine. Colombian Drug Entrepreneurs in the Netherlands*. The Hague: Kluwer Law International.

Åkerström, M. (1983). *Crooks and squares: lifestyles of thieves and addicts in comparison to conventional people*. Avhandling. Lund: Lunds universitet.

Åkerström, M. (1988). The social construction of snitches. *Deviant Behavior*. 9(2): 155-167.

Det dödliga skjutvapenvåldet i kriminella miljöer har ökat under de senaste åren, vilket föranlett stor medial och kriminalpolitisk uppmärksamhet. Samtidigt behövs ytterligare kunskap för att förstå varför skjutningarna förekommer. Brå har därför genomfört en studie om skjutningar i kriminella miljöer.

Rapporten belyser skjutvapenvåldet utifrån intervjuer med personer som själva varit aktiva i kriminell miljö. Den beskriver hur konflikter uppkommer och eskalerar, samt vad skjutningarna betyder för aktörerna i den kriminella miljön. Rapporten tar också upp mer generella aspekter av de strukturer, relationer och illegala verksamheter som präglar miljön.

Rapportens bidrag till kunskapen om skjutningar består framför allt i att den systematiserar och förmedlar erfarenheter från människor som har betraktat våldet på nära håll. Den vänder sig främst till rättsväsendets aktörer samt till beslutsfattare på nationell och lokal nivå.

Brottsförebyggande rådet/National Council for Crime Prevention

BOX 1386/TEGNÉRGATAN 23, SE-111 93 STOCKHOLM, SWEDEN

TELEFON +46 (0)8 527 58 400 • E-POST INFO@BRA.SE • WWW.BRA.SE